

Obsah:

Titulní strany

I. Úvod s. 3 - 4

II. Sakrální stavby Carla Valmadiho

II. 1. Objednavatelé a mecenáši - umělecký a náboženský mecenáš jako prostředek rodové a osobní reprezentace s. 5 - 16

II. 2. Stylová analýza sakrálních staveb Carla Valmadiho s. 17- 26

III. Monografická pojednání jednotlivých sakrálních staveb Carla Valmadiho

A) Sakrální stavby doložené v pramenech

III. 1. Farní kostel sv. Jakuba Většího v Dolním Lánově s. 27-40

B) Sakrální stavby připsané na základě stylové analýzy – jádro skupiny

III. 2. Děkanský kostel Nejsvětější Trojice v Hostinném s. 41-59

III. 3. Bývalý hřbitovní kostel Nejsvětější Trojice a Neposkvrněného Početí Panny Marie v Hostinném s. 60-74

III. 4. Farní kostel sv. Jakuba Většího v Dolní Olejnici s. 75-90

III. 5. Farní kostel sv. Václava v Rudníku s. 91-103

III. 6. Hřbitovní kostel Nanebevzetí Panny Marie v Horním Maršově s. 104-114

IV. Závěr s. 115-116

V. Anotace s. 117

VI. Prameny a literatura s. 118-126

VII. Resume s. 127

VIII. Přílohy

VIII. 1. Obrazová příloha

1. 1. Průvodní fotodokumentace

1. 2. Doplňkové obrazové přílohy

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně, na základě uvedených pramenů a literatury.

Ve Vrchlabí, dne 24. července 2009

.....

I. Úvod

V magisterské diplomové práci „*Sakrální stavby Carla Valmadiho*“ je pozornost věnována skupině kostelních objektů, které svým původem náleží k nejstarším dochovaným architektonickým památkám v oblasti horního toku řeky Labe. Toto tvrzení platí zejména pro stávající děkanský kostel Nejsvětější Trojice v Hostinném a farní kostel sv. Jakuba v Dolním Lánově, k jejichž založení došlo již v průběhu druhé poloviny 13. století. Vznik farních kostelů sv. Jakuba v Dolní Olešnici a sv. Václava v Rudníku lze obecně vřadit do století čtrnáctého. Bývalý hřbitovní kostel Nejsvětější Trojice v Hostinném a stávající hřbitovní kostel Nanebevzetí Panny Marie v Horním Maršově jsou svým vznikem nemladší a pocházejí z přelomu šestnáctého a sedmnáctého století. Společným jmenovatelem uvedených staveb je předpokládaná, či přímo doložená účast stavitele údajně italského původu, Carla Valmadiho. Stavební úpravy, které jmenovaný autor na objektech provedl, mají ve většině případů charakter přestaveb či dostaveb, provedených v pozdně-goticko-renašancním stylu. Novostavbami jsou pouze zmíněné hřbitovní kostely v Hostinném a v Horním Maršově. Z hlediska časového vřazení sledované problematiky se pohybujeme v období poslední třetiny šestnáctého a první dekády sedmnáctého století.

Celkovou koncepci diplomové práce ovlivnila skutečnost, že Carlo Valmadi přestavěl většinu výše uvedených sakrálních objektů na zakázku urozených stavebníků z řad místní venkovské šlechty. Z tohoto důvodu byla mezi úvodní kapitoly zařazena stať, která v základních obrysech nastiňuje problematiku šlechtického mecenátu. V závěru kapitoly s názvem „*Objednavatelé a mecenáši - umělecký a náboženský mecenát jako prostředek rodové a osobní reprezentace*“ jsou, jako příklady uplatnění zmíněných aspektů tohoto společenského fenoménu v konkrétní podobě, shrnuty stavební aktivity objednavatelů, v jejichž službách se Carlo Valmadi realizoval nejčastěji. V souvislosti s mecenátem Jiřího z Valdštejna a jeho tří synů z manželství s Marií Magdalénou z Lobkovic, jsou současně řešeny sporné otázky spojené s osobou stavitele, především pak polemika nad Valmadiho cizím původem a předpokládaným dlouhodobým působením na Vrchlabsku a Trutnovsku.

Další související témata jsou obsažena v následující kapitole, věnované stylové analýze sledovaných kostelních objektů. Zde je, kromě zhodnocení jednotlivých staveb skupiny a jejich začlenění do vývoje pozdně renašancní architektury v Čechách, okrajově zmíněna též otázka pogočického umění druhé poloviny šestnáctého a první třetiny sedmnáctého století.

Samostatnou část diplomové práce pak tvoří třetí kapitola, v níž jsou prezentována monografická pojednání výše zmíněných sakrálních staveb. V úvodu jednotlivých podkapitol jsou ve stručném přehledu shrnuty související základní údaje o dané lokalitě a objektu. Dále jsou texty pojednání členěny standardním způsobem na zhodnocení urbanistické situace, celkové přiblížení lokality kostelního areálu, formální popis exteriéru a interiéru architektury a stavební dějiny. Prostor je rovněž věnován stručnému popisu dochovaných částí původních renašancních mobiliářů, které často vznikaly na objednávku urozených stavebníků, donátorů a mecenášů (např. zvony, náhrobky, kazatelny, křtitelnice, šlechtické rodové vývody, apod.). Nutno zmínit, že ke sledovaným stavbám doposud nebyla zpracována žádná komplexní vyhodnocení, např. formou stavebně-historických průzkumů. Z tohoto důvodu byla zvýšená pozornost záměrně věnována formálním popisům architektur.

Východním bodem bádání byl především rozbor a vyhodnocení dochovaných pramenných materiálů a sekundární literatury. Nezbytnou součástí byl též opakovaný vizuální průzkum sledovaných objektů. Získané údaje pak byly postupně zhodnoceny a zasazeny do kontextu publikovaných historických zpráv.

Cílem diplomové práce je kriticky zhodnotit dosavadní stav bádání, nastítnit východiska sporných otázek a konečně též shromáždit informace, které se mohou v budoucnu stát východními body pro další specializovaná bádání. Souhrn dosažených faktů, hypotéz a závěrů lze rovněž využít jako doplňující materiál při restaurování dochovaných nemovitých a movitých objektů, případně též jako podklady pro zhotovení stavebně-historických průzkumů. Nejen z tohoto důvodu je nedílnou součástí diplomové práce obrazová příloha, která obsahuje podrobnou průvodní fotodokumentaci. Rozšířený obrazový materiál je prezentován v digitální podobě.

II. Sakrální stavby Carla Valmadiho

II. 1. Objednavatelé a mecenáši - umělecký a náboženský mecenát jako prostředek rodové a osobní reprezentace

„Štědrost na veliké mocné pány sluší, avšak s rozmyslem aby štedří byli.“¹

Průnik renesanční kultury, která se v Čechách plně asimilovala teprve v druhé polovině 16. století, je možné považovat za jeden ze stěžejních impulzů v procesu vývoje životních standardů české šlechty raného novověku.² Pozoruhodným zjištěním je v rámci sledované problematiky též skutečnost, že se kulturní a společenské nároky života privilegovaných vrstev v průběhu šestnáctého a sedmnáctého století, postupně stávaly stále více složitější a členitější. S rozšířením kulturně-společenského spektra pak přirozeně narůstala také finanční náročnost aktivit na poli šlechtické reprezentace. Ačkoliv jako příčinný faktor tohoto procesu v mnoha ohledech svým charakterem inovační renesanční kultura neobstojí, nelze renesanci a jejím nástupnickým formám, tzn. pozdějším proudům kultury manýrismu a baroka, upřít zásadní roli v uvedení specifického *strukturovaného* prostoru pro rozvoj majetkové a společenské reprezentace, včetně základního systému jejích nástrojů a symbolů.

Dobově podmíněné požadavky s reprezentací spojené zřetelně odráží, kromě individuálních potřeb a zálib, také vyšší sociální rozměr, pod nímž můžeme rozumět důslednou potřebu uchování, zdůraznění a vizualizace privilegovaného postavení šlechty uvnitř raně novověké stavovské společnosti.³ Jinými slovy, byla-li podstatou šlechtické reprezentace snaha po zviditelnění a demonstraci ekonomického potenciálu, jejím dobově podmíněným účelem bylo především legitimizovat a upevňovat představu o sociální výlučnosti a výjimečnosti. Takové vymezování konkrétních jedinců, případně celých šlechtických rodů, pak probíhalo jednak vůči ostatním vrstvám raně novověké společnosti, ale rovněž v rámci samotného panského stavu.⁴

¹ Citace, viz Petr Maťa, *Svět české aristokracie (1500-1700)*, Praha 2004, s. 261.

² Zcela zásadní roli v tomto kontextu sehrála, v literatuře mnohokrát citovaná, výprava české šlechty do Itálie v letech 1551-1552, které se, jako doprovod císaře Maxmiliána II. Habsburského, zúčastnila řada předních šlechticů a aristokratů českého království. Viz Jaroslav Pánek, *Výprava české šlechty do Itálie v letech 1551-1552*, České Budějovice 2003.

³ V rámci stratifikace raně novověké společnosti se v českých zemích uplatňoval model tří stavovských kurií v politickém smyslu stavovských obcí, tedy stavu panského, rytířského a městského. Stěžejní význam měla jednak příslušnost k určitému typu soudů, právo podílet se na politickém dění v zemi formou účasti na zemském sněmu, dále právo zastávat určité typy úřadů a konečně též právo nabývat pozemkového majetku. Za plnoprávného účastníka jednání v kuriích tzv. vyšších stavů (tj. rodové šlechty) byl pokládán každý zletilý pán nebo rytíř, který měl v zemi obyvatelské právo a zároveň byl držitelem svobodného (tzv. alodního) majetku, evidovaného v zemských deskách. Stavovská příslušnost byla v případě šlechty zároveň rodová a individuální. Rodovou příslušnost šlechtic získal automaticky tím, že se narodil v dané zemi v řádně uzavřeném manželství, v rodině náležející do konkrétní stavovské vrstvy panstva nebo rytířstva. Příslušnost k určitému rodu vyjadřoval tzv. erb, tedy štít s heraldickým znamením, který byl užíván jednak jako symbol osobní identity a rovněž jako součást rodové reprezentace. Podrobněji viz Petr Vorel, *Velké dějiny země Koruny české VII (1526-1618)*, Praha-Litomyšl 2005, s. 88-89.

⁴ Petr Maťa v této souvislosti uvedl zajímavou úvahu. Reprezentaci můžeme vnímat jednak z pozice její zobrazující funkce, ale též jako aktivní faktor podílející se na formování objektivně existujícího společenského řádu. Cituji: „Neměli bychom vlastně hovořit o reprezentaci společenského postavení (reprezentovat lze něco, co skutečně existuje), nýbrž spíše o jeho konstruování – o vytváření čehosi, co samo o sobě není.“ Viz Petr Maťa, cit. v pozn. 1, s. 228-229.

Mezi kulturní aktivity, jejichž financováním šlechtic programově participoval v procesu utváření a formace tohoto kulturně-společenského fenoménu, se již tradičně řadí tzv. mecenát.⁵ Mecenát v obecném slova smyslu zahrnuje poměrně širokou škálu projevů šlechtické štědrosti, jimiž mohl donátor demonstrovat svou zbožnost, milosrdenství či kulturní vyspělost, např. finanční podporou literátů, učenců, umělců, hudebníků, vědců, duchovních, sirotků, vdov či žebráků. Jako samostatnou lze označit kategorii uměleckého mecenátu, kam se řadí především akvizice, nebo objednávky luxusních uměleckých předmětů. Specifickým druhem byl pak mecenát náboženský, který rovněž významným způsobem doplňoval sociální roli šlechtice.⁶ Do náboženského mecenátu spadají mj. například donace a odkazy na výstavbu či přestavbu sakrálních objektů, nebo jejich částí a lze do něj zařadit též pořízování výbavy rodových pohřebních kaplí. Z výše uvedeného je zřejmé, že právě tato kategorie a její vybrané aspekty, tzn. s ní spojený mecenát umělecký (tj. objednávky z uměleckého hlediska hodnotných částí výbavy interiéru, případně exteriéru sakrálních staveb) se nacházejí v centru zájmu námi sledované problematiky.

V obecné rovině lze do kategorie šlechtického „*demonstrativního konzumu*“⁷ zahrnout různorodé činnosti, na něž česká šlechta vynakládala mnohdy nemalé finanční prostředky a které sehrály symbolickou roli, charakterizující kromě sociálního postavení majitele, objednavatele či mecenáše, rovněž stupeň jeho společenských ambicí. Jednou z nejvýraznějších aktivit tohoto charakteru byla kromě zmíněné stavební činnosti na poli profánní a sakrální architektury, také společensky takřka nevyhnutelné vydržování šlechtického či aristokratického dvora se služebnictvem, dále široké spektrum festivit, vzdělání, nezbytná kavalírská cesta, etc. Vynakládané prostředky, které se této sféře šlechtického zájmu týkaly, lze bez nadsázky chápat jako určitý druh *racionálních* investic, které spočívaly ve směně finančních prostředků za symbolický kapitál. Schopnost konstruovat, kumulovat a tvůrčím způsobem modifikovat tyto specifické odznaky sociální distinkce, náležela k určujícím vlastnostem úspěšného šlechtice. V tomto smyslu pak naplnění normativního požadavku majetkové a společenské reprezentace nebylo ničím menším, než-li otázkou stavovské cti a důstojnosti. Je pochopitelné, že různé společenské role s sebou přinášely odpovídající stupně reprezentace. Univerzální měřítko, které by udávalo, kolik prostředků šlechtic musí, může či smí vydat na reprezentační účely, bohužel nikdy neexistovalo. Prostor pro tyto aktivity byl v myšlení a jednání české šlechty raného novověku vymezen především dvěma krajními extrémy, tj. pýchou (marnivostí) a lakomstvím, které v dobovém nábožensko-mravním kodexu přestavovaly neřesti rovné hříchu.⁸ Šlechtic musel

⁵ Termín *mecenát* (mecenášství, patronát) je odvozen od původně latinského slova *mecenás* (lat. *maecenas*), které se stalo synonymem bohatého ochránce a podporovatele umění a věd. V různých jazycích se tento termín vžil jako pojem vyjadřující soukromou ochranu a finanční podporu kulturních aktivit, vnímanou altruističtěji než jako pouhé sponzorství. Termín vznikl podle jména starořímského diplomata, důvěrníka a rádce Gaia Octavia, pozdějšího císaře Augusta, Gaia Cilnia Maecenase (70 př. n. l. – 8 př. n. l.), štědrého patrona nové generace tzv. Augustovských básníků. Lumír Klimeš, *Slovník cizích slov*, Praha 1981, s. 436.

⁶ Podrobněji, viz Petr Maťa, cit. v pozn. 1, s. 262

⁷ Citace, viz ibidem, s. 238.

⁸ Zdůraznit je třeba především dobově podmíněnou nepřipustnost užívání majetku pouze pro svou vlastní spotřebu. Klíčovými pojmy dobové kritiky byla především pozitivní hodnota štědrosti, na jejímž základě se vymezovaly příkladné kategorie hodné následování v každodenní realitě, tzn. „*štědrot s rozmyslem*“, tedy „*Ne vše proto aby rozdal, aby mu nic neostalo a potom sám nouzi a nedostatek trpěl a k tomu posměch od lidí*“, a dále pak „*skoupost s rozumem*“, neboť „*skoupost přílišná bez rozumu jest ohavná*“. Podrobněji, viz ibidem, s. 233.

sám nalézt adekvátní způsob, kterak naplnit požadavek společenského vystupování na straně jedné a míru, která by zaručila dlouhodobou stabilitu rodinné majetkové základny na straně druhé.⁹ Tak mohl například šetný aristokrat či šlechtic vyhovět pouze základním společenským konvencím, zatímco ambicióznější představitel privilegované vrstvy měl možnost plně využít systému symbolů statusu k demonstraci svých vyšších společenských nároků. O tom, že představa nezbytnosti majetkové a společenské reprezentace nebyla pouze výlučnou záležitostí *vyššího* panského stavu, ale naopak procházela celým jeho spektrem, nás informují dochované prameny.¹⁰

V širším kontextu sledované problematiky nutno zmínit, že výše uvedené koncepty symbolické komunikace, uplatňované v rámci majetkové a společenské reprezentace šlechty, velice úzce souvisely s další stěžejní oblastí myšlenkového světa raně novověkého šlechtice, tj. vědomím urozenosti a programovým utvářením a uchováváním rodové paměti. Ve stavovsky rozvrstvené společnosti raně novověku měl pojem urozenosti zcela přirozeně zásadní význam. Urozenost byla bez nadsázky nejdůležitější devízou, od níž šlechta odvozovala své výjimečné sociální postavení a z něj vyplývající výhody (tzn. především pozemkovou držbu a výkon moci). Kolektivní i individuální identita šlechty jako privilegované sociální skupiny byla opět demonstrována širokým spektrem symbolických prostředků, které v očích dobových pozorovatelů sdělovaly naprosto jasné a srozumitelné poselství.

Ze signifikantních odznaků moci a symbolů statusu, které šlechta ke komunikaci s okolím používala, se nám do dnešní doby dochovaly především nemovité a movité objekty, spolu s předměty hmotné kultury, které vznikaly v kontextu se šlechtickými stavebními podniky. Právě prostřednictvím těchto dokladů dobové architektury, sochařství, malířství, ale též uměleckého řemesla se uchovávala a dosud uchovává nespolehlivá lidská paměť. Z dochovaných písemných pramenů je zřejmé, že si tento symbolický, ale též praktický potenciál architektury, včetně její dispozice a vnitřní výbavy, šlechtici jasně uvědomovali. Nejpozději od poloviny šestnáctého století se latentní či aktivní zájem o architektonickou tvorbu stával v širším měřítku, spolu se sběratelstvím a uměleckým mecenátem, stále více projevem vzdělanosti a intelektuální vyspělosti urozeného jedince. Svou roli bezesporu hrála i finanční stránka věci, neboť nákladnost spojená se stavební činností byla vysoká a ti, kteří si naplnění svých představ mohli dovolit, získávali v tvrdém konkurenčním boji výrazně navrch. Stavební činnost lze z tohoto úhlu hodnotit jako programový projev určitého

⁹ Cestu mezi extrémy mělo usnadnit názorné obrazové podobenství, které se nachází v památku Kryštofa Viléma Haranta z Polžic a Bezdruzic, zobrazující ovocný strom se třemi mladíky, snažícími se utrhnout jeho plody. Jednomu z nich, který se vyšplhal až do nejvyšších pater koruny stromu, hrozí díky nedostatečné síle větví nebezpečný pád; další šlechtic, který zůstal stát na zemi a snaží se utrhnout ovoce z nejnižších větví, je díky svým omezeným možnostem úspěšný jen stěží; a konečně třetí mladík, který správně odhadl míru a postavil se bezpečně u kmene uprostřed koruny, má největší šanci na úspěch. Poselství doplňuje autor vysvětlujícím slovním komentářem: „*Ani příliš vysoko*“, „*Ani příliš nízko*“, „*Stůj na pravdě a drž se spravedlnosti*“. Srovnej, viz *ibidem*, s. 235; zmíněné vyobrazení, viz s. 236.

¹⁰ V tomto kontextu uvedl Petr Maťa jako příklad zmínku v testamentu nepřilíš zámožného rytíře Rafaela Chroustenského z Malovar z roku 1566. Dochovaný text je možno právem interpretovat jako zřejmou obhajobu zvýšených výdajů vynaložených na šperky a šatstvo, „*[...]na kteréžto jsem ne pro velkomyslnost myslí své anebo nějakou pechku náklad vpravdě dosti veliký učinil, nýbrž toliko proto, abych spuosobu a běhu tohoto času v své navyklému zadosti učiniti a posměchu, klevet i tolikéž pomluvy lidské zbaven býti a uvarovati se mohl*“. Převzato, viz *ibidem*, s. 233.

sociálního statutu, jinými slovy vyššího mocenského postavení ve společenství privilegovaných.

Konkrétní projevy výše zmíněných aspektů šlechtické reprezentace a demonstrace rodové paměti nalézáme též v případě dochovaných dokladů poměrně intenzivních stavebních aktivit vybraných příslušníků hostinské větve pánů z Valdštejna. Na první pohled se může zdát absurdní hovořit o deklaraci společenského významu a sociální distinkci v souvislosti se zchudlými a mnohdy bezvýznamnými Valdštejnami, neboť jediné co mohli v této době skutečně nabídnout, byla nezpochybnitelná starobylost rodu.¹¹ Úhelným kamenem byla v této souvislosti tradovaná legenda o praotci rodu Jindřichovi, Janovi či Zdeňkovi, který při příležitosti válečného tažení do Pruska v roce 1254, přivedl českému králi Přemyslu Otakarovi II. na pomoc svých čtyřadvacet synů.¹² Nutno zmínit, že v podružné pozici zchudlé šlechty se Valdštejnové nacházeli již od poloviny 15. století. Pozdější programová reminiscence na dřívější velikost a význam rodu měla pravděpodobně pomoci překonat pocit stagnace a bezmoci, vyplývající z neutěšených okolností, které se do druhé poloviny 16. století nijak zásadně nezměnily. Je zřejmé, že prvotní příčinou chudoby a související politické a společenské bezvýznamnosti většiny příslušníků Valdštejnského rodu bylo neustálé rozměňování alodních majetků mezi početná potomstva.

Zakladatelem hostinské pošlosti pánů z Valdštejna, jedné ze dvou nejdůležitějších rodových linií, byl Zdeněk z Valdštejna, který panství Hostinné¹³ zakoupil v roce 1521 od svého švagra Jana z Vartenberka na Dubě. Za zmínku bezesporu stojí též náboženské vyznání nového hostinského pána, který byl, jak nasvědčují dochované písemné prameny, horlivým utrakvistou. Nová luteránská konfese postupně nalezla mezi členy hostinské větve valdštejnského rodu široký ohlas a právě jejich přičiněním došlo, v souladu s tradicí „*cuius regio, illius religio*“, k rozšíření luterství na celém území valdštejnských panství v severovýchodních Čechách.¹⁴ Mezi nejvýznamnější a nejschopnější představitele hostinské

¹¹ U vyšší šlechty došlo k cílenému vymezení jednotlivých stavů v závěru 15. století, kdy se ustálilo nové pohusitské rozvrstvení společnosti. V rámci panského stavu byly odlišeny rody „staropanské“ a „novopanské“. V této souvislosti nutno poznamenat, že Valdštejnové, pocházející ze starobylého rodu Markvarticů, právem náležely ke skupině první. Toto rozlišení nemělo žádný právní účín a navenek bylo prezentováno pouze v rámci zasedacího pořádku na oficiálních jednáních. Otázka „přednosti“ však byla pro tehdejší společnost nadmíru vážným a citlivým tématem. Je známa řada případů, kdy spory o vážnost a starobylost rodu vyvolávaly četné rozepře. Zmíněné uspořádání vyšších stavů bylo platné prakticky až do roku 1627, kdy byl vydáním Obnoveného zřízení zemského pro Království české zaveden odlišný říšský systém. Petr Vorel, cit. v pozn. 3, s. 99-103.

¹² Podrobněji, viz Josef Janáček; *Valdštejn a jeho doba*, Praha 1978, s. 16 a 18; Irena Hrabětová, *Erbovní pověsti v českých spisech Bartoloměje Paprockého z Hlohol*, Brno 1992, s. 33-34; Petr Mařa, cit. v pozn. 1, s. 92.

¹³ Tzn. město Hostinné se zámekem a vesnicemi Heřmanovy Sejfy (tj. Rudník), Lauterwasser Hořejší (tj. Čistá), Prosečné, Javomík v Krkonoších, Amultovice, Lánov se dvěma hamry a Dolní Olešnice. V následujícím roce byla dále zakoupena ves Chotěvice, s tvrzí a poplužním dvorem, včetně lesů, luk a potoka. Nad těmito majetky, do nichž byly zahrnuty též nedaleké „[...]dvory kmecí Vlčice a Ovlanov s horami měděnými“, vykonal Zdeněk z Valdštejna v roce 1522 lenní přísahu českému králi Ludvíku Jagellonskému. Ještě téhož roku se mu však podařilo dosáhnout jejich vynětí z lenního svazku. Srovnej, viz Carl Leeder, *Beiträge zur Geschichte von Arnau I-II*, Prag 1881, s. 4.; August Sedláček, *Hrady, zámky a tvrze království Českého V*, Praha 1995, s. 208-218, zvláště s. 214. V celkovém kontextu je třeba zmínit, že k přenesení valdštejnských zájmů do oblastí východního Podkrkonoší došlo již koupí hoříckého panství Janem z Valdštejna na Staré a Štěpanicích v roce 1503. Podrobněji, viz *Ibidem*, s. 4. Zdeněk z Valdštejna zemřel v roce 1525 a byl pohřben ve stávajícím děkanském kostele Nejsvětější Trojice v Hostinném, kde se mj. nachází též jeho kamenný náhrobek.

¹⁴ Jedním ze stěžejních faktorů, který šíření nové náboženské konfese napomáhal, byl bezesporu vynález knihtisku, umožňující reprodukci knih nejen s náboženskou tematikou v objemnějších nákladech. V tomto kontextu stojí za povšimnutí, že právě v Hostinném byla na počátku dvacátých let 16. století založena jedna z nejstarších tiskáren

pošlosti bezesporu náležel Zdeňkův prvorozený syn, Jiří z Valdštejna, pán na Hostinném a Miletíně, kterému se prozíravou správou rodinného majetku podařilo, v průběhu téměř padesátileté vlády, vybudovat poměrně rozsáhlé dominium s dvěma správními centry v Hostinném a Miletíně. Především schopnost osvojit si rychle nový režijní způsob podnikání, spolu s efektivnější ekonomikou, která nebyla z hlediska příjmu závislá na tradiční feudální rentě, pomohla Jiřímu shromáždit slušný majetek a v rámci okolností též zajistit odpovídající životní a společenský standard.¹⁵ Během svého života opakovaně zastával úřad hejtmána královehradeckého kraje a jeho politicko-společenská iniciativa se projevovala též pravidelnou účastí na zasedáních zemského sněmu. Pravděpodobně ve snaze dostat společenským požadavkům šlechtické reprezentace, investoval Jiří z Valdštejna svůj majetek také do stavebních podniků, které svým rozsahem a náročností nikdy nepřesáhly, vzhledem k daným okolnostem, jeho omezené finanční možnosti. Mezi ranné projevy šlechtického mecenátu Jiřího z Valdštejna na poli sakrální architektury náleží např. rozsáhlá, svým charakterem stále ještě pozdně gotická přestavba stávajícího děkanského kostela Nejsvětější Trojice v Hostinném.¹⁶ K zásadnímu rozmachu Jiříkových stavebních aktivit došlo teprve od sedmdesátých let 16. století, poté co uzavřel v pořadí již třetí sňatek, tentokrát s Marií Magdalénou z Lobkovic, dcerou jednoho z nejvýznamnějších renesančních stavebníků druhé třetiny 16. století, nejvyššího purkrabího Jana mladšího z Lobkovic. V následujícím období intenzivní stavební činnosti, které uzavřela teprve Jiříkova smrt v roce 1584, byla realizována přestavba valdštejnského zámku v Hostinném,¹⁷ dále v letech 1571-1572 dílčí přestavba výše zmíněného děkanského kostela Nejsvětější Trojice¹⁸ a konečně v roce 1578 také přestavba

v Čechách. První kniha byla v Hostinném vytištěna již v roce 1521. Byla napsána v německém jazyce a nesla titul „*Eyn Wegsprech gen Regensburg zu yns Concilium*“. Město Hostinné se jako luteránské (něm. *luterisch*) označuje již od roku 1539, kdy byl vyhnán katolický kněz a místo něj dosazen nový protestantský duchovní. V téže době došlo také k reformaci stávajícího děkanského kostela Nejsvětější Trojice. V této souvislosti nelze vyloučit změnu původního patrocinia. O tom, že přechod k odlišné konfesi byl, v případě Hostinného, podmíněn přímou iniciativou vrchnosti není pochyb, jak mj. potvrzuje též nařízení Jiříka z Valdštejna z roku 1581, v němž se praví, že každý, kdo nesouhlasí s přijímáním velebných svátostí pod obojí způsobou, nesmí být přijat do řemesla a pokud už přijat byl, má být z cechu vyloučen a zavržen. Viz Carl Leeder, cit. v pozn. 13, s. 5 a 8.

¹⁵ Podrobněji, viz Josef Janáček, cit. v pozn. 12, s. 20-21.

¹⁶ Srovnej, viz kapitola III. Monografická pojednání jednotlivých staveb Carla Valmadiho, III. 2. Děkanský kostel Nejsvětější Trojice v Hostinném, podkapitola 2. 3. Historie a stavební dějiny, s. 51-56. Dle Josefa Janáčka byly finanční náklady spojené s pozdně gotickou přestavbou bývalého hostinského farního kostela pokryty prodejem klenotů a vzácných předmětů, které byly z interiéru kostela odstraněny v souvislosti s výše zmíněnou reformací v roce 1539. Viz Josef Janáček, ibidem, s. 21.

¹⁷ Zámek se ve své renesanční podobě bohužel nedochoval. V následujících stoletích, především pak ve století devatenáctém, prošel řadou radikálních stavebních úprav, které natrvalo pozměnily jeho vzhled a ve svém důsledku vedly rovněž ke ztrátě umělecko-historické hodnoty objektu. Od roku 1836 byl zámek využíván jako přádelna a posléze adaptován za účelem průmyslové výroby papíru. Dílčí informace o podobě objektu v osmdesátých letech 19. století publikoval August Sedláček: „[...]Na ten čas vyhlížej stavení to zvenčí tak, jako se popisuje již v r. 1684; jest čtverhranné, 2 poschodí vysoké, zavírající dvůr, za ním jest stavení (jak smýšlím) později přistavěné. Na ten čas není na tom stavení nic starého, kromě některých zdí, a nelze ani poznati z nynějšího stavu, kde byly které části, jež se ve starých pamětech připomínají. [...]Roku 1507 rozeznávají se ve tvrzi dům ke kostelu a dům k městu, kromě toho připomíná se příkop, po němž dávno není potuchy, pekárna, kuchyně, parkán a nějaká bašta při příkopu. Popis tento doplňuje se dílčí cedulí r. 1590, kdež se mluví o straně zámku ke kostelu a příčném domě, v němž byly kuchyně a pekárna. Konice bývaly za zámkem. U fortny (která šla do dvoru poplužního) bývala světnička, před níž zahrádka kořená s předhradím a příkopem. Do města chodilo se ze zámku branou. Část zámku byla stará, část přistavěná. Jako zvláštnosti připomínají se kašna (na dvoře) a dva parkány pro chování psův.“. Srovnej, viz August Sedláček, cit. v pozn. 13, s. 33.

¹⁸ Podrobněji, viz kapitola III. Monografická pojednání jednotlivých staveb Carla Valmadiho, III. 2. Děkanský kostel Nejsvětější Trojice v Hostinném, podkapitola 2. 3. Historie a stavební dějiny, s. 51-56.

farních budov v přilehlém areálu stávajícího děkanství.¹⁹ Stavební úpravy zmíněných objektů byly tentokrát provedeny již v „moderním“ renesančním stylu a tvořily tak, v rámci tehdejší zástavby města, jednotný urbanistický celek. Pravděpodobnost, že se o inovační posun v oblasti stavitelství, byť přeneseně, zasloužila právě výše zmíněná třetí manželka Jiřího z Valdštejna, Marie Magdaléna, pocházející z kulturně vyspělejšího prostředí lobkovického dvora, je nasnadě. Existuje oprávněný předpoklad, že spolu s touto šlechtičnou přišla na hostinské panství mj. též skupina řemeslníků, která stavební zakázky v novém stylovém pojetí realizovala. Zda byl jedním z nich též stavitel či jiným způsobem profesně zaměřený řemeslník údajně italského původu, Carlo Valmadi, zůstává doposud neuzavřenou otázkou. Ve starší, převážně německé předválečné literatuře se v kontextu se stavebními aktivitami Valdštejnů konkrétní jméno architekta-stavitele nezmiňuje. Výjimkou je pouze stať okresního konzervátora a badatele Karla F. Kühna, s názvem *Kunst und Kultur im Vorgelände des Riesengebirges bis zur Zeit der Gegenreformation*, publikovaná v regionálním periodiku *Jahrbuch des Deutschen Riesengebirges-Vereines* v roce 1925. Zde výše zmíněný badatel, v souvislosti s určením autora renesanční přestavby kostela sv. Jakuba v Dolním Lánově, sice písemnými prameny podložené jméno Carla Valmadiho²⁰ citoval, avšak na druhou stranu současně zpochybnil hypotézu o jeho italském původu. Znění textu je následující: „[...]Bei der am 5. März 1603 abgehaltenen örtlichen Berhandlung nimmt auch der Architekt und Erbauer, der Italiener (?)Karl Walmadi teil. [...]Unter dem italisierten namen des erwähnten Baumeisters verbirgt sich scheinbar aber ein einheimischer Mister – ein Gebrauch, wie er häusig vorkommt[...]“.²¹ S ohledem na výše uvedené je třeba zmínit, že jméno Carla Valmadiho je, především v novější literatuře, rovněž spojováno se dvěma dochovanými záznamy v trutnovské kronice Simona Hüttela.²² První zápis ze dne 25. června 1591 informuje o výstavbě nových pekařských krámů (něm. *brott bencke; Brotbänke*) v Trutnově, kterou byl pověřen „maister Carol dem Wahl von Arnaw“.²³ Druhá písemná

¹⁹ Stávající objekt fary byl ve své původní nedochované podobě založen již v roce 1525. K první stavební úpravě bylo přistoupeno již v roce 1550, v souvislosti s požárem města. V renesančním stylu byla farní budova upravena teprve ve výše uvedeném roce 1578, kdy byla realizována rovněž první vrstva sgrafitové výzdoby vnějších fasád. K dílčí přestavbě objektu došlo opět v souvislosti s požárem, tentokrát v roce 1610, kdy byla snesena předpokládaná korunní římsa s lunetami, a vnější fasády byly opatřeny druhou vrstvou sgrafita. Stávající podoba budov děkanství je výsledkem barokní přestavby v 18. století. Tehdy byly původní volutové štíty na východním průčelí objektu nahrazeny dvojicí vikýřů a budova byla opatřena novou vrstvou hladké štukové omítky. K restaurování sgrafitové výzdoby došlo jednak v roce 1930 a poté znovu v letech 1972-1973, kdy byla v rámci možností obnovena původní renesanční sgrafitová výzdoba z roku 1578. Podrobněji, viz Jaroslav Wagner, *Obnova farní budovy v Hostinném, Zprávy památkové péče XXIV*, 1974, s. 176-178; dále též Štěpán Stránský, *Život a dílo Carlo Valmadiho, Krkonoše-Podkrkonoší VII*, Trutnov 1983, s. 161-202, zvláště s. 188-190. Informace ke stávajícímu stavu sgrafitové výzdoby fasád, viz Kateřina Krhánková DiS, Jiří Bláha DiS, *Restaurátorský průzkum omítkových a barevných vrstev na fasádě děkanství v Hostinném*, prosinec-leden 2008.

²⁰ Jedná se písemný záznam ve farní kronice Dolního Lánova Valeria Beyera, viz Valerius Beyer, *Farní kronika Dolního Lánova*, fol. 26, 1603, Státní okresní archiv Trutnov, inv. č. 1, kniha 1.

²¹ Převzato, viz Karl F. Kühn, *Kunst und Kultur im Vorgelände des Riesengebirges bis zur Zeit der Gegenreformation I, Jahrbuch des Deutschen Riesengebirges-Vereines (Sitz Hohenelbe)* Jahrgang 14, Hohenelbe 1925, s. 43-74, zvláště s. 63-64.

²² Simon Hüttl, *Trutnovská kronika*, Trutnov 1591, Státní okresní archiv Trutnov, Fond Archiv města Trutnov 1489-1850, inv. č. 12, kronika města Trutnova Simona Hüttela z let 1578-1601.

²³ Znění publikované transliterace výše zmíněného písemného záznamu je následující: „Anno d. 1591 den 25. tag junius sind die neuen brotbencke von einem e. rath abgemessen worden 30 elen lang und 12 elen breit und dem meister Carol dem Wahl von Arnaw vordinget worden zu welben und machen. darvon gibt ihm ein e. rath 30 sch. und ein fasz bier.“. Srovnej, viz Ludwig Schlesinger, *Simon Hüttels Chronik der Stadt Trautenau 1484-1601*, Prag

zmínka z téhož roku obsahuje informace o založení objektu nových městských lázní (něm. *badstube*), jejichž výstavbou byl opět pověřen mistr „*Karlen von Arnaw*“.²⁴ Je zřejmé, že výše uvedená hypotéza Karla F. Kühna, o dodatečném poitalštění jména domácího mistra, byla vytvořena právě na základě dvou výše citovaných písemných pramenů. Otázku původu Carla Valmadiho dále komplikuje informace, kterou přednesla Jiřina Belcredi ve své studii o činnosti zvonařské dílny rodiny Schrötterů (Schreiterů) v Hostinném.²⁵ Autorka zde odkázala na dochovanou zmínku, která se nachází v městských hostinských knihách a souvisí s prodejem kamenného měšťanského domu „*s konfesi pana Jana Kryštofa z Valdštejna*“ (tj. stávající dům č. p. 25) na náměstí v Hostinném.²⁶ Původní majitel zmíněné nemovitosti, který je v autorčině překladu označen jako jirchář Karl Walmadi (v původním znění *Carli Walmadia*), svůj majetek v roce 1602 prodal zvonaři Donatu Schrötterovi ml., který si posléze ve dvou částech obytného domu zřídil zvonařskou dílnu.²⁷ V tomto kontextu se nabízí přinejmenším zajímavá vazba na stavební činnost a související umělecký mecenáš hostinských Valdštejnů, neboť tato nová kovolijecká dílna v následujících letech realizovala řadu šlechtických objednávek, především pak na zhotovení kostelních zvonů.²⁸ V souvislosti s problematikou původu Carla Valmadiho je zářející především zmíněná, nepřilíš prestižní živnost jircháře. Je však pravděpodobné, že v tomto případě autorka znění části písemného záznamu interpretovala mylně, neboť termín *Weisgerber* (tj. něm. jirchář) se v textu neobjevuje. Slovo, které předchází citaci Valmadiho jména (tj. *Karli Walmadia*), lze transliterovat spíše jako *Welche*.²⁹

1881, s. 311; v původním znění viz Simon Hüttel, cit. v pozn. 22, folio 266, kniha č. 9. Dále též viz Otto Weis, *Die alte Heimat, Arnau an der Elbe im Riesengebirge*, Band 1-2, Marktobersdorf 2004, s. 831.

²⁴ Znění publikované transliterace výše zmíněného písemného záznamu je následující: „*Item den 18. tag brachmon ist die brücke vor dem niderthor gemacht worden. den 20. tag mai ist die neue badstube vor dem mittelthor bein der mauer abgemessen worden durch m. Karlen von Arnaw, und den 26. tag junius ist der grond darzu gegraben worden.*“ Srovnej, viz ibidem, s. 313-314; v původním znění viz Simon Hüttel, cit. v pozn. 22, folio 267a, kniha č. 9. Dále též viz Otto Weis, ibidem, s. 831.

²⁵ Jiřina Belcredi, *Zvonařské hutě Schrötterů, Krkonoše-Podkrkonoší VII*, 1983, s. 109-159.

²⁶ Citace viz Jiřina Belcredi, ibidem, s. 111. Originální znění autorkou uvedené prameně zmínky, viz *Stadt oder Erbregriff von kamfen der Stadt Arnaw anffahendt das Jahres 1600 (1568-1655)*, folio 208a, Státní okresní archiv Trutnov, Fond Archiv města Hostinného, inv. č. 97, kniha 27 (v inventáři chybně zapsána pod č. 26).

²⁷ Spočátkem kovolijectví v Hostinném se setkáváme již v závěru dvacátých let 16. století, kdy zde působil zakladatel hostinské rodiny Schrötterů, Donat Schrötter st. Ten je v městských knihách poprvé zmíněn již k roku 1528 jako cínař a litec konví. Výše zmíněný Donat Schötter ml., který se zřízením nové kovolijecké dílny zasloužil o obnovení této řemeslné činnosti v Hostinném, byl jeho vnukem. Základním předpokladem pro zřízení hostinské zvonařské huti byl jednak blízký zdroj železných rud v nedalekém pohoří Krkonoš a rovněž předchozí tradice zpracování mědi a cínu v této oblasti. Starší specializovaná huť tohoto druhu byla založena v nedalekém Rudníku (*Heřmanovy Sejfy*) již v roce 1512, z iniciativy Hynka Spetla z Janovic a na Skalách. Hostinská kovolijecká dílna rodiny Schrötterů byla činná až do roku 1639. Její poměrně rozsáhlá produkční oblast zahrnovala prakticky celý bývalý okres Trutnov, Jičín a částečně zasahovala též do okresů Náchod, Hradec Králové a Semily. Srovnej, viz Jiřina Belcredi, ibidem, s. 111, 114-115.

²⁸ V rámci námi sledované problematiky stojí za zmínku např. zhotovení nových zvonů pro stávající děkanský kostel Nejsvětější Trojice v Hostinném v letech 1611-1612 (z trojice renesančních zvonů se do dnešních dnů dochoval pouze jediný zvon, zvaný *Kateřina*), dále zvon pro kostel sv. Jakuba Většího v Dolní Olešnici z roku 1612 (nedochován), kostel sv. Václava v Rudníku (nedochován), nebo pro původní renesanční kostel Nejsvětější Trojice ve Fořtu z roku 1606 (dochován, deponován v Hostinném). Podrobněji, viz Jiřina Belcredi, ibidem.

²⁹ Ke koupi nemovitosti Carlem Valmadim došlo v roce 1584. Následně záznam informuje, že celý finanční obnos za kamenný dům na náměstí Valmadi splatil teprve v roce 1599. V roce 1602, kdy došlo k jeho prodeji, měl objekt již dvojnásobnou hodnotu, což svědčí o jeho přestavbě či jiné náročnější stavební úpravě. Srovnej, viz cit. v pozn. 25. Transliterace a překlad textu byla provedena s pomocí Mgr. Jiřího Loudy, odborného pracovníka Krkonošského muzea ve Vrchlabí.

Z dalších významných valdštejských stavebníků, v jejichž službách Carlo Valmadi velmi pravděpodobně opakovaně působil, je nutno zmínit především potomky Jiřka z Valdštejna a Marie Magdalény Valdštejské z Lobkovic, tzn. Jindřicha z Valdštejna, Hanibala z Valdštejna a Jana Kryštofa z Valdštejna. První zmíněný šlechtic, Jindřich z Valdštejna, se po majetkovém vyrovnání, k němuž došlo v roce 1590, ujal tzv. borovnického dílu, do nějž tehdy náležela Olešnice a nedaleké vsi Brusnice a Chotěvice. Z iniciativy nového pána pak bylo posléze založeno samostatné olešnické panství s novým správním centrem v Nových Zámčích nad Olešnicí. Stěžejními stavebními zakázkami, které Jindřich realizoval v takové míře, kterou mu poskytovala omezená finanční základna, byly především výstavba nového zámeckého sídla³⁰ a přestavba, respektive dostavba olešnického kostela sv. Jakuba Většího.³¹

Zajímavější a rozmanitější se v tomto kontextu jeví stavební aktivity druhého zmíněného Jiřkova syna, Hanibala z Valdštejna, který se svými zájmy a činnostmi z představy chudého venkovského šlechtice vymykal.³² Četnost stavebních podniků, které v průběhu svého života Hanibal realizoval, nasvědčuje tomu, že byl jedním z nejvýznamnějších stavebníků regionu Podkrkonoší. Nutno zmínit, že na rozdíl od svého otce, prožil Hanibal z Valdštejna svůj život již v době, která s sebou přinášela zcela zásadní změny. Lze předpokládat, že si dle dobových zvyklostí rozšířil své obzory jednak v průběhu studia na zahraniční univerzitě, a že rovněž, byť v omezené podobě, absolvoval kavalírskou cestu přinejmenším v rámci střední Evropy, respektive v německy mluvících zemích. S pomocí dědičného majetku, který získal po otci, mohl posléze rozvíjet své humanistické zájmy, především pak studium historie a umělecký mecenát.³³ Ve srovnání se svým otcem, Jiřím z Valdštejna, jehož stavební aktivity a mecenášství byly zjevně řízeny pragmatickým a účelovým způsobem, se u Hanibala setkáváme s problémem tzv. střední generace. Znamená to, že po schopných vůdčích osobnostech přichází generace zjemnělá a neschopná potřebné dravosti k zajištění zvyšujících se finančních nároků v důsledku předchozího zkvalitnění životních standardů.³⁴ O

³⁰ Omezený popis stavu budovy zámku (tzv. Nové Zámky nad Olešnicí) k roku 1881, viz August Sedláček, cit. v pozn. 13, s. 33. Realizace nového zámeckého sídla vystavěného na přelomu 16. a 17. století v renesančním stylu je v literatuře připisována Carlu Valmadimu. Viz Štěpán Stránský, cit. v pozn. 19, s. 171. Objekt bývalého zámku je ve stávající době ve vlastnictví soukromé právnické osoby a zůstává veřejnosti nepřístupný.

³¹ V roli vykonavatelky patronátního práva nad kostelem sv. Jakuba Většího v Dolní Olešnici a donátorky jeho dostavby se uplatnila rovněž Jindřichova manželka, Magdaléna Valdštejská, purkrabínka z Donína (*Magdalena Burggräfin von Donaw*), a pravděpodobně též prvorozený syn Zdeněk. Podrobněji, viz kapitola III. Monografická pojednání jednotlivých sakrálních staveb Carla Valmadiho, III. 4. Farní kostel sv. Jakuba Většího v Dolní Olešnici, podkapitola 4. 3. Historie a stavební dějiny, s. 83-87.

³² Při majetkovém vyrovnání v roce 1590 získal Hanibal z Valdštejna polovinu hostinského panství, včetně poloviny poddanského města s předměstím, dále polovinu valdštejského zámku v Hostinném, „[...]dvůr poplužný před městem se mlýnem, vsi Harsdorf (tj. Amultovice), Zejř (Heřmanovy Sejfy, tj. Rudník) s podacím, se 3 mlýny a 2 dvory poplužnými a ves Pulkndorf (tj. Prosečné)[...]k čemuž take přišly potom statky Heřmanice, Velichovky a Zboží.“ Správu nad majetkem začal Hanibal vykonávat teprve v roce 1596. Podrobněji, viz August Sedláček, cit. v pozn. 13, s. 215.

³³ Zájem Hanibala z Valdštejna o historii dokládá jednak zhotovení vývodů valdštejského rodu v roce 1607 a rovněž znění smírčí smlouvy z téhož roku, v níž se Hanibal zavázal, že „[...]bratřím svým Janovi a Bartoloměji ukáže majestáty na rod jich se vztahující, též dílčí cedule a paměti, aby si je mohli vidimovati nebo rejstřík od nich vzíti.“ Podrobněji, viz August Sedláček, ibidem. Výše zmíněné literární dílo „*Stemmatographia A. 1607 conscripta a magnifico et generoso D. D. Hanibale L. B. a Waldstein in nova arce Zeyfie et Hostinna, provincie hradecensis Capitaneo*“, autor dále doplnil trojicí deskových obrazů, v nichž byl rozrod valdštejského rodu s medailony jednotlivých členů vymalován. Dochované obrazy byly původně umístěny v prostoru panské oratoře ve farním kostele sv. Václava v Rudníku. V současné době jsou deponovány ve sbírkách Krkonošského muzea ve Vrchlabí.

³⁴ Peter Burke, *Italská renesance, Kultura a společnost v Itálii*, Praha 1996, s. 100-131.

charakterových vlastnostech a povahách obou zmíněných šlechticů se sice můžeme pouze domnívat, avšak již na první pohled zůstává zřejmé, že Hanibal byl pravým opakem svého otce. Tam kde Jiří z Valdštejna šetřil, Hanibal utrácel. Nezpochybnitelná starobylost valdštejnského rodu mu jistě poskytla potřebnou oporu při naplňování politických a společenských ambicí, neboť se mu, i přes omezené finanční možnosti, podařilo v roce 1607 získat prestižní úřad nejvyššího mincmistra Království českého. Signifikantní je však, na druhé straně, Hanibalovo selhání v reálném výkonu tohoto úřadu.³⁵ Vyvrcholením finanční krize, která se stupňovala v průběhu druhého desetiletí 17. století³⁶, byl na počátku dvacátých let bankrot. Ve svém důsledku k němu velkou měrou pravděpodobně přispěla též údajně nesplacená půjčka, kterou Hanibal z Valdštejna poskytl císaři Rudolfovi II. Habsburskému. Po svém odvolání z úřadu nejvyššího mincmistra Království českého v roce 1612 se Hanibal navrátil do politického života teprve svou účastí při povstání českých stavů v letech 1618-1620. Po bitvě na Bílé hoře a následných perzekucích ze strany českého krále a císaře Ferdinanda II. Habsburského mu byl v rámci konfiskací zabaven veškerý majetek a rovněž propadl hrdlem. Před potupnou smrtí na popravišti jej nakonec zachránilo neustálé protahování soudního procesu. Smutnou skutečností a ironií rovněž zůstává, že mu, po předchozích soudních exekucích v roce 1615 a 1616, nezbývalo z majetku zabavit téměř co.³⁷ Zanedlouho poté, v roce 1622, Hanibal zemřel. Pochován byl v kostele sv. Václava v Rudníku, kde se dodnes nachází jeho kamenný náhrobek.³⁸ Jako stěžejní příklady Hanibalových stavebních aktivit možno uvést např. přestavbu kostela sv. Václava a výstavbu nového valdštejnského zámku v Rudníku (1598-1602), dále přestavbu nedochovaného farního kostela sv. Petra a Pavla v Chotěvicích, renesanční přestavbu farní budovy tamtéž a konečně též novostavbu stávajícího hřbitovního kostela Proměnění Páně ve Velichovkách (1616).³⁹

³⁵ Obsazování důležitých zemských úřadů bylo vyhrazeno pouze příslušníkům panského stavu. Vzhledem ke značným majetkovým rozdílům v této sociální vrstvě je pochopitelné, že většinu vysokých funkcí obsazovali panské rody se stabilní majetkovou základnou a dostatkem politických ambicí. Úřad nejvyššího mincmistra náležel mezi posty, které byly dostatečně prestižní na to, aby na nich mladý šlechtic založil svou budoucí politickou kariéru. Hanibalovo selhání spočívalo jednak v nedostatečném výkonu svěřené funkce, která spočívala ve správě královských stříbrných dolů v Kutné Hoře a s tím související ražbu mincí, a rovněž v údajné defraudaci pokladny královských kutnohorských dolů a mincovny. Pro svou nezkušenost si vysloužil pravděpodobně oprávněnou kritiku především od Mikuláše Dačického z Heslova, který jej nazval nesevědomitým prospěchářem. Z úřadu byl posléze odvolán v roce 1612. Podrobněji, viz Jiří Louda, Valdštejnové, *Krkonoše IX*, 1999, s. 36-37. Dle literatury též zastával Hanibal z Valdštejna v letech 1607-1622 úřad hejtmána Královhradeckého kraje a neméně zajímavá, leč nepravděpodobná je v tomto kontextu rovněž poznámka o výkonu funkce královského rady. Viz, Carl Leeder, cit. v pozn. 13, s. 19.

³⁶ Podrobněji, viz Carl Leeder, cit. v pozn. 13, s. 21, August Sedláček, cit. v pozn. 13, s. 216.

³⁷ Zabavený konfiskát, tzn. město Hostinné, „[...] *Jvsi Hermoseif, Arnsdorf, Pulkendorf s platy, robotami, 2 dvory popl., ovčínem, mlýny, pilou, cihelnou, hutí měděnou, kolaturou atd.*“, byly posléze císařem Ferdinandem II. Habsburským odprodány za 29 382 kop nejvyššímu veliteli císařsko-ligistických vojsk, Albrechtu Václavu Eusebiovy z Valdštejna. K zápisu do zemských desk došlo v roce 1628. Srovnej, viz ibidem.

³⁸ Podrobněji, viz kapitola III. Monografická pojednání jednotlivých sakrálních staveb Carla Valmadiho, III. 5 Farní kostel sv. Václava v Rudníku, podkapitola 5. 4. 1. Náhrobky Hanibala z Valdštejna a Mariany Kaplířky ze Sulevic, s. 101-102

³⁹ Štěpán Stránský k výše uvedeným stavebním podnikům Hanibala z Valdštejna přidal rovněž přestavbu kostela sv. Jakuba Většího v Dolním Lánově (1599-1603), realizaci stávajícího hřbitovního kostela Nanebevzetí Panny Marie v Horním Maršově (1605-1608) a výstavbu městského hřbitovního kostelíka pro chudé v Hostinném (1597-1599). Nutno konstatovat, že tento předpoklad neodpovídá dobovým historickým realitám a jeho pravděpodobnost tak nelze uspokojivě obhájit. Srovnej, viz Štěpán Stránský, cit. v pozn. 19, s. 166.

Třetím zmíněným synem Jiřka z Valdštejna byl Jan Kryštof.⁴⁰ Do role štědrého stavebníka se Jan Kryštof dostal spíše nešťastnou náhodou, když v roce 1610, v den sv. Bartoloměje postihl město Hostinné rozsáhlý ničivý požár. V jeho důsledku byl značně poškozen nejen stávající děkanský kostel Nejsvětější Trojice, sousední budovy valdštejnského zámku, pivovaru a přilehlé fary se školou, ale též většina měšťanských domů na náměstí, včetně objektu radnice. Oheň byl údajně silný natolik, že se roztavily i zvony v severní hranolové věži děkanského kostela. Na náklady Jana Kryštofa byl v následujících dvou letech opraven kostel, fara se školou a zámek.⁴¹ Pro obnovený kostel Nejsvětější Trojice byly v roce 1612, na objednávku mladého hostinského pána a jeho manželky Magdalény Valdštejnské z Ústí, zhotoveny též nové kostelní zvony⁴² a monumentální kamenná kazatelna.⁴³ Ostatní poškozené budovy, tzn. měšťanské domy na náměstí, radnice, pivovar, sladovna a městské vězení obnovilo samo město.⁴⁴ Dalšími stavebními podniky vrchnosti byla jednak výstavba nového farního kostela Nejsvětější Trojice, školy a loveckého zámečku ve Fořtu a rovněž novostavba farní školy v Čisté.⁴⁵ Podobně jako starší bratr Hanibal, byl i Jan Kryštof nucen potýkat se s finančními problémy, které však konečným vyrovnáním věřitelských pohledávek vyvrcholily teprve po jeho smrti v roce 1616. Pohřben byl, stejně jako většina ostatních členů rodiny, v děkanském kostele Nejsvětější Trojice v Hostinném, „*pod stupni velkého oltáře*“.⁴⁶

Závěrem nutno zmínit též stavební aktivity a s nimi pevně spjatý umělecký mecenáš některých příslušníků lomnické větve rodu Valdštejnů, jmenovitě Zdeňka z Valdštejna, stavebníka renesančního zámku v Dolní Branně⁴⁷, při jehož výstavbě se v roli objednavatelů později samostatně uplatnili také jeho manželka, Marie Valdštejnská z Martinic a syn Vilém. Z dalších valdštejnských mecenášů můžeme rovněž uvést Karla z Valdštejna, zakladatele pošlosti poličanské a stavebníka kostela sv. Václava v Dubeneci, a v neposlední řadě též Václava z Valdštejna, stavebníka nedochovaného pozdně goticko-renesančního kostela sv. Václava v Dolní Kalné.

Z výše uvedeného je zřejmé, že mecenáš zmíněných valdštejnských pánů svým charakterem plně odpovídal možnostem a omezenému kulturnímu prostředí české venkovské šlechty. Nedostatek finančních prostředků Valdštejny, stejně jako stovky dalších

⁴⁰ Při majetkovém vyrovnání v roce 1590 získal Jan Kryštof z Valdštejna druhou polovinu panství Hostinné, dále polovinu města Hostinné, včetně předměstí, zbývající polovinu zámku (tj. budova na straně ke kostelu, spolu s konírnami za zámkem), dále „*dvůr u zámku s jistými dědinami, [...]* vsi Prosečná, Forst (tj. Fořt) *se dvorem poplužním podacím, ves Lauterwasser* (tj. Čistá), *Javorník se dvorem popl. a podacím, Helfendorf, Malá Borovnice se dvorem popl., Černá c. t. m. s podacím, se dvorem popl., chalupník u sv. Jana.*“ Samostatnou správu nad dědictvím začal nový majitel vykonávat v roce 1597. Viz August Sedláček, cit. v pozn. 13, s. 216.

⁴¹ V rámci výše zmíněné renesanční přestavby zámku po požáru v roce 1610 byla mj. realizována též korunní římsa s lunetami a sgrafitová výzdoba vnějších fasád. Tato byla na budově zámku zřetelná ještě ve třicátých letech 19. století. Podrobněji, viz, Carl Leeder, cit. v pozn. 13, s. 22-23. Fragment této původní renesanční omítkové vrstvy s psaníčkovým sgrafitem se dochoval v homích partiích severovýchodní fasády. Ke stavebním úpravám farní budovy, srovnej, viz pozn. 18.

⁴² Srovnej, viz pozn. 27 a 28; podrobněji též, viz Carl Leeder, ibidem, s. 23-24.

⁴³ Podrobněji, viz kapitola III. Monografická pojednání jednotlivých sakrálních staveb Carla Valmadiho, III. 2 Děkanský kostel Nejsvětější Trojice v Hostinném, podkapitola 2. 5. 1. Kazatelna, s. 56-57.

⁴⁴ Podrobněji, viz Carl Leeder, pozn. v cit. 13, s. 22.

⁴⁵ Podrobněji, viz ibidem, s. 26.

⁴⁶ August Sedláček, cit. v pozn. 13, s. 216.

⁴⁷ Podrobněji viz, August Sedláček, ibidem, s., 238-245; Jan Luštinec, Zámek Horní Branná, *Krkonoše X*, 1997, s. 26-27; Ludvík Schmidt, *Horní Branná*, Jilemnice 2002.

panských rodin, trvale připoutával k provinčnímu způsobu života. Chudá šlechta se sice snažila, po vzoru movitějších příslušníků panského stavu, dostát nezbytným společenským požadavkům a konvencím se cítí, tzn. v rámci svých finančních možností vyvíjela stavební činnost, zadávala umělecké objednávky, posílala své potomky na studia do zahraničí a příležitostnou účastí na zemských soudech se rovněž aktivně účastnila politického života v zemi, avšak skutečné příležitosti k uplatnění se v širším společenském a politickém měřítku zůstávaly spíše výjimkou. Nástup renesance a nového životního stylu, který požadavky spojené s reprezentací povýšil na úroveň společenské normy, tyto existující sociální rozdíly uvnitř panského stavu pouze prohloubil.

Shmeme-li též nastíněnou problematiku spojenou s Carlem Valmadim, lze konstatovat následující. O jeho původu s určitostí nevíme nic. Stejně tak není známo přesné časové vročení jeho narození a smrti. Písemně máme jeho existenci, potažmo přítomnost na území hostinského panství pánů z Valdštejna, doloženou pramennými zmínkami k roku 1584,⁴⁸ 1599,⁴⁹ 1602⁵⁰ a 1603.⁵¹ Především pak nově objevené doklady z let 1584 a 1599 nás informují o tom, že Valmadi vlastnil v Hostinném kamenný dům na náměstí, což mj. znamená, že byl hostinským měšťanem a mohl tak zasedat v městské radě, případně být volen do úřadu purkmistra. Zda-li k takové situaci někdy došlo, není známo. Ostatní názory a předpoklady o Valmadiho působení, charakteru činnosti a autorství domnělých stavebních zakázek na poli sakrální a profánní architektury zůstávají bohužel nadále založeny na více či méně oprávněných hypotézách odborné i laické veřejnosti.

Zcela vyloučit Valmadiho italský původ nelze. Přijmeme-li předpoklad o Valmadiho cizí národnosti, nabízí se dvě možnosti. Buď se jednalo o představitele první generace vlašských řemeslníků, kteří na území Čech přišli z oblastí severní Itálie, nebo již náležel do generace následující, tedy byl potomkem některého z italských řemeslníků, kteří se v Království českém rozhodli usadit natrvalo. Valmadiho pravděpodobně zkomolené příjmení naznačuje, že by se hypoteticky mohlo jednat o příslušníka vlašské komunity pocházejícího z lokality zvané Valmaggia. Narození Carla Valmadiho bylo badateli navrženo přibližně k roku 1550. Přípustná je rovněž Valmadiho obecně předpokládaná účast na dostavbě bývalého Lobkovického, dnes Schwarzenberského paláce na Hradčanech v šedesátých letech 16. století. Vzhledem k nízkému věku však není reálné, aby v rámci lobkovické stavební huti zastával některou z významných pozic. Naopak lze předpokládat, že se jako učedník mohl, přímo v centru tehdejšího uměleckého dění, seznámit s inovačními technologickými postupy v oboru stavitelství, včetně specificky zaměřeného oboru dynchéřství. Tento předpoklad by logicky opodstatňoval vazbu na výše zmíněnou Marii Magdalénu Valdštejskou z Lobkovic, třetí manželku Jiříka z Valdštejna, pána na Hostinném a Miletíně, v jejímž doprovodu se Carlo Valmadi na valdštejské hostinské panství pravděpodobně dostal. Počítat s jeho účastí na přestavbě stávajícího děkanského kostela Nejsvětější Trojice Hostinném v letech 1571-1572 je rovněž přípustné a to i přes to, že ke sňatku Jiříka a Magdalény došlo teprve v roce 1573. Dle dobových zvyklostí, předcházelo svatebnímu obřadu, který v životě šlechty náležel mezi nejdůležitější přechodové rituály, období vzájemného poznávání obou partnerů, které

⁴⁸ Cit. v pozn. 25.

⁴⁹ Ibidem.

⁵⁰ Ibidem.

⁵¹ Valerius Beyer, cit. v pozn. 20.

mohlo trvat i několik let. Možnost, že by se Valmadimu podařilo, hned od počátku svého působení ve službách Jiřího z Valdštejna, zastávat post vedoucího nepochybně již existující a funkční stavební huti hostinského pána je nepravděpodobná. Jako přijatelnější se spíše jeví představa o postupném vypracování se schopného a talentovaného řemeslníka a to až do doby, kdy mu nabyté zkušenosti a erudice v oboru pomohly získat prestižnější pozici políra, respektive stavitele-architekta, neboť je zřejmé, že Valmadi své stavby nejen dozoroval, ale také sám navrhoval. Rovněž lze předpokládat, že Valmadi byl vyučen v oboru stavitelství, případně dynchčerství. Skutečností pak zůstává, že ve výše zmíněném pramenném záznamu v Kronice Dolního Lánova Valeria Beyera z roku 1603 je Valmadi označen jako „*Architekto [...] Carolo Walmadia Italo*“.⁵² K vyvrcholení Valmadiho působení v oblasti horního toku řeky Labe došlo zřejmě na přelomu šestnáctého a sedmnáctého století, kdy byla mj. realizována rovněž většina námi sledovaných sakrálních staveb. Jmenovitě se jedná o bývalý hřbitovní kostel Nejsvětější Trojice z roku 1599, farní kostel sv. Václava v Rudníku z let 1598-1602, dále farní kostel sv. Jakuba v Dolním Lánově z let 1599-1603, a v neposlední řadě též pravděpodobně o stávající hřbitovní kostel Nanebevzetí Panny Marie v Horním Maršově, realizovaný v letech 1605-1608. V předchozím období se, dle předpokladu, velmi pravděpodobně v roce 1578 podílel na přestavbě budov stávajícího děkanství v Hostinném, přestavbě městské radnice tamtéž⁵³ a rovněž na stavebních úpravách farního kostela sv. Jakuba Většího v Dolní Olešnici z roku 1589.

V souvislosti s nevyřešenou otázkou původu Carla Valmadiho je třeba znovu připomenout předpoklad Karla F. Kühna, který cizí národnost stavitele v zásadě odmítl a nastínil možnou alternativu druhotného poitalštění jména domácího mistra. V tomto kontextu zůstává nadále otevřená rovněž otázka totožnosti zednického mistra Karla Wahla z Hostinného, který doložitelně působil v nedalekém Trutnově. Jednalo se skutečně o Carla Valmadiho, jak předpokládá řada mladších badatelů, nebo byl mistr Karl zcela odlišnou osobou?

Závěrem nutno zmínit, že vznik nepochybně přitažlivé představy o existenci a působení vlašského architekta Carla Valmadiho v oblasti Horního Polabí ovlivnily především tři základní faktory. Jednak, v celkovém kontextu stavebního vývoje regionu, nepřehlédnutelné zintenzivnění stavebních aktivit Jiříka z Valdštejna od počátku sedmdesátých let 16. století, dále související zásadní proměna slohové orientace a konečně též příchod Marie Magdalény Valdštejské z Lobkovic. Výsledná hypotéza o existenci, charakteru a rozsahu působení Carla Valmadiho, která z těchto okolností postupem času vykrystalizovala, je navíc ovlivněna romantizujícím pohledem laické i odborné veřejnosti.

⁵² Valerius Beyer, cit. v pozn. 20.

⁵³ Přestavbu městské radnice v Hostinném lze datovat do roku 1591. Časové vročení přestavby dokládá letopočet na kamenném pískovcovém kvádru, který se nachází v chodbě radniční budovy v druhém patře. Dle ústního pramene, byl tento prvek na stávající místo osazen sekundárně. Informaci poskytl p. Tomáš Anděl, kronikář města Hostinné, v říjnu 2009 (in verb).

II. 2. Stylová analýza sakrálních staveb Carla Valmadiho

V souvislosti se shmutím dosavadního stavu bádání je prostor věnován rovněž následujícímu, chronologicky řazenému přehledu dostupných pramenů a vybraných titulů použité literatury.

Co se týče dobových historických pramenů, nejdůležitější z dochovaných písemností k tématu byly uvedeny již v předcházející kapitole.⁵⁴ Doplnit lze pouze výběr archiválií z dodnes ne zcela vyčerpaného zdroje, tzv. Valdštejnského archivu, který je jako samostatný fond uložen ve Státním oblastním archivu v Praze.⁵⁵ Nutno poznamenat, že historická pramenná základna zůstává bohužel nadále omezená a pro bližší poznání a dešifraci řady sporných otázek nedostačující.

Mezi písemné materiály s povahou pramenů náleží rovněž nepublikované průzkumové, restaurátorské a projektové dokumentace, které jsou pro poznání fyzické podstaty a stavebního vývoje sledovaných sakrálních staveb nepochybně vítaným přínosem.

Publikovaná sekundární literatura naopak zahrnuje poměrně široký časový horizont. Pro prvotní seznámení se s kulturním obrazem a památkami v českých zemích, tedy včetně oblasti horního toku řeky Labe, lze do okruhu základních textů zařadit šestnáctidílné kompendium Jaroslause Schallera, *Topographie des Königreichs Böhmen*.⁵⁶ Blíže tematicky zaměřená literatura je pak omezena na práce a zmínky drobnějšího rozsahu, publikované především v dobových časopisech regionálního významu. Úvodem nutno zmínit, že publikace staršího data, pocházející převážně od německých autorů, se existencí a působením Carla Valmadiho v Podkrkonoší přímo nezabývají, avšak na druhou stranu dokládají dlouhodobý a hluboký zájem o dochované stavební památky regionu.⁵⁷ Jak bylo již zmíněno, výjimkou je v tomto ohledu studie erudovaného badatele a okresního konzervátora Karla F. Kühna,⁵⁸ který na Valmadiho jméno poukázal v souvislosti s autorstvím přestavby kostela sv. Jakuba v Dolním Lánově a v omezené míře též nastínil možná východiska dosud neuzavřené polemiky o Valmadiho původu.⁵⁹

Podrobněji byla umělecko-historická pozornost vybraným sakrálním stavbám⁶⁰ věnována rovněž ve dvoudílné publikaci Carla Leedera, *Beiträge zur Geschichte von Arnau*.⁶¹ Jak napovídá sám název, soustředil se autor především na chronologicky řazený přehled historického vývoje města Hostinné a to od jeho od ranných počátků až do doby pobělohorské. Informace k uvedeným sakrálním stavbám, včetně popisu hodnotných částí mobiliářů, pak obsahuje kapitola s názvem *Dynastie Wartenberg-Waldstein*.

⁵⁴ Viz kapitola II. Sakrální stavby Carla Valmadiho, II. 1. Objednavatelé a mecenáši - umělecký a náboženský mecenát jako prostředek rodové a osobní reprezentace, s. 10-11 a 15. Dále též viz kapitola VI. Prameny a literatura, s. 118-126.

⁵⁵ Viz *Ibidem*,

⁵⁶ V rámci námi sledovaného tématu byl použit především patnáctý a šestnáctý díl zmíněného kompendia, tj. publikace Jaroslava Schaller, *Topographie des Königreichs Böhmen* XV, Königgrätzer Kreis, Prag-Wien 1790 a Jaroslava Schaller, *Topographie des Königreichs Böhmen* XVI, Bidshower Kreis, Prag-Wien 1790.

⁵⁷ Viz kapitola VI. Prameny a literatura, s. 118-126.

⁵⁸ Karl F. Kühn, cit. v pozn. 21.

⁵⁹ Srovnej, viz kapitola II. Sakrální stavby Carla Valmadiho, II. 1. Objednavatelé a mecenáši - umělecký a náboženský mecenát jako prostředek rodové a osobní reprezentace, s. 10-11.

⁶⁰ Tzn. stávajícímu děkanskému kostelu Nejsvětější Trojice v Hostinném, dále farnímu kostelu sv. Jakuba Většího v Dolní Olešnici a farnímu kostelu sv. Václava v Rudníku. Srovnej, viz Carl Leeder, cit. v pozn. 13, s. 4-33.

⁶¹ Viz Carl Leeder, *ibidem*.

Svým pojetím spíše populárně naučná studie Rudolfa Müllera, s názvem *Riesengebirgsfahrt*, uveřejněná v roce 1895 v časopise *Das Riesengebirge in Wort und Bild*, přináší v souvislosti se skupinou námi sledovaných kostelních objektů pouze obecné kulturně historické zhodnocení.⁶² Z poměrně široké řady drobnějších článků a studií, které se věnují již jednotlivým stavbám, lze za cenný zdroj informací označit zejména příspěvek Adolfa Bohatheho z roku 1896, o konzervaci sgrafitové výzdoby farního kostela sv. Jakuba v Dolní Olešnici,⁶³ a rovněž neméně zajímavé studie Carla Schneidera, Aloise Blaschky či Alberta Hankeho.⁶⁴ Co se týče prací českých autorů, mají zcela zásadní význam tzv. *Soupisy památek historických a uměleckých*, publikované nákladem Archeologické komise při České akademii věd a umění v Praze. Tyto materiály však bylo možno použít pouze v širším kontextu, neboť pro památky regionu Vrchlabska a Trutnovska takový soupis tiskem vydán dosud nebyl.

Velkým přínosem převážně německé předválečné a meziválečné literatury jsou v první řadě informace a zprávy, pocházející z již neexistujících či ztracených pramenných materiálů. Charakter těchto prací, které vznikly v časovém úseku od poslední třetiny 19. století do počátku druhé světové války, je pak pochopitelně, více či méně, ovlivněn dobovou atmosférou sílícího nacionalismu. V průběhu války a zejména pak v letech, které bezprostředně následovaly po roce 1945, kdy došlo k násilnému odsunu původního německého obyvatelstva z oblasti tzv. *Das Sudetenland*, nebylo k tématu publikováno téměř nic.

První zmínky o dochovaném fondu nemovitých kulturních památek, připisovaných Carlu Valmadihu pochází teprve z počátku padesátých let 20. století. Obnovení zájmu o tuto problematiku, k němuž v širším měřítku došlo teprve v průběhu poslední třetiny 20. století, posléze dokládají dílčí práce autorů, kteří Valmadihu věnovali pozornost v různých kontextech. Samostatná specializovaná monografie stále chybí. Provedena dosud nebyla ani základní dokumentace sledovaných objektů formou komplexních stavebně historických průzkumů.

Výše zmíněnou první poválečnou publikací, která se vybranými stavbami Carla Valmadiho zabývala, je stať Jaroslava Wagnera z roku 1953.⁶⁵ Svou pozornost v ní autor věnoval skupině dochovaných renesančních kostelů v severovýchodních Čechách. V souvislosti se sakrálními stavbami na Trutnovsku a Vrchlabsku Wagner poprvé vznesl předpoklad o účasti Carla Valmadiho, kterého ztotožnil se zednickým mistrem Carolem Wahlem z Hostinného. Valmadihu připsal jednak přestavbu farního kostela sv. Jakuba v Dolním Lánově, dostavbu farního kostela sv. Jakuba v Dolní Olešnici, dále přestavbu farního kostela sv. Václava v Rudníku, dostavbu děkanského kostela Panny Marie (tj. Nejsvětější Trojice) v Hostinném a realizaci novostaveb původně farních kostelů Nanebevzetí Panny Marie v Horním Maršově a Proměnění Páně ve Velichovkách.

⁶² Rudolf Müller, *Riesengebirgsfahrt*, *Das Riesengebirge in Wort und Bild*, 12/3 n. 4 (45 n. 46) heft, Trautenau 1892, s. 37–46.

⁶³ Adolf Bohath, *Die Kirche in Nieder-Oels bei Arnau*, *Das Riesengebirge in Wort und Bild*, 1 n. 2 (59 n. 60) heft, Marchendorf 1896, s. 27–30.

⁶⁴ Podrobněji, viz kapitola VI. Praměny a literatura, s. 118–126.

⁶⁵ Jaroslav Wagner, *Renesanční kostely v severovýchodních Čechách*, *Zprávy památkové péče* XIII, 1953, s. 239–245.

Valmadiho jméno autor dále zmínil v souvislosti s přestavbou děkanství a městské radnice v Hostinném. Kromě sumarizovaného popisu výše uvedených staveb a základních údajů k jejich stavebním dějinám, Wagner rovněž definoval charakteristické formální rysy Valmadiho stylu a nastínil též možnou souvislost mezi třetím sňatkem Jiřího z Valdštejna s Marií Magdalénou z Lobkovic a Valmadiho příchodem do oblasti Podkrkonoší.

Následně se problematikou Valmadiho autorství skupiny renesančních kostelů v oblasti horního toku řeky Labe dílčím způsobem zabývala Eva Šamánková.⁶⁶ Ve své publikaci o české renesanční architektuře z roku 1960 tato badatelka Valmadimu přisoudila, kromě výše uvedených staveb, také realizaci přestavby farního kostela Nejsvětější Trojice ve Zdoňově.

Okrajový charakter mají též zmínky v příspěvku Jarmily Krčálové z roku 1971,⁶⁷ kde autorka okruh Valmadimu připisovaných sakrálních objektů rozšířila o farní kostel sv. Bartoloměje v Lanžově a dále v publikaci Bohuslava Syrového.⁶⁸ Zvýšený zájem o Carla Valmadiho na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let 20. století reflektují též autoři vybraných hesel v souboru *Umělecké památky Čech z let 1977-1982*.⁶⁹

Zvýšenou pozornost sledovanému tématu poté věnoval především Štěpán Stránský, který již v roce 1976 uveřejnil, spolu s Josefem Bartošem, stat' o historii františkánského klášterního kostela Neposkvrněného Početí Panny Marie v Hostinném.⁷⁰ V této souvislosti autor vznesl oprávněný předpoklad o Valmadiho autorství již pouze částečně dochovaného hřbitovního kostelíka pro chudé, který byl zasvěcen Nejsvětější Trojici a výstavbě výše zmíněného klášterního kostela předcházet. V ucelené formě své názory Stránský veřejnosti představil teprve v samostatné studii z roku 1983.⁷¹ Jeho práce s názvem *Život a dílo Carla Valmadiho* je v zásadě shrnutím poznatků a hypotéz předchozích, výše uvedených badatelů. Vlastním přínosem autora pak bylo podstatné rozšíření skupiny Valmadiho staveb, do níž mj. zahrnul prakticky veškeré stavební podniky představitelů hostinské a lomnické větve valdštejnského rodu.⁷² Výchozím bodem byl Stránskému především již citovaný článek Jaroslava Wagnera z roku 1953, z něhož převzal základní informace o dochovaných pramenech a rovněž předpoklady o Valmadiho příchodu na hostinská panství Jiřího z Valdštejna. Valmadimu hypoteticky připisované stavby autor rozdělil do tří kategorií. První kategorie obsahuje stavby, „*keré ve své hmotě, architektonickém ztvárnění a převážně i detailech zůstaly ve své původní podobě dodnes zachovány*“ a které vykazují řadu shodných formálních znaků, označovaných jako charakteristické a v souhrnu vytvářející „*typický valmadiovský rukopis*“.⁷³ V následující kategorii jsou zařazeny stavby *bez typického Valmadiho rukopisu*,

⁶⁶ Eva Šamánková, *Architektura české renesance*, Praha 1960.

⁶⁷ Jarmila Krčálová, *Kostely české a moravské renesance*, *Umění XXIV*, 1971, s. 11-25.

⁶⁸ Bohuslav Syrový, *Architektura svědeckví dob, Přehled vývoje stavitelství a architektury*, Praha 1977.

⁶⁹ Přehled autorů, viz kapitola VI. Pramene a literatura, s. 118-126.

⁷⁰ Štěpán Stránský, Josef Bartoš, *Galerie antického umění v Hostinném, Krkonoše-Podkrkonoší VI*, Trutnov 1976, s. 201-206.

⁷¹ Štěpán Stránský, cit. v pozn. 19.

⁷² Kromě realizací zakázek ve službách valdštejnských pánů Stránský Valmadimu přisoudil též účast na dostavbě renesančních zámků v Jilemnici a ve Vrchlabí a rovněž autorský podíl na přestavbě nedochovaného farního kostela sv. Vavřince tamtéž. *Ibidem*, s. 166.

⁷³ Citace, viz *ibidem*, s. 171. Do této skupiny, dle autora, náleží jednak farní kostel sv. Jakuba v Dolním Lánově, bývalý hřbitovní kostel Nejsvětější Trojice v Hostinném, farní kostel sv. Jakuba v Dolní Olešnici, farní kostel sv. Václava v Rudníku, hřbitovní kostel Nanebevzetí Panny Marie v Homím Maršově, hřbitovní kostel Proměnění Páně ve Velichovkách, děkanský kostel Nejsvětější Trojice v Hostinném, objekt děkanství v Hostinném, bývalé valdštejnské sídlo Nové Zámky nad Olešnicí a budova fary v Chotěvicích. *Srovnej, viz ibidem*.

avšak s výskytem některého z používaných znaků⁷⁴ a skupinu třetí pak tvoří objekty, které byly v minulosti výrazně přestavěny či zanikly docela.⁷⁵ Valmadiho účast autor, s menší či větší jistotou, předpokládá u staveb všech tří kategorií. V této souvislosti však nezbyvá než některé z prezentovaných názorů zpochybnit či zcela odmítnout, neboť je zřejmé, že Stránský své hypotézy založil na nedostatečně pevných základech. Především pak ve světle historických okolností a reálií, které autor při svých úvahách zjevně nezohlednil, je předpoklad o Valmadiho účasti na některých stavbách jen těžko obhájitelný. K takovým objektům náleží např. farní kostely v Dubenci, Lanžově, Horním Starém Městě u Trutnova, dále nedochovaný kostel sv. Petra a Pavla v Chotěvicích, valdštejské tvrze v Bílých Poličanech a Heřmanicích a konečně též tvrz, později harrachovský zámek v Jilemnici.

V celkovém kontextu sledované problematiky nutno poznamenat, že právě tato Stránského studie přispěla velkou měrou k rozšíření povědomí o existenci Carla Valmadiho mezi širokou laickou veřejností. Ve svém důsledku vedla rovněž k probuzení zájmu⁷⁶ o dochovaný fond nemovitých kulturních památek, které se tomuto snad architektu-staviteli s údajně italským původem připisují. Tuto skutečnost lze samozřejmě hodnotit kladně. Avšak odvrácenou stranou mince zůstává, že tím zároveň došlo ke zrození „mýtu“, který měl a stále má za následek umělé a mnohdy neopodstatněné navyšování významu dochovaných staveb a v neposlední řadě též, s nadsázkou řečeno, jakousi „Valmadiovskou euforií“. Tyto tendence reflektují mj. též dodnes aktuální snahy zainteresovaných odborníků a laiků připisat různé regionální památky či objekty, pocházející z přelomu šestnáctého a sedmnáctého století, právě tomuto staviteli. Ačkoliv jsou námi sledované sakrální stavby nepochybně hodnotnými architektonickými památkami nejen z hlediska umělecko-historického, nelze je v žádném případě označit za „skvosty renesančního stavitelství“⁷⁷ v Čechách. V tomto ohledu je třeba zdůraznit, že objekty, kterým je v této práci věnována pozornost, byly a stále zůstávají běžnými doklady stavební produkce své doby. Skupinu sledovaných církevních staveb lze v této souvislosti zařadit do širokého proudu českého tzv. pogoického umění druhé poloviny šestnáctého a první třetiny sedmnáctého století. Z českých badatelů tomuto tématu v minulosti věnoval zvýšenou pozornost především Viktor Kotrba, který se problematikou „Nachgotik“, případně „Neugotik“⁷⁸, zabýval v rámci svého dlouholetého studia projevů

⁷⁴ Citace, viz ibidem. Tzn. farní kostel sv. Václava v Horním Starém Městě u Trutnova, farní kostel sv. Bartoloměje v Lanžově, hřbitovní kostel sv. Václava na Chlumku, bývalé valdštejské zámecké sídlo v Horní Branné a konečně renesanční zámek, spolu s bývalým farním kostelem sv. Vavřince ve Vrchlabí. Srovnej, viz ibidem.

⁷⁵ Citace, viz ibidem. Do této kategorie Stránský zařadil přestavbu města Hostinného po požáru v roce 1610 (měšťanské domy, radnice, pivovar), dále realizaci bývalých valdštejských zámeckých sídel v Hostinném a v Rudníku, objekt bývalé valdštejské tvrze v Bílých Poličanech, tvrz v Heřmanicích, farní kostel sv. Petra a Pavla v Chotěvicích, kostel sv. Václava v Dubenci, přestavbu městské radnice v Trutnově a přestavbu tvrze (později harrachovského zámku) v Jilemnici. Srovnej, viz ibidem, s. 171-172.

⁷⁶ Konkrétními projevy zvýšeného zájmu o dochované renesanční kostely na území bývalého okresu Trutnov bylo např. založení občanského sdružení Carla Valmadiho v devadesátých letech 20. století, díky němuž bylo možné uskutečnit realizaci restaurování-konzervace sgrafitové výzdoby fasád kostela sv. Jakuba Většího v Dolní Olešnici v roce 2000, nebo iniciativa ekologického sdružení Sever ve věci záchrany stávajícího hřbitovního kostela Nanebevzetí Panny Marie v Horním Maršově.

⁷⁷ Petr Mach, *Carlo Valmadi (1550-1620), Renesanční architekt na Trutnovsku* (bakalářská práce), Univerzita Karlova v Praze, Katolická teologická fakulta, Ústav dějin křesťanských umění, Katedra Dějin křesťanského umění, Praha 2007-2008, s. 7.

⁷⁸ Dle zmíněného autora není vždy snadné rozhodnout, zda-li se v případě dochovaných pozdních projevů gotického stylu v 16. a 17. století jedná o setrvačné doznívání starého slohu, tzn. „gothic survival“ („Nachgotik“),

historismu ve výtvarném umění. Ve své studii *Die nachgotische baukunst Böhmens zur zeit Rudolf II.*, uveřejněné v roce 1970 pak v této souvislosti nastínil zajímavé konotace s duchovní a společenskou atmosférou doby, která byla zásadně ovlivněna problematickými okolnostmi vývoje náboženské konfese v českých zemích.⁷⁹ Právě těmito faktory Kotrba vysvětlil jednak samotné přetrvávání fenoménu pozdní gotiky prakticky až do období konce první třetiny 17. století, ale též související, často antagonistický postoj tehdejší společnosti vůči „novému“ renesančnímu umění a kultuře. Toto tvrzení se jeví jako oprávněné především ve vztahu k vývoji architektury sakrální, u níž se s prvky a technologickými postupy gotiky skutečně setkáváme ještě velice dlouho poté, co se renesanční styl v českých zemích již plně asimiloval. Uplatnění pozdně gotické tradice, která byla často dílčím způsobem doplněna o renesanční architektonické detaily, je z tohoto důvodu považováno za jeden z charakteristických rysů církevního stavitelství této doby. Je zřejmé, že v průběhu druhé poloviny šestnáctého století bylo, podobně jako později ve století devatenáctém, gotické tvarosloví kodifikováno jako jediný a výlučný výraz opravdového církevního umění. Jako symboly či mody preferované pozdně gotické orientace byly v architektuře chápány např. hrotilé záklenky oken, kamenná kružbová a žebrová síťová klenba. Renesanční styl naopak nacházel své uplatnění především v utváření vstupních portálů, užití sloupových řádů a v arkaturách tribun. V této souvislosti není výjimkou ani námi sledovaná skupina staveb Carla Valmadiho, které svým specifickým způsobem dokládají jednu z možných podob tohoto obojetného „manýristického“ stylu.⁸⁰

Není bez zajímavosti, že se s dobovými reminiscencemi na umění předchozí epochy, ve smyslu vědomého setrvávání na gotickém výrazu, tzn. *gothic survival*, setkáváme i jinde v Evropě a to jak v případě stavebních aktivit katolické církve, tak u sakrálních objektů církvi protestantských. Je tedy zřejmé, že tento programový konzervatismus rozhodně nebyl pouze záležitostí tradicí vázaných lokálních mistrů. Tento názor v případě českých zemí podporuje mj. též často písemně doložená účast vlašských stavitelů. Zde se opět nabízí výše uvedená domněnka Viktora Kotrby, který pogogetické umění druhé poloviny šestnáctého a první třetiny sedmnáctého století interpretoval v širším kontextu jako specifickou reflexi sociální a duchovní rozpolcenosti doby. Tedy jednak jako výraz snahy novoutrakvistů navázat na starší

nebo naopak o jeho záměrné znovuoživení, tzn. „*gothic revival*“ („*Neugotik*“). Srovnej, Viktor Kotrba, *Die Nachgotische Baukunst Böhmens zur Zeit Rudolf II.*, *Umění XVIII*, 1970, s. 298-332, zvláště s. 331.

⁷⁹ Z hlediska náboženského se v Čechách dlouhodobě uplatňovala domácí tradice tkz. nadkonfesijního křesťanství, jehož vnějším projevem byla poměrně značná tolerance vůči jinověrcům v rámci křesťanské komunity. Náboženská obec se rozdělovala na čtyři hlavní tábory. Jedním z nich byli tzv. utrakvisté, ovlivnění luteránským směrem reformace, dále stoupenci Jednoty bratrské, starokališníci a katolíci. Poslední dvě zmíněná vyznání byla po právní stránce kodifikována již basilejskými kompaktáty a jako taková respektována opozicí v čele s českým panovníkem, Ferdinandem II. Habsburským. Naopak luteránská reformace, tedy novoutrakvisté, spolu s příznivci Jednoty bratrské, podobným způsobem legalizováni nebyli a až do přijetí náboženské reformy, tzv. České konfese, v roce 1575 stáli prakticky mimo zákon. Se zapojením konfesijních záležitostí do politického života se setkáváme teprve od osmdesátých let, kdy v souvislosti s celkovým vyhočením situace došlo též k náboženské polarizaci společnosti. Podrobněji, viz Petr Vorel, cit. v pozn. 3, s. 149-156.

⁸⁰ Jako „gotické“ lze označit jednak půdorysná řešení námi sledovaných kostelních objektů, dále uplatnění lomených záklenků oken a rovněž evidentní snahu přiblížit použitý klenební systém co nejvíce tradiční křížové, případně síťové žebrové klenbě. Téměř bez výjimky jsou lodi a často i presbytáře zaklenuty valenou klenbou, opatřenou vysokými štukovými hřebínky. S projevem renesančního stavitelství se naopak setkáme v řešení hlavních a bočních vstupních portálů, dále v uplatnění toskánských sloupů, římsových konzol, zmíněné valené klenby, korunní římsy s lunetami a příležitostně též při použití sgrafita k výzdobě vnějších fasád.

církevní tradici a tím obhájit své rovnocenné postavení v církevním společenství a na druhé straně rovněž jako projev retrospektivních tendencí kruhů katolických, které vědomě odkazovaly na období „jednoty církve“ před příchodem reformace.

V souvislosti se snahou začlenit skupinu sledovaných sakrálních staveb Carla Valmadiho do kontextu celkového vývoje české pozdně renesanční architektury druhé poloviny šestnáctého a první třetiny sedmnáctého století, je nutno zmínit též stanovisko Evy Šamánkové, která se realizací Carla Valmadiho okrajově věnovala ve své již zmíněné publikaci z roku 1960, v rámci páté kapitoly s názvem *Severská renesance*.⁸¹ Jak napovídá sám název, autorka zařadila tuto skupinu sakrálních objektů do proudu pozdně renesančního umění, v němž se vlivy původem italské specifickým způsobem prolínaly s vlivy německými a nizozemskými. Charakteristickým rysem umění německé a slezské provenience, které do českého království pronikalo zhruba od poloviny 16. století přes jeho severní a severovýchodní hranici, byla kombinace skladebných principů severské gotiky, tzn. linearismu a vertikality, s pozdně renesančními principy severoitalskými. Pozadí této postupné proměny kulturního klimatu v českých zemích Šamánková identifikovala jednak v hospodářsky podmíněné migraci německého obyvatelstva a rovněž v působení řady německy hovořících luterských pastorů, přicházejících na pozvání domácí novoutrakvistické šlechty.⁸²

Na základě kritického zhodnocení různými autory prezentovaných hypotéz o Valmadiho autorství vybraných sakrálních staveb a stylové analýze samotných nemovitých objektů byly vytvořeny tři následující kategorie: 1. *Sakrální stavby doložené v pramenech*, 2. *Sakrální stavby připisované na základě stylové analýzy – jádro skupiny* a 3. *Sakrální stavby připisované na základě stylové analýzy – autorství méně pravděpodobné*. Samostatně zpracovány pak byly stavby prvních dvou uvedených kategorií (viz následující kapitola III. Monografická pojednání sakrálních staveb Carla Valmadiho). Stavbám třetí skupiny, u nichž byl předpoklad o Valmadiho autorství z různých důvodů zpochybněn, je pozornost věnována dílčím způsobem v rámci této kapitoly.

Do první zmíněné kategorie doposud náleží pouze farní kostel sv. Jakuba Většího v Dolním Lánově, který se mj. stal přirozeným výchozím článkem stylové analýzy staveb vymezeného jádra.

Již na první pohled je zřejmé, že nejbližší k lánovskému kostelu má farní kostel sv. Václava v Rudníku. Jeho pozdně-goticko renesanční přestavba byla realizována prakticky ve stejnou dobu a jako analogický jej můžeme označit také z hlediska užitého dispozičního řešení a společných konstrukčních prvků (tj. především způsob utváření klenebního systému, existence trojramenné kruchty podpírané toskánskými sloupy a osazení korunní lunetové římsy). S lánovským kostelem rovněž úzce souvisí realizace částečně dochovaného bývalého hřbitovního kostela Nejsvětější Trojice v Hostinném, kde se kromě způsobu zaklenutí původně jednolodního objektu, opakuje také typ hlavního vstupního portálu.⁸³ Pro zařazení dalších staveb do jádra skupiny, tzn. děkanského kostela Nejsvětější Trojice v Hostinném, farního kostela sv. Jakuba v Dolní Olešnici, a stávajícího hřbitovního kostela Nanebevzetí

⁸¹ Srovnej, viz Eva Šamánková, cit. v pozn. 64, s. 93.

⁸² Ibidem, s. 80.

⁸³ Srovnej, viz Průvodní fotodokumentace, obr. 19 a 114.

Panny Marie v Horním Maršově, hovoří zejména opakované užití charakteristických konstrukčních a architektonických prvků, jmenovitě valených kleneb s lunetovými výsečemi a vysokými štukovými hřebínky, toskánských sloupů, trojdílné patrové kruchty, římsových konzol, korunní římsy s lunetami a specifického utváření hrotitých oken.⁸⁴ Kromě výše uvedených formálních znaků Valmadiho stylu je třeba zmínit též dochovanou či písemně doloženou dekoraci vnějších fasád sgrafitem.

Co se týče půdorysného řešení sledovaných sakrálních staveb, je zřejmé, že stavitel variabilně rozvíjel dva základní modely. Charakter a koncepce užitých dispozic je svým pojetím tradiční a nepřináší v této souvislosti nic nového. Kostely jsou založeny na podélném půdoryse, s pravouhle utvářeným prostorem lodi (případně trojlodí) a podélným, polygonálně uzavřeným presbytářem. K obvodovým zdem závěru často přiléhá patrová přístavba sakristie s panskou oratoří, která bývá přístupná po samostatném vnějším či vestavěném schodišti. Tato výchozí půdorysná dispozice je, s jedinou výjimkou (tj. v původním vzhladu již nedochovaný hřbitovní kostel Nejsvětější Trojice v Hostinném), společná všem výše zmíněným kostelním stavbám. Kostely je možno dále rozdělit jednak podle počtu lodí na objekty jednolodní (tj. Dolní Olešnice, Hostinné - nedochovaný hřbitovní kostel Nejsvětější Trojice, Rudník), a trojlodní (tj. Dolní Lánov; Hostinné - stávající děkanský kostel Nejsvětější Trojice, Horní Maršov). Dalším signifikantním faktorem je umístění hranolové věže-zvonice. V tomto případě se uplatňují opět dva výchozí koncepty dispozičního řešení, jednak kostely s věží na jižní či severní straně lodi, případně trojlodí (tj. Dolní Lánov, Rudník, Hostinné - stávající děkanský kostel Nejsvětější Trojice), a objekty u nichž je věž situována tradičním způsobem na západní straně (tj. Dolní Olešnice, Horní Maršov).⁸⁵ S ohledem na konstrukční řešení hlavních prostor se u výše citovaných staveb téměř bez výjimky jedná o haly s vtaženými opěráky.⁸⁶ Zajímavé poznatky přináší rovněž porovnání materiálového složení obvodového zdiva jednotlivých objektů.⁸⁷ Při bližším ohledání bylo zjištěno, že k jejich

⁸⁴ Jaroslav Wagner v této souvislosti jako typické prvky Valmadiho stylu označil jednak „[...]způsob zaklenutí prostorů a shodné členění klenby vyznačující se kresbou hřebenů tvořících geometrické obrazce“, v souvislosti s klenbami dále časté užití podélného vrcholového hřebene, toskánské sloupy, vestavěné trojramenné empory, „totožné profilace hlavních říms věží“ a konečně též „nasazení lunetových říms ve stejné výši při stejném úhlu štítu“. Srovnej, viz Jaroslav Wagner, cit. v pozn. 65, s. 241.

⁸⁵ Výše navržené schéma není možné paušalizovat, neboť půdorysná dispozice zmíněných kostelů v době Valmadiho působení byla ovlivněna buď existencí předchozích sakrálních objektů (tj. Dolní Lánov, Rudník, Hostinné – stávající děkanský kostel Nejsvětější Trojice), či doplněna později (tj. Dolní Olešnice – realizace západní hranolové věže, Valmadiho účast nedoložena). Podrobněji, viz kapitola III. Monografická pojednání sakrálních staveb Carla Valmadiho, s. 27-114.

⁸⁶ Zmíněnou výjimkou je pouze stávající děkanský kostel Nejsvětější Trojice v Hostinném, jehož vnější opěrný systém vznikl při starších stavebních úpravách objektu. Podrobněji, viz kapitola III. Monografická pojednání sakrálních staveb Carla Valmadiho, podkapitola III. 2. Děkanský kostel Nejsvětější Trojice v Hostinném, s. 41-59. Jeden vnější opěrák se nachází též při jihovýchodním nároží presbytáře stávajícího hřbitovního kostela Nanebevzetí Panny Marie v Horním Maršově. Viz, Průvodní fotodokumentace, obr. 229.

⁸⁷ Obecně můžeme říci, že alternativy provedení stavby bývají v tomto ohledu zpravidla determinovány dvěma základními faktory. V potaz bylo nutno, z hlediska zajištění zdrojů přírodního stavebního materiálu, brát jednak místní podmínky, a rovněž variabilní sociální postavení stavebníka, které bylo v tomto kontextu zcela určující. Při posouzení materiálového složení obvodového zdiva sledovaných objektů bylo třeba zohlednit též skutečnost, že stavitel-architekt, ať už Carlo Valmadi, nebo někdo jiný, byl ve většině případů postaven před poměrně obtížný úkol přestavby, případně dostavby již existujících starších sakrálních objektů. Lze tedy předpokládat, že ve snaze snížit finanční náklady se stavbou spojené, byl často nucen v maximální možné míře využít též zdiva starších konstrukcí. Přesná lokalizace takových prvků v současnosti není, s ohledem na stávající povrchovou úpravu zdiva, za daných podmínek proveditelná.

výstavbě byly, pravděpodobně záměrně, využity především místní zdroje. Charakter zdiva je téměř bez výjimky smíšený, s podílem ručně opracovaných pískovcových kvádrů, lomového či sběrného kamene a pálených cihel.⁸⁸ Z tesaného kamene jsou, kromě nárožních armatur, zhotoveny též doplňující články architektonického členění fasád, tzn. především kamenná ostění oken, portály, přízemní sokly, římsy, toskánské sloupy empor, etc. U většiny sledovaných staveb byl k těmto účelům použit místní, tzv. arkózový pískovec s charakteristickým načervenalým zabarvením. Neméně podnětným zdrojem informací jsou též dochované varianty závěrečné povrchové úpravy zdiva. Primárním účelem takového opatření bylo především potlačit vyznění lokálními podmínkami determinovaných možností materiálového provedení stavby, dále chránit fyzickou podstatu zdiva před nepřízní místního klimatu a co je nejpodstatnější, napodobit ideální vzor dostupnými iluzivními prostředky. Jak bylo naznačeno výše, v případě vybraných sakrálních staveb, které se připisují Carlu Valmadiemu, byly omítky zcela nezvykle upravovány do podoby sgrafita. Použití právě této specifické varianty historických omítek můžeme, v širším kontextu renesanční církevní architektury, označit jako fenomén. V původním, téměř „autentickém“ stavu se sgrafitová výzdoba na fasádách sakrálních objektů do dnešních dnů dochovala pouze na kostele sv. Jakuba Většího v Dolní Olešnici.⁸⁹ Pro dokreslení jasnější představy nám tak musí posloužit sekundárně upravená sgrafitová dekorace objektů profánního charakteru, např. budovy děkanství a městské radnice v Hostinném, nebo bývalého valdštejského zámku v Horní Branné. Ve fragmentech se původní renesanční sgrafito dochovalo na jižní štítové fasádě bývalého valdštejského zámku v Rudníku. Písemně máme posléze sgrafitovou výzdobu doloženu jednak na stávajícím děkanském kostele Nejsvětější Trojice v Hostinném a rovněž na průčelí dřívější zámecké budovy tamtéž. Identická dekorativní úprava vnějších fasád se hypoteticky předpokládá také u bývalého hřbitovního kostela Nejsvětější Trojice v Hostinném, dále v případě lánovského, rudnického a maršovského kostela.⁹⁰ V této souvislosti je třeba upozornit, že s výjimkou kostela sv. Václava v Rudníku, je v případě citovaných staveb povrchová úprava fasád tohoto charakteru z různých důvodů velmi nepravděpodobná.⁹¹

Do třetí výše zmíněné kategorie byl po úvaze zařazen jednak objekt farního kostela Nejsvětější Trojice ve Zdoňově (něm. *Merkelsdorf*), stávající hřbitovní kostel Proměnění Páně ve Velichovkách (něm. *Welichow*), a hypoteticky též renesanční nedochovaného farního kostela sv. Vavřince ve Vrchlabí (něm. *Hohenelbe*).

⁸⁸ Zcela odlišného stavebního materiálu, tzn. tvrdého, deskově odlučného sběrného kamene (ruly) bylo v plném rozsahu použito pouze při realizaci hřbitovního kostela Nanebevzetí panny Marie v Horním Maršově. Podrobněji, viz kapitola III. Monografická pojednání sakrálních staveb Carla Valmadiho podkapitola III. 6. Hřbitovní kostel Nanebevzetí Panny Marie v Horním Maršově, s. 104-114.

⁸⁹ Podrobněji, viz kapitola III. Monografická pojednání sakrálních staveb Carla Valmadiho podkapitola III. 4. Farní kostel sv. Jakuba Většího v Dolní Olešnici, s. 75-90.

⁹⁰ S tímto názorem se poprvé setkáváme ve výše zmíněné studii Štěpána Stránského z roku 1983. Viz Štěpán Stránský, pozn. v cit. 19, s. 166 a 178.

⁹¹ Existenci sgrafita na lánovském kostele sv. Jakuba vyvrátil restaurátorský průzkum omítkových vrstev. Srovnej, viz David Zeman DiS., Ing. Karol Bayer, *Průzkum exteriérových omítkových a barevných vrstev na fasádě presbytáře farního kostela sv. Jakuba v Dolním Lánově*, říjen-prosinec 2009. V případě nedochovaného hřbitovního kostelíka pro chudé, který byl vystavěn na náklady městské rady na hostinském předměstí, lze, s ohledem na charakter a účel této stavby, o poměrně nákladné povrchové úpravě fasád sgrafitem pochybovat. Obdobné argumenty můžeme použít rovněž u stávajícího hřbitovního kostela Nanebevzetí Panny Marie v Horním Maršově, kde aplikaci takového druhu historické povrchové úpravy zdiva odporují rovněž nepříznivé klimatické podmínky.

Jak bylo uvedeno výše, zdoňovský kostel mezi Valmadiho realizace k zařazení poprvé navrhla Eva Šamánková v roce 1960.⁹² Starší, pravděpodobně ve stávajícím obvodovém zdivu dochovaný sakrální objekt byl založen v průběhu první poloviny 14. století. K pozdně-goticko renesanční přestavbě pak došlo pravděpodobně kolem roku 1600, z iniciativy tehdejšího majitele panství Adršpach, Adama Abrahama Bohdaneckého z Hodkova.⁹³ Odlišnou dataci uvedl pouze Antonín Cechner, který přestavbu kostela časově vročil do počátku 16. století.⁹⁴ Argumentem pro účast Carla Valmadiho při zmíněné stavební úpravě je sice nesporná existence vybraných charakteristických znaků jeho sakrálních architektur (tj. výchozí půdorysné řešení, zaklenutí hlavních prostor valenou klenbou s lunetovými výsečemi, trojdílná kruchta nesená toskánskými sloupy, korunní lunetová římsa, etc.), nicméně při bližším ohledání stavby zjistíme následující zjevné rozpory. Ačkoliv byla k zaklenutí hlavních prostor kostela, tzn. trojlodí a presbytáře, užitá valená klenba s lunetami, při pohledu na rub klenby z krovu je, ve srovnání s ostatními Valmadiho církevními stavbami, zřejmé její odlišné utváření. Dalším netypickým prvkem jsou iluzivní žebra oblounové profilace s odstupněním, která na klenbách lodí a presbytáře nahrazují charakteristické štukové hřebínky. Spíše v detailu se pak liší rovněž toskánské sloupy trojdílné kruchty a v neposlední řadě je třeba zmínit též korunní lunetovou římsu, jejíž lunetové výseče mají, z hlediska parametrů, odlišný charakter. Na druhou stranu nelze, v celkovém kontextu, pominout nesporné sociální vazby mezi Bohdaneckými z Hodkova a hostinskými Valdštejny.⁹⁵ S ohledem na výše uvedené nelze Valmadiho hypotetickou účast na zpracování projektu výše zmíněné přestavby zcela vyloučit, avšak její samotné provedení jeho stavební hut' velmi pravděpodobně již nerealizovala. Stejně tak můžeme připustit možnost, že kostel vznikl pouze jako obdoba některé z již existujících Valmadiho sakrálních staveb, např. přibližně ve stejné době vznikajícího farního kostela sv. Václava v Rudníku (1598-1602), farního kostela sv. Jakuba v Dolním Lánově (1599-1603), nebo stávajícího děkanského kostela Nejsvětější Trojice v Hostinném (1571-1572). Z výše uvedených důvodů byl zdoňovský kostel zařazen mezi stavby analogické, u nichž lze o autorství Carla Valmadiho uvažovat, avšak je považováno za méně pravděpodobné.

V obdobné pozici se nachází rovněž druhý zmíněný objekt stávajícího hřbitovního kostela Proměnění Páně ve Velichovkách. Tato stavba vznikla teprve v roce 1616, z nadace již zmíněného Hanibala z Valdštejna. Do skupiny sakrálních staveb Carla Valmadiho byl velichovský kostel začleněn již Jaroslavem Wagnerem v roce 1953.⁹⁶ Atribuce byla založena jednak na základě stylové analýzy, ale rovněž díky výše uvedené osobě stavebníka. Faktem zůstává, že se na velichovském kostele znovu opakuje řada charakteristických prvků Valmadiho rukopisu (tj. zaklenutí hlavních prostor valenou klenbou s lunetovými výsečemi, vestavěná západní kruchta nesená toskánskými sloupy a již nedochovaná korunní lunetová

⁹² Srovnej, viz Eva Šamánková, cit. v pozn. 64, s. 93.

⁹³ Jiřina Hořejší, heslo Zdoňov, in: Emanuel Poche (ed.), *Umělecké památky Čech III*, Praha 1980, s. 359-360, zvláště s. 359.

⁹⁴ Viz Antonín Cechner, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese broumovském*, Praha 1930, s. 327-332, zvláště s. 328.

⁹⁵ Srovnej, pozn. 174.

⁹⁶ Srovnej, viz Jaroslav Wagner, cit. v pozn. 65, s. 241.

římisa)⁹⁷. Hlavním důvodem proč je v tomto případě autorství Carla Valmadiho zpochybněno, nikoliv však vyloučeno, je pozdní datace založení kostela. Dle názoru autorky byl v této době Carlo Valmadi již mrtev, nečinný, nebo se na námi sledovaném území již nepohyboval.⁹⁸ Stavbu velichovského kostela by pak mohla provést buď stavební hut', kterou Valmadi odchoval, případně některý z jeho následovníků.

Třetí výše citovanou realizací, na níž mohl Carlo Valmadi hypoteticky participovat je stavební úprava bývalého farního kostela ve Vrchlabí.⁹⁹ Obdobný předpoklad dříve přednesl již Štěpán Stránský.¹⁰⁰ V jeho podání však hlavním argumentem pro Valmadiho účast nebyl v pramenech písemně doložený vztah mezi stavitelem a stavebníkem,¹⁰¹ nýbrž předpokládaná Valmadiho účast na přestavbě kostela sv. Václava v Horním Starém Městě u Trutnova.¹⁰² Pro úplnost je třeba dodat, že se stejnými objednateli, tzn. tehdejšími majiteli vrchlabského panství, Vilémem Miřkovským ze Stropčic a jeho manželkou Rozinou z Gendorfu, úzce souvisí též neméně důležitá přestavba vrchlabského renesančního zámku, která je v literatuře časově vrocena do let 1605-1614. Ačkoliv je zřejmé, že tato datace byla vytvořena mylnou interpretací textu studie Karla F. Kühna z roku 1925,¹⁰³ je pravděpodobné, že k přestavbě zámku v uvedeném časovém rozmezí skutečně došlo. Závěrem však nutno připomenout, že Valmadiho podíl na výše uvedených stavebních aktivitách vrchlabské vrchnosti je čistě hypotetický a vychází především z výše uvedené písemně doložené účasti stavitele na přestavbě lánovského kostela.¹⁰⁴

⁹⁷ Existence nedochované lunetové římsy je naposledy písemně doložena k roku 1937. Viz Emanuel Poche, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu královedvorském*, Praha 1937, s. 330-337, zvláště s. 331.

⁹⁸ I když přijmeme předpoklad Štěpána Stránského, že Carlo Valmadi přišel na počátku sedmdesátých let 16. století na hostinská panství Jiřího z Valdštejna jako mladý muž ve věku cca 22-25 let, nutno konstatovat, že v době výstavby bývalého farního kostela ve Velichovkách by byl starý již 66-69 let. Valmadiho přímá účast na realizaci této stavby byla zpochybněna jednak s ohledem na vysokou úmrtnost obyvatel na počátku raného novověku a rovněž s ohledem na tehdejší hranici „dlouhověkosti“, která byla podstatně nižší než v současné době. Pro srovnání lze uvést výše citovaného Jiřího z Valdštejna, který zemřel v roce 1584 ve věku 65 let a v pramenech byl v této souvislosti označen již jako kmet. Viděno prizmatem dobového vnímání etap lidského života, pohyboval se tento šlechtic již za hranicemi aktivního života. Štěpán Stránský, cit. v pozn. 19, s. 165; August Sedláček, cit. v pozn. 13, s. 215; Václav Bůžek, Josef Hrdlička, Pavel Král et al, *Věk urozených, Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha-Litomyšl 2002, s. 266-270 a 352-364.

⁹⁹ Jedná se především o přestavbu hranolové věže-zvonice, která proběhla za podpory vrchlabské vrchnosti v roce 1599. Dataci dokládá dochovaný a ve stávající kostelní věži sekundárně umístěný kamenný pískovcový kvádr s vyrytými iniciálami objednavatelů a výše uvedenou datací: „W M V. S – R B V. H/ 1599“; tj. Wilhelm Miřkowsky von Stropschiz – Rozina Bodlin von Hermsdorf. Srovnej, viz Franz Proschwizer, *Chronik von Hohenelbe, Heimat V-VI, Hohenelbe 1927-1928*, s. 200. Ke stavebním dějinám nedochovaného farního kostela sv. Vavřínce ve Vrchlabí též Jiří Louda, Blanka Zázvorková, *Vrchlabí*, Praha-Litomyšl 2006, s. 50. Vzhled objektu dokumentuje poměrně bohatý ikonografický materiál.

¹⁰⁰ Srovnej, viz Štěpán Stránský, cit. v pozn. 19, s. 171 a 198.

¹⁰¹ Srovnej, viz Valerius Beyer, pozn. 20.

¹⁰² Stránský v této souvislosti zohledňoval především analogický charakter přestavby věže-zvonice. Valmadiho účast na přestavbě kostela sv. Václava v Horním Starém Městě odvozoval z předpokládaného Valmadiho autorství přestavby městské radnice v Trutnově a na základě pramenných zmínek o mistru Karlovi z Hostinného. Srovnej, ibidem, s. 197; podrobněji k pramenným záznamům, viz pozn. 23 a 24.

¹⁰³ Karl F. Kühn, cit. v pozn. 21, s. 70. Tuto informaci poskytl Mgr. Jiří Louda, odborný pracovník Krkonošského muzea ve Vrchlabí, v říjnu 2009 (in verb). K dějinám zámku podrobněji, viz Emanuel Poche, heslo Vrchlabí, in: *Umělecké památky Čech IV*, Praha 1982, s. 275-278, zvláště s. 275; Jiří Louda, Blanka Zázvorková, cit. v pozn. 99, s. 49-50.

¹⁰⁴ Podrobněji, viz kapitola III. Monografická pojednání sakrálních staveb Carla Valmadiho podkapitola III. 1. Farní kostel sv. Jakuba Většího v Dolním Lánově, s. 27-40.

III. Monografická pojednání sakrálních staveb Carla Valmadiho

„Jedna věc hyzdí stavení,
že úst jemu dáno není.
Kdyby se samo hájilo,
kdyby o něm se mluvilo.
Neb jest zbavené i sluchu,
nemá v sobě ani ducha.
Kdož je bude pomlouvati,
z něj zlé nechce poslouchati.“¹⁰⁵

A) *Sakrální stavby doložené v pramenech:*

III. 1. Farní kostel sv. Jakuba Většího v Dolním Lánově

1. 1. Základní údaje k lokalitě a objektu

Cizojazyčné a jiné názvy lokality: *Lognaw, Langnow, Langnov, Lanow, Niederlangnaw, Nider Langnau, Nieder-Langenau, Nieder Langenaw*

Datace a autorské určení objektu:

Starší, dnes v obvodovém zdivu dochovaný sakrální objekt byl vystavěn v letech 1511-1518. Stávající stav je výsledkem pozdějších přestaveb, které proběhly v letech 1599 a 1603. Autorství pozdně-goticko renesanční přestavby je v pramenech doloženo Carlu Valmadihu.¹⁰⁶ Zásadnějším způsobem byl kostel upraven teprve v závěru 19. století. Následně byla roce 1932 renovována hlavní vstupní brána do hřbitovního areálu. Od roku 2005 probíhá v jednotlivých etapách výměna střešní krytiny a související opravy původního renesančního krovu.

Stavebník: Vilém Mířkovský ze Stropčic, Rozina Mířkovská ze Stropčic, rozená z Gendorfu (1599 a 1603)¹⁰⁷

Lokace objektu:

Obec: Dolní Lánov

Bývalý okres: Trutnov

Kraj: Královehradecký

Katastrální území: Dolní Lánov

Parcelní čísla: p. p. č. 55; s. p. č. 1

¹⁰⁵ Citace, viz Ludvík Schmidt, cit. v pozn. 47, s. 14. Jedná se o nápis, který se nachází na východním průčelí bývalého valdštejského zámku v Horní Branné, jehož stavebníky byl Zdeněk z Valdštejna a jeho manželka Marie Valdštejské z Martinic. Výstavba nového renesančního sídla, na níž se v konečné fázi podílel také Zdeněkův syn Vilém, byla kompletně dokončena na počátku osmdesátých let 16. století. Jeho realizace je, především v mladší literatuře, připsána Carlu Valmadihu.

¹⁰⁶ Valerius Beyer, cit. v pozn. 20.

¹⁰⁷ V literatuře je jako objednatel přestavby lánovského kostela sv. Jakuba mylně uveden Hanibal z Valdštejna. Srovnej, viz Štěpán Stránský, cit. v pozn. 19, s. 171 a 197.

1. 2. Popis a rozbor stavby

Urbanistická situace a bližší popis hřbitovního areálu:

Areál kostela sv. Jakuba Většího je situován zhruba ve střední části obce Dolní Lánov, na mírně vyvýšeném návrší nad pravým břehem řeky Malé Labe (*Kleine Elbe*). Hřbitovní okrsek se sakrální stavbou je umístěn při západním okraji obce, svým založením charakteristické lanové vsi. Je přístupný po obecní komunikaci stoupající z údolí směrem na zmíněné kostelní návrší. Při rozcestí před hlavní vstupní branou do areálu hřbitova jsou osazena kamenná pískovcová Boží Muka z druhé poloviny 18. století.^{obr. 7} V bezprostřední blízkosti hřbitovního areálu se nachází pouze komplex budov bývalé fary z počátku 20. století. Objekt fary, který je v současnosti využíván jako obytný dům, je spolu s přilehlými hospodářskými budovami situován na severovýchodě. Na východní straně od hřbitovní zdi se dochovaly pouze ruiny bývalé famí školy, která, dle dochovaných historických fotografií, měla podobu roubené lidové architektury.^{obr. 3}

Hranice pozemkové parcely hřbitovního areálu vymezuje zděná ohradní zeď zbudovaná na nepravidelném oválném půdorysu. Přístup do areálu zajišťuje jednak monumentální vstupní brána umístěná na východě a dále dva menší vstupy, které jsou situovány v severovýchodním úseku ohradní zdi. Ve středu kamenného pískovcového překladu jednoho z nich je vysekán reliéfní nápis s datací, provedený kapitálou v následujícím znění „ANNO 1713. DEN 3 AVGVSTI“.

Prostor kostelního areálu je nadále využíván jako pohřebiště. Skládá se jednak ze starého hřbitova v bezprostřední blízkosti objektu kostela a dále hřbitova nového, který se rozprostírá především na západní straně. Obě části jsou od sebe odděleny kamennou ohradní zdi.

Stará ohradní zeď je vystavěna ze smíšeného zdiva, s dominantním podílem pískovcových kvádrů různé velikosti a hrubě opracovaných žulových valounů. Zeď, ohraničující plochu nového hřbitova, je novodobá, zhotovená z keramických tvarovek a členěná pilířky z betonových tvámic. Linie staré ohradní zdi je na jižní straně, v důsledku vyrovnání svažitého terénu, uspořádána stupňovitě. Na povrchu zdiva jsou ve fragmentech dochovány degradované hrubozrné vápenné omítky. Svrchní krycí desky jsou na západní, severozápadní a části severní strany zdi kamenné, zhotovené z červeného arkózového pískovce. Jižní strana je pokryta z velké části kamenem, s úsekem doplněným cihlami. Strana severovýchodní je opatřena novodobými náhražkami z litého betonu.

Po vnitřním obvodu zdi jsou osazeny kamenné kaple fragmentárně dochovaného cyklu zastavení křížové cesty z druhé poloviny 19. století. Do hmoty ohradní zdi na severozápadní straně je zapuštěna novodobá cihelná, hladce omítaná přístavba márnice, vystavěná v historizujícím stylu v závěru devatenáctého či na počátku dvacátého století.

Vstupní brána na východní straně je založena na obdélném půdoryse.^{obr. 5} Objekt je vystavěn z kamenných pískovcových bloků a v celém rozsahu omítnut novodobou cementovou omítkou. Zdivo je v horních partiích završeno dřevěnou vyžlabenou korunní římsou, na níž dále dosedá krov a střecha mansardového typu, opatřená střešní krytinou z plechových šablon. Vstupní otvor s půlkruhovým záklenkem je v horních partiích po obvodu vyzděn strojově opracovanými pískovcovými kvádry, ponechanými v přírodním kameni bez povrchových úprav. Na severní straně záklenku je na jednom z kvádrů vysekán letopočet „1656“. Na protější straně je pak umístěn letopočet „1932“, který odkazuje na renovaci

starší vstupní brány ze 17. století. Výrazným kamenickým detailem východního průčelí je pískovcová deska se zobrazením ukřižovaného Ježíše Krista, osazená v lici zdiva nad vstupním otvorem. V horních partiích průčelí se dále nachází ve štku provedený rovnoramenný kříž templářského typu. Průchod je sklenut valeně. Po pravé a levé straně průchodu jsou ve štukových rámech osazeny kamenné granitové memoriální desky, na nichž jsou uvedena jména válečných obětí famosti Dolní Lánov v letech 1914-1918.

Exteriér:

Stavební parcela farního kostela sv. Jakuba Většího se nachází ve východní části ohrazeného pozemku hřbitovního areálu. Jedná se o orientovanou podélnou stavbu, koncipovanou jako trojlodí s polygonálně uzavřeným presbytářem.^{obr. 2} Jižní fasádě dominuje hmota masivní hranolové věže s vysokou jehlancovou stanovou střechou, k níž od východu přiléhá drobná přístavba jižní předsíně. Protější severní strana kostela je doplněna o patrovou sakristii s oratoří, která je situována při severní obvodové zdi presbytáře. K sakristii od západu dále přiléhá drobná přístavba hranolového schodiště.

Kolem celé stavby obíhá přízemní sokl, zhotovený z pískovcových desek obdélného tvaru. Variabilní výška soklu a stupňovité osazení desek na jižní a části severní strany presbytáře, a severní strany sakristie, souvisí se založením kostela na mírně svažitém terénu. Objekt vrcholí nezdobenou lunetovou římskou, která obíhá po celém obvodu stavby, vyjma jižní věže. Zastřešení objektu kostela kombinuje různé materiály. Ustoupená sedlová střecha trojlodí a valbová střecha nad sakristií s oratoří jsou pokryty eternitovými šablonami. Měděnou plechovou krytinou je opatřena pouze jehlancová střecha jižní věže. Zastřešení severního schodiště a přístavby jižní předsíně je zhotoveno z pozinkovaných plechových šablon, opatřených degradovaným nátěrem v červené barvě.

Původní a starší části objektu kostela jsou vystavěny ze smíšeného zdiva. Dominantním stavebním materiálem je načervenalý pískovec arkózového typu. Použité bloky kamene se vzájemně liší velikostí, od masivních, ručně opracovaných kvádrů po menší nepravidelné valouny s charakterem lomového kamene. Doplnkovým materiálem zdiva jsou pálené cihly. Cihelná v celém rozsahu je pouze přístavba severního schodiště. Zdivo je pojené vápennou maltou a opatřené několika vrstvami světlých vápenných, případně cementových omítek. Struktura a charakter stávajících omítek se na různých částech objektu liší. Celá západní a jižní fasáda, kromě jižního pole presbytáře, jsou spolu s lunetovou římsou v celém rozsahu omítnuty hladce, severní a východní strana kostela jsou naopak opatřeny hrubozrnnou břízlolitovou omítkou světle šedo-okrové barevnosti.¹⁰⁸

¹⁰⁸ V povrchově degradovaných spodních partiích presbytáře a věže jsou zřetelné jednotlivé vrstvy starších a stávajících omítek. V důsledku degradace povrchových vrstev tak lokálně dochází k obnažení poměrně velkých ploch původního zdiva. Stavba byla omítána pravděpodobně již ve své nejstarší podobě, kdy existovala pouze zděná kaple (lokalizována v místě stávající sakristie) a samostatně stojící zvonice (tj. jižní hranolová zeď). Již tyto objekty byly údajně opatřeny hrubozrnnou stékavou omítkou, přičemž nárožní armování zůstalo pouze oličeno světlým vápenným nátěrem. Srovnej, viz doplňkový evidenční list nemovité kulturní památky č. 3456/1 ze dne 20. 11. 1961, bez autorského určení. Po dostavbě objektu kostela v letech 1599 a 1603 byly vnější fasády sceleny hladkými vápennými omítkami narůžovělé barevnosti a následně opatřeny nátěrem v barevnosti přírodního vápna. Některé partie byly velmi pravděpodobně zvýrazněny nátěrem odlišné barevnosti, viz fragmenty barevného nátěru v lunetové římsce na jižním průčelí presbytáře a fragment malířské výzdoby východní fasády stávající sakristie. Podrobněji, viz David Zeman, cit. v pozn. 91.

Celkové utváření jednoosého západního průčelí, završeného ustoupeným sedlovým štítem, silně připomíná architekturu profánního charakteru.¹⁰⁹ Na střední ose je ve spodních partiích umístěn hladce opracovaný pískovcový vstupní portál s hrotitým záklenkem. Nad portálem je zdivo prolomeno jedním podélným hrotitým oknem bez kružeb. Profilované ostění a střední dělicí prut jsou zhotoveny z pískovce a ponechány v přírodním stavu bez sekundárních povrchových úprav. Skosený parapet okna je zděný a opatřený plechovou krytinou. Hluboké okosené špalety jsou hladce omítnuty. Západní průčelí završuje zastřešená lunetová římsa, na níž dále dosedá výše zmíněný ustoupený sedlový štít. Spodní partie štítové fasády jsou prolomeny dvojicí pravoúhlých okenních otvorů s kamennými ostěním. V horních partiích štítu se dále nachází dva kruhové větrací otvory, zajištěné plechovými kryty.

Čtyřosá fasáda severní boční lodi je horizontálně členěná dvěma řadami hrotitých oken, umístěných v osách pod sebou. Zalomení okenních záklenků je velmi mírné. Okna jsou zapuštěna v hlubokých hladce omítaných špaletách, profilovaná ostění jsou zhotovena z kamenného materiálu. Skosené parapety jsou oplechovány. K východní části severního průčelí trojlodí přiléhá svým založením pozdější přístavba schodiště. Objekt je přístupný západním vstupním portálem s kamenným pískovcovým ostěním. Severní obvodová zeď schodiště je prolomena dvojicí drobných, nad sebou umístěných hrotitých okének. Koruna zdiva vrcholí prožlabenou korunní římsou na níž dále navazuje konstrukce jehlancové střechy.

Hmota patrové sakristie, založené na pravidelném obdélném půdorysu, navazuje od severu na boční stranu presbytáře. Horizontálně je objekt po obvodu členěn kamennou kordónovou římsou s vyžlabenou profilací. Severní průčelí sakristie je ve spodních partiích členěno mělkou podélnou nikou, nad níž je v lici zdiva osazen dekorativní rovnoramenný kříž z kamenného materiálu. Horní polovina zdi je prolomena dvěma hrotitými špaletovými okenními otvory. Profilovaná ostění jsou zhotovena z kamenného materiálu. Zděné zkosené parapety jsou oplechovány.

Východní průčelí sakristie je ve spodních partiích směrem k jihu doplněno o pravoúhlý vstupní otvor s přilehlým kamenným schodištěm. Podezdívka schodiště je zhotovena z pískovcových, ručně opracovaných kvádrů. Na protější straně průčelí sakristie směrem k severu je zdivo na úrovni přízemí dále prolomeno hrotitým špaletovým oknem. V patře nad sakristií, kde je situována bývalá panská oratoř, se nachází další, asymetricky umístěný okenní otvor, který svým charakterem odpovídá výše zmíněným oknům v horních partiích severní fasády.

Zdi trojboce uzavřeného presbytáře jsou ve středu prolomeny vždy jedním podélným špaletovým oknem s téměř půlkruhovým okenním záklenkem. Pískovcová ostění oken jsou profilovaná, skosené okenní parapety oplechovány. Dvojice identických oken se nachází také na jižním průčelí. Ve vrcholu zvalbené střechy presbytáře je umístěn hranolový sanktusník s vysokou stanovou jehlancovou stříškou.

¹⁰⁹ Toto specifické řešení západního průčelí je pro sakrální stavby připisované Carlu Valmadimu typické. Opakuje se především motiv ustoupeného sedlového štítu, členění západní obvodové zdi lodi (případně trojlodí), dále členění štítové fasády a případně též použití lunetové římsy. Analogickou koncepcí západního průčelí nalezneme např. u farního kostela sv. Václava v Rudníku, nebo v případě stávajícího děkanského kostela Nejsvětější Trojice Hostinném.

Jižnímu průčelí dominuje především masivní hmota hranolové dvoupatrové věže. Věž je založena na pravouhlém čtvercovém půdorysu a hluboce zapuštěna do jižní obvodové zdi trojlodí. Zdivo věže je na úrovni prvního a druhého patra ve vnějším líci členěno průběžnými kordónovými římsami z kamenného materiálu. Nároží jsou zdůrazněna kamenným kvádrováním z arkózového pískovce. Stávající výška věže není původní. Původní koruna zdiva byla v minulosti sekundárně navýšena o přibližně metrovou vrstvu cihlové nadezdívky a doplněna novou profilovanou korunní římsou. Ve vrcholu jehlancové střechy je na hrotici osazena zlacená makovice a kovaný kříž latinského typu. Na jižním průčelí věže se v přízemí výrazně uplatňuje renesanční vstupní portál s půlkruhovým záklenkem, rámovaný edikulou s dvojicí toskánských sloupů.^{obr. 19} Jemná profilace pískovcového ostění portálu je dvakrát mělce odstupněna a v místě paty půlkruhového záklenku se pravouhle zalamuje. Ve vrcholu záklenku je vysekán letopočet „1603“. Profilované patky toskánských sloupů edikuly spočívají na vysokých hranolových soklech s diamantovými čely. Díky sloupů jsou hladké, s mírně naznačeným vzduším ve spodních partiích. Hlavice sloupů dále vynášejí kladí s nezdobeným vypuklým vlysem a profilovanou římsou. Na ni navazuje nízký trojúhelný štít, členěný po vnějším obvodu hladkou páskou. Na pozadí edikuly s portálem jsou v horních partiích osazeny hladce opracované pískovcové desky, ve spodních partiích je naopak odhalena vyzdívka z cihel a lomového kamene.

Po pravé straně vstupního portálu je v líci zdiva, zhruba ve výšce dvou metrů, osazena dvojice kamenných pískovcových desek.^{obr. 20} První z nich, umístěná směrem k západu, má tvar kolčího štítu a je opatřena sekaným znakem cechu preclíkářů, tzn. preclíkem s korunkou ve vrcholu a doprovodným nápisem „I. V.“.¹¹⁰ Druhá deska je pravouhlá obdélná s reliéfní figurální výzdobou, zobrazující souboj kopím ozbrojeného muže s medvědem. Ve středu mezi nimi se nachází stylizovaný útvar připomínající koňskou podkovu.¹¹¹

Na pohledově akcentované jižní fasádě hranolové věže se v prvním nadzemním podlaží dále nachází ve středu umístěné drobné střílnové okénko s kamenným ostěním. Západní obvodová zeď je hladká. K východní obvodové zdi věže na úrovni přízemí přiléhá již zmíněná přístavba jižní předsíně. Při okraji východního průčelí je v líci zdiva, zhruba ve výšce dvou metrů, osazena kamenná pískovcová deska s reliéfním nápisem a datací „1511“. Nápis, provedený pozdně gotickou frakturou, podává informace o založení hranolové věže, dříve samostatně stojící zvonice. V druhém nadzemním podlaží je jižní obvodová zeď věže prolomena obdélným okenním otvorem s okoseným pískovcovým ostěním. Identický okenní otvor se na této úrovni nachází rovněž na západním průčelí. Zhruba ve středu východní stěny je osazena další, pravděpodobně pozdně gotická, pískovcová reliéfní deska se zobrazením sv. Jakuba Většího.^{obr. 21} Třetí nadzemní podlaží je na všech čtyřech průčelích členěno ve středu umístěným podélným špaletovým oknem s hrotitým záklenkem, pravděpodobně zděným omítaným ostěním a dřevěnou roletovou výplní. V osách nad

¹¹⁰ Interpretace reliéfního zobrazení převzata z popisu architektury v publikaci Umělecké památky Čech, viz Jiřina Hořejší, heslo Dolní Lánov, in: Emanuel Poche (ed.), *Umělecké památky Čech II*, Praha 1978, s. 300. Popis kamenného štítu viz Carl F. Kühn, cit. v pozn. 21, s. 62-66.

¹¹¹ Zmíněný výjev se druhotně stal znakem obce Dolní Lánov. Jeho původní význam bohužel není znám, avšak váže se k němu pověst o zápasu statečného kováře s medvědem, který se údajně odehrál při dostavbě jižní věže v roce 1518. Podrobněji, viz Rudolf Müller, cit. v pozn. 62, s. 44. Znak obce Lánova, tzn. nejen Dolního Lánova, ale všech tří původně samostatných osad, je variantou tohoto vyobrazení.

jednotlivými okny jsou v lícovém zdivu dále osazeny plechové čtvercové desky s ciferníkem kostelních hodin.

Výše zmíněný objekt jižní předsíně¹¹² je vystaven ze smíšeného lomového zdiva, pozdější dozdivky jsou cihelné. Východní obvodová zeď předsíně je středu zdi prolomena pravoúhlým pískovcovým portálem, v jehož překladu se dochoval v kameni vysekaný letopočet „1603“. V horních partiích východního průčelí se dále nachází pravoúhlé čtvercové okénko s masivním pískovcovým ostěním. Jižní průčelí přístavby bylo v minulosti druhotně doplněno obdélným, špaletovým okenním otvorem zcela odlišného charakteru.

Navazující dvouosá fasáda jižní boční lodi je členěna stejným způsobem jako protější loď severní. Okna jsou osazena symetricky, ve dvou řadách nad sebou, liší se pouze jejich počet. Místo čtyř okenních otvorů se na jižním průčelí uplatňují okna pouze dvě. Jejich utváření a charakter je shodný s okny na severu.

Interiér:

Interiér kostela reflektuje složitý průběh stavebního vývoje, přesto lze konstatovat, že v celkové koncepci si objekt zachoval výrazný pozdně-goticko-renesanční charakter. Základní prostorovou jednotku tvoří podélný trojboce uzavřený presbytář, na který od západu navazuje rozlehlé prosvětlené trojlodí. Síňový prostor trojlodí je založen na pravoúhlém obdélném půdoryse. Dominantním prvkem je vestavěná trojdílná zděná kruchta, umístěná podél severní, západní a jižní obvodové zdi trojlodí. Podélné osy trojlodí a presbytáře na sebe nenavazují.^{obr. 31} Tato deformace je zřetelná především v osazení vítězného oblouku, při pohledu z východní i západní strany. Tloušťka obvodového zdiva kostela není na všech místech stejná. Výrazně masivnější charakter má obvodové zdivo stávající sakristie s oratoří v patře. Větší sílu zdiva lze předpokládat též v případě jižní hranolové věže. Tloušťka zdi presbytáře a lodi je shodná. Zřetelně slabší jsou pak obvodové zdi přístaveb jižní předsíně a severního schodiště.

Stávající výmalba interiéru je dílem stavební úpravy kostela v závěru 19. století. Je řešena v historizujícím stylu, jako neogotická šablonová, s bohatou vegetabilní a geometrickou ornamentikou. Charakterem se odlišuje povrchová úprava klenby v podkruchtí, která je opatřena novodobým nátěrem v barvě přírodního vápna. Zvýrazněny jsou pouze štukové hřebínky, které barevností nátěru mají napodobit přirozené zbarvení přírodního kamene, tj. načervenalého arkózového pískovce. Bez nátěru nezůstaly ponechány ani sloupy arkád a

¹¹² Ve prospěch předpokladu o původnosti přístavby svědčí pískovcový portál s datací „1603“, charakter odhalených partií zdiva, které svým složením odpovídá ostatním starším částem objektu kostela a rovněž skutečnost, že se v prolomených vstupních otvorech (tzn. u vstupního portálu do předsíně z prostoru lodi a především pak u vstupu z předsíně na patrovou kruchtou) stále nacházejí původní dveřní výplně. Přesto nelze vyloučit, že koruna zdiva přístavby nebyla v minulosti sekundárně navýšena. Na dochovaném zákresu půdorysu kostela, publikovaném Karlem F. Kühnem, je u přístavby, ve srovnání s ostatními částmi objektu, zřetelně vidět výrazně tenčí síla zdiva a rovněž drobný ústupek východní obvodové zdi předsíně od východního nároží trojlodí. Viz Karl. F. Kühn, cit. v pozn. 21, s. 63. Otázka je nasnadě. Pokud by byla přístavba skutečně původní, nedošlo by spíše k organickému navázání zdiva přímo k východní obvodové zdi trojlodí? Zarážející je též zcela odlišný charakter obou dochovaných okenních otvorů. Další nesourodý prvek se nachází v místech přechodu hmoty věže a východní části jižní boční lodi. Zde je zdivo prolomeno asymetrickým, také jakoby zaslepeným, bočním okenním otvorem. V celkovém kontextu stavby však opět nelze vyloučit, že se jedná o „původní“ dílčí řešení problematické dostavby starších samostatných zděných objektů kaple a zvonice z let 1511-1518.

mohutné hranolové pilíře nesoucí kruchtou. Keramická dlažba v hlavních prostorách kostela je novodobá, pocházející pravděpodobně ze závěru devatenáctého, nebo z počátku dvacátého století. Fragments starší podlahové krytiny, zhotovené z kamenných pravoúhlých pískovcových desek, položených buď na koso, nebo podélně, se dochovaly v presbytáři a rovněž v závěru trojlodí pod kruchtou.

Ve spodních partiích presbytáře obíhá po celém obvodu cca 2 m vysoký malovaný iluzivní sokl. Podlaha presbytáře je položena na stejné úrovni jako okolní dlažba v trojlodí. Prostor presbytáře osvětluje pětice lomených oken bez kružeb, situovaných v jižní obvodové zdi a ve středu stěn trojbokého závěru. Okenní otvor ve východním poli zastihuje monumentální, částečně zděná klasicistní oltářní architektura z druhé poloviny 18. století. Severní stěna je v dolních partiích prolomena vstupním otvorem s pravoúhlým kamenným portálem, který zpřístupňuje prostor přilehlé sakristie. Hladké pískovcové ostění portálu je zhotoveno z arkózového pískovce, na povrchu je kámen opatřen krycím vápenným nátěrem. V patře nad sakristií je severní obvodová zeď dále prolomena dvojicí arkád s půlkruhovým záklenkem. Hladké omítané pasy záklenků jsou svedeny na střední hranolový pilíř s římsovou hlavicí. Spodní partie arkád jsou plně vyzděné, doplněné kamennou profilovanou parapetní římsou. Presbytář je zaklenut valenou klenbou s dvěma páry lunetových výsečí a třemi styčnými výsečemi v polygonálním závěru. Vrcholy protilehlých výsečí jsou spojeny krátkými příčnými žebry. Klenba je na líci dále doplněna podélným vrcholovým hřebenem a dvojicí příčných mezilehlých žebor, která oddělují jednotlivá pole klenby. Tradiční kamenná žebra jsou nahrazena vysokými, ve štku vytaženými hřebínky. Stejným způsobem jsou plasticky zdůrazněny také hrany lunetových výsečí. Dojem žebrové klenby umocňují dva štukové svorníky ve tvaru pětiúhelníka, doplněné v obou případech reliéfním zobrazením rovnoramenného kříže. Patky iluzivních klenebních žebor jsou na severní straně svedeny do římsových konzol, respektive hlavic středního a naznačených bočních pilířů půlkruhových arkád. Hřebeny výsečí trojbokého závěru a částečně též na protější straně jižní jsou naopak ukončeny profilovanými pozdně gotickými konzolkami odlišného charakteru.

Prostor sakristie je sklenut dvěma poli křížové žebrové klenby s dvakrát vyžlabenou klínovou profilací. Jednotlivá pole klenby odděluje mezilehlé žebro s mírně hrotitým zalomením ve vrcholu. V místech průtůči diagonálních žebor jsou osazeny svorníky ve tvaru kolčích štítů, doplněné subtilní reliéfní kresbou. Patky žebor jsou svedeny do pozdně gotických profilovaných konzolek s listovým dekorem. Kápě klenby jsou spolu s klenebními žebry na povrchu opatřeny silnou vrstvou opakovaných vápenných nátěrů, které částečně zaslepují reliéfní profilaci žebor i konzol. Vnější přístup do sakristie zajišťuje vstupní otvor prorazený ve východní obvodové zdi. Pravoúhlý podélný otvor je osazen v hluboké, mírně okosené a hladce omítané špaletě. Sakristie se osvícena jedním oknem, které se nachází rovněž na východní straně, avšak směrem k severu. V jižní obvodové zdi, kde se nachází výše zmíněný vstup do prostoru chóru, je v jihozápadním rohu situován dveřní otvor se schodištěm, zpřístupňujícím barokní kazatelnu osazenou při jihozápadním nároží presbytáře.

V patře nad sakristií je situována oratoř, přístupná od západu ze severního ramene kruchtou. K obdélnému vstupnímu otvoru se segmentovým záklenkem vede třístupňové kamenné schodiště. V jeho bezprostřední blízkosti je umístěn další vstup, prorazený pravděpodobně sekundárně při východním závěru severní obvodové zdi trojlodí. Vstupní otvor bez

kamenného portálu ústí do přístavby přilehlého severního schodiště. Oratoř je založena na obdélném půdorysu a zaklenuta klášterní klenbou s koutovými výsečemi. Hrany výsečí mají, spolu s klenebními a meziklenebními žebry, opět podobu vysokých štukových hřebínků. Klenební vzorec je poměrně složitý a to především díky deformaci, k níž dochází při aplikaci schématu vhodnějšího pro prostor na pravidelném čtvercovém půdorysu. Základní schéma tvoří diagonální a ortogonální síť s hladkým kruhovým svorníkem ve vrcholu. Díky plastickému zdůraznění koutových výsečí připomíná klenební vzorec sofistický hvězdicový motiv.

Triumfální oblouk s půlkruhovým záklenkem je zděný a v celém rozsahu hladce omítaný, ve spodních partiích doplněný chórovou přepážkou z dřevěného materiálu. Jak bylo zmíněno výše, osy trojlodí a presbytáře na sebe nenavazují. Důsledkem toho jsou pilíře arkád jižní boční lodi napojeny přímo na zdivo vítězného oblouku, kdežto osazení arkád na protější straně severní je posunuto o vzdálenost cca 1, 2 metru.¹¹³

Architektonické řešení trojlodí představuje kombinovaný typ pozdně goticko-renesančního síňového prostoru. Výrazným prvkem interiéru je trojdílná kruchta, vynášená masivními hranolovými pilíři s okosenými rohy. Díky stávající povrchové úpravě pilířů, která spočívá v ošetření stavebního materiálu vápenným nátěrem tmavě červené barevnosti a kontrastním zdůrazněním vodorovných ložných spár, lze předpokládat, že jsou pilíře vystavěny z mohutných kvádrů arkózového pískovce. Původní výška soklových částí pilířů je v současnosti částečně snížena novodobou úpravou terénu. V horních partiích na pilíře plynule navazuje zděná konstrukce ramen patrové krucht. Prostor pod kruchtou je zaklenut valenou klenbou s lunetovými výsečemi. Hrany výsečí jsou opět zdůrazněny vysokými, ve štku vytaženými hřebínky. Způsob uspořádání lunet se v jednotlivých ramenech liší. Na severní straně se vrcholy protilehlých lunet stýkají, na protější jižní straně jsou lunety naopak uspořádány ve střídavém rytmu. Na straně západní se objevuje kombinace obou uvedených způsobů. Západní obvodová zeď trojlodí je na střední ose prolomena hlavním vstupním portálem, osazeným v hluboké okosené špaletě se třístupňovým kamenným schodištěm. Trojlodí je sklenuto renesančními valenými klenbami se čtyřmi páry protilehlých lunetových výsečí, s výjimkou místa, kde šířku jižní boční lodi omezuje hmota vestavěné hranolové věže. Zde se nachází pouze jediná trojboká výseč na severní straně klenby. V případě zaklenutí lodí vedlejších se vrcholy protilehlých výsečí stýkají, v klenbě střední lodi jsou vrcholy lunet, podobně jako v presbytáři, spojeny krátkými příčnými žebry. Na několika místech klenby je zřetelná deformace způsobu zaklenutí. Vrcholy protilehlých lunet jsou odchýlené řádově o několik centimetrů, díky čemuž jsou zmíněné příčné hřebeny mírně vychýlené. Příčinou je pravděpodobně špatně vypočítaná konstrukce klenby, nebo nedokonalá realizace jejího návrhu. Klenba hlavní lodi je členěna do čtyř pravoúhlých obdélných polí, která jsou od sebe oddělena příčnými mezilehlými žebry. Podobně jako v presbytáři, je klenba opatřena vrcholovým podélným hřebenem. Všechny klenební prvky mají podobu ostře vytažených štukových hřebínků. Konstrukci kleneb zajišťují tři dvojice nosných válcových sloupů toskánského typu, které ve spodních partiích navazují na výše zmíněné hranolové pilíře

¹¹³ Stejná asymetrie v napojení os presbytáře a trojlodí se nachází také v děkanském kostele Nejsvětější Trojice v Hostinném. Tato anomálie zjevně souvisí s obtížným úkolem přestavby, či spíše dostavby již existujících starších objektů. Podrobněji, viz následující kapitola B) Sakrální stavby připisované na základě stylové analýzy – jádro skupiny, podkapitola III. 2. Děkanský kostel Nejsvětější Trojice v Hostinném, s. 41-59.

kruchty. Hlavní loď je tak od lodí vedlejších v patře oddělena mezilodními arkádami s půlkruhovými záklenky. Sloupy bez patek tvoří hladké válcové dřívky, které v horních partiích vrcholí oblounovými prstenci a tzv. polštářovými, nebo bočníkovými hlavicemi. Patky žeber jsou v bočních lodích svedeny do tzv. toskánských konzol, které mají podobu profilovaných římsiček. Prostor trojlodí osvětluje čtveřice lomených okenních otvorů bez kružeb na straně severní, dvojice identických oken na straně jižní a konečně jedno hrotité okno se střením prutem na straně západní. Okna v obvodových zdech bočních lodí jsou prolomena v osách lunetových výsečí. Skosené bankály oken jsou vyzděné z pálených cihel.

Zhruba ve středu jižní obvodové zdi trojlodí se v přízemí nachází vstup do prostoru podvěží. Vstupní otvor s půlkruhovým záklenkem vede do předsíně, sklenuté pozdně gotickou křížovou žebrovou klenbou. Výběhy okosených žeber s výžlabkem jsou svedeny bez konzol přímo do masivních obvodových zdí. Profil žeber má, ve srovnání s profilací žeber v presbytáři, zcela odlišný charakter. Na východní a západní straně síňky jsou v síle zdiva vyhloubeny dvě pravoúhlé mělké niky. Východní nika byla v minulosti sekundárně upravena v klasicistním stylu jako boční kaple a využívána k prezentaci sochařské výzdoby. Na východní straně vstupního otvoru do podvěží, je v líci zdiva osazena prostá kamenná kropenka. Jižní obvodová zeď trojlodí je na úrovni přízemí dále, směrem k východu, prolomena lomeným pískovcovým portálem s dochovanou původní dveřní výplní. Vstupní otvor osazený v hluboké okosené špaletě ústí do přístavby jižní předsíně, odkud je možné, po dřevěném zalomeném schodišti, vystoupat do jižního ramene trojdílné kruchty.¹¹⁴ Zde se nachází samostatný vstup do vyšších podlaží jižní hranolové věže. Vstupní otvor s původními svlakovými dveřmi je proražen v síle severní obvodové zdi věže a je přístupný po devítistupňovém, částečně dřevěném schodišti. V jeho sousedství se na stejné výškové úrovni nachází další pravoúhlý obdélný otvor s hladkým kamenným ostěním, který vede do prázdného prostoru nad předsíní v podvěží. Tato komora, založená na čtvercovém půdorysu, je sklenutá valenou klenbou, na jejímž povrchu jsou dosud zřetelné výrazné otisky dřevěných fošen bednění. Prostor střídme osvětluje jediné okénko, proražené v jižní obvodové zdi a osazené v hluboké rozšiřující se špaletě se segmentovým stoupavým záklenkem. Druhé patro věže je přístupné po kamenném točitém schodišti, které je situováno přímo v severním a východním obvodovém zdivu věže. Stěny schodiště jsou neomítané, vystavěné z lomového kamene. Vnitřní nároží jsou armována pískovcovými lomovými kvádry. Klenba schodiště je segmentová, opět s výraznými otisky dřevěného bednění v maltě. V zákrutu schodiště je zdivo proraženo drobným obdélným okénkem v hluboké okosené špaletě se segmentovým záklenkem. V třetím nadzemním podlaží věže se nachází předsíně, z níž je možné nahrubo proraženým otvorem nepravidelného tvaru vstoupit přímo do krovu trojlodí a presbytáře. Masivní obvodové stěny předsíně jsou na jižní a západní straně prolomeny drobnými pravoúhlými okénky s pískovcovými okosenými ostěními. Okna jsou opět osazena v hlubokých, doširoka okosených špaletách. Bankály výklenků jsou vyrovnány plochými bloky kamene ve vápenné maltě. Ostatní prostory věže se zvonicí ve vrcholu jsou přístupné pouze po novodobém vestavěném schodišti z dřevěného materiálu. Prostor zvonice je

¹¹⁴ V interiéru krytého schodiště je viditelná sekundární dozdvívka koruny zdiva, případně pak její druhotné přezdění, zhotovené z plných pálených cihel. Spodní partie přístavby jsou naopak vystavěné ze smíšeného zdiva, které je na povrchu opatřené původní renesanční vápennou omítkou načervenalého zabarvení.

osvětlen čtveřicí hrotitých okenních otvorů. V případě severního a jižního okna se dochovala původní úprava špaletových záklenků z lomového zdiva, s otisky dřevěného bednění ve vrstvě vápenné malty. Zbývající východní a západní okno mají záklenky a částečně i špalety vyzděné druhotně z novodobých pálených cihel. Na zvonové stolici je zavěšen jediný zvon, datovaný svým vznikem do roku 1688. Cihelná dozdívka původní koruny zdiva dokládá její sekundární navýšení. Novějšího původu je též dřevěný krov jehlancové stanové střechy.

Jak bylo zmíněno výše, prostor krovu nad trojlodím, presbytářem a oratoří je přístupný od severu, sekundárně proraženým otvorem bez kamenného ostění. Dochovaná trémová konstrukce krovu je původem renesanční, pocházející ze stavební etapy v letech 1599-1603. Tvoří jej složitá hambalková soustava s třemi hambalky nad sebou, doplněná středním sloupkem a dvojicí vzhůru a dolů vzepřených vzpěr ve tvaru „V“. Příčné vazné trámy jsou vzepřeny rovněž ze spodní strany, svislými sloupky umístěnými v místech obvodových stěn bočních lodí. Každá druhá vazba je plná. Podélné zavětrování je umístěno ve střední svislé rovině a tvoří jej čtveřice podélných trámů propojených asymetrickými ondřejskými kříži. Krov trojlodí a presbytáře odděluje novodobá cihelná nadezdívka, na střední ose prolomená otvorem s lomeným záklenkem. Charakter krovu nad prostorem presbytáře je identický jako v případě trojlodí, liší se pouze jeho rozpon. Odhalené ruby kleneb ukazují zděnou cihelnou konstrukci, zajištěnou diagonálními a příčnými pasy. Nadezdívky obvodových zdí jsou zhotoveny ze smíšeného zdiva s převládajícím poměrem lomového kamene. Západní štítová stěna je po stranách zesílena dvojicí přízdních pilířů. Ve spodních i v horních partiích jsou ve dvou osách nad sebou prolomena vždy dvě špaletová okénka, z nichž spodní jsou opatřena pravoúhlými pískovcovými ostěními. Segmentové záklenky okenních špalet jsou vyzděny z pálených cihel. Na povrchu zdiva jižní hranolové věže, které zasahuje do prostoru krovu, zůstaly dochovány fragmenty původních hrubých vápenných omítek. Nárožní armatury z kamenných pískovcových bloků jsou ponechány v přírodním stavu, bez sekundárních povrchových úprav. Samonosná lunetová římsa, obíhající po obvodu trojlodí, presbytáře a patrové sakristie je zděná z plných pálených cihel, z rubu staticky zajištěná dřevěnou konstrukcí krovu a po vnějším obvodu vynášená okapovou vaznicí.

Za zmínku stojí též zjištění, týkající se konstrukčního řešení subtilních valených kleneb trojlodí. Je zřejmé, že klenby, v místě patek, postrádají tradiční zesílení klenebního oblouku. Tento detail by mohl být hypoteticky zapříčiněn buď nedostatečnou erudicí architekta-stavitele, případně by mohl též nepřímo odkazovat na jeho předpokládaný cizí původ.¹¹⁵

1. 3. Historie a stavební dějiny

Stavební dějiny kostela je možné částečně rekonstruovat na základě informací z písemných pramenů a dochované literatury, avšak primárním pramenem poznání zůstává nadále samotná stavba kostela sv. Jakuba Většího. Nepravidelná půdorysná dispozice objektu a variabilita konstrukčních prvků umožňuje rozdělit jeho architektonický vývoj do několika stavebních etap.

¹¹⁵ Na výše zmíněné netradiční řešení konstrukce kleneb upozornil Ing. Jiří Starý, specialista v oboru statiky, při prohlídce krovu lánovského kostela, související s jeho plánovanou opravou, v listopadu 2009 (in verb).

Počátky lánovského kostela velmi pravděpodobně spadají do druhé poloviny 13. století. Dle literatury je existence nejstaršího farního kostela doložena k roku 1355,¹¹⁶ nicméně předpokládá se, že k lokaci sídla a výstavbě nezbytného sakrálního objektu došlo již o století dříve.¹¹⁷ Je pravděpodobné, že konstrukce této prvotní stavby byla zhotovena převážně z dřevěného materiálu.¹¹⁸ O vzhledu starého kostela se nám bližší informace bohužel nedochovaly. K zániku původní zástavby stávajícího kostelního okrsku došlo s velkou pravděpodobností v průběhu první třetiny 15. století, v souvislosti s husitským tažením do oblasti krkonošského podhůří.¹¹⁹

Nejstarší, ve stávajícím zdivu dochovaný zděný objekt byl poté vystavěn mezi lety 1511-1518. V průběhu této stavební etapy byla realizována jednak kaple menších rozměrů a pravděpodobně samostatně stojící, jižně situovaná zvonice. Předpokládá se, že zbytky zděných konstrukcí zmíněných objektů jsou dochovány ve hmotě zdiva stávající sakristie, věže a případně též presbytáře. V případě polygonálního závěru pro starší původ sice svědčí skutečnost, že osy stávajícího presbytáře a trojlodí na sebe nenavazují, avšak na druhou stranu je třeba zvážit, zda-li tato anomálie není pouhým důsledkem snahy stavitele vytvořit ze dvou původně samostatných objektů jeden organický celek.¹²⁰ V případě sakristie podporuje předpoklad o ranějším vročení její výstavby jednak zřetelná masivnost obvodových zdí a rovněž dochovaná křížová žebrová klenba o dvou polích. O původu dříve snad samostatně stojící zvonice nás informuje výše zmíněná kamenná deska s nápisem, osazená v přízemí na východním průčelí stávající hranolové věže. Zděné konstrukce zvonice, které vznikly v letech 1511-1518, dosahovaly dle předpokladu do výšky stávajícího druhého nadzemního podlaží, tzn. přízemí a prvního patra. Poměrně dlouhé trvání výstavby věže vysvětlují písemné

¹¹⁶ Antonín Hejna, *Písemné prameny k dějinám severovýchodních Čech, 10.-1. polovina 16. století*, Trutnov 1986, s. 38.

¹¹⁷ Jedná se o druhou fázi procesu osídlování pohraničního hvozdu, které se zúčastnilo především obyvatelstvo německého původu. Svou roli zde nepochybně sehrála existující zemská stezka, vedoucí ze Slezska přes Libavskou bránu, řeku Úpu a dále ve směru na město Hostinné. Pravděpodobně slezský původ německých kolonistů dokládají starší názvy slezských sídel *Oberlangenau* a *Niederlangenau* (dnes polsky *Czernica*) nedaleko města Wleń a *Ober-Mittel-* a *Niderlangenau* (dnes polsky *Długopole Zdrój*) na řece Nyse v Kladsku, nedaleko města Bystrzyca Kłodzka. Podrobněji, viz František Jirásko, *Historie Lánovska*, in: *Almanach Lánov 1355-2000*, Jilemnice 2000, s. 8. V literatuře se v této souvislosti objevuje též jméno lokátora, Petra Langenauera. Viz *ibidem*, s. 7.

¹¹⁸ Viz Karel Kuča, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II*, Praha 1997, s. 327-328, zvláště s. 328.; odlišná datace založení starší sakrální stavby k roku 1362, viz *Ottův slovník naučný, ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí XV*, Praha 1907, s. 640. K zániku původní zástavby stávajícího kostelního okrsku došlo s velkou pravděpodobností v průběhu první třetiny 15. století, v souvislosti s husitským tažením do oblasti Podkrkonoší.

¹¹⁹ V rámci zmíněného husitského tažení pod vedením Jana Žižky z Trocnova došlo dne 5. března 1424 k obléhání města Hostinného. Ve téže souvislosti je zmiňováno též vypálení benediktinského kláštera *Cella Sanctae Mariae* v nedaleké Klášterské Lhotě (jinak též opatovické probošství *Vrchlabí*), který měl k lánovské farnosti doložitelně velice úzký vztah. Nejen v roce 1362, kdy byl z vůle císaře Karla IV. jmenován nový duchovní správce, klerik Tomáš z Jičína, se v roli duchovního dozoru či nadřízeného opakovaně uplatnil probošť výše zmíněného kláštera, Heřman z Vrchlabí. Srovnej, viz František Jirásko, *cit. v pozn. 117*, s. 11. Z hlediska správní územně organizační struktury, náležel Dolní Lánov do tzv. trutnovského manství (*provincia Trutnoviensis, homagium Trutnoviense*). Z hlediska církevní správy, byl jednak součástí děkanátu Dvůr Králové a arciděkanátu Hradec nad Labem. *Ibidem*.

¹²⁰ Tento názor zastával mj. také Karl F. Kühn, na jehož půdoryse kostela sv. Jakuba Většího v Dolním Lánově, publikovaném ve studii *Kunst und Kultur im Vorgebirge des Riesenberges bis zur Zeit der Gegenreformation* z roku 1925, vidíme zřetelný rozdíl v tloušťce zdiva stávajícího presbytáře a sakristie. Viz Carl, F. Kühn, *cit. v pozn. 21*, s. 63. Otázkou zůstává zda-li je v tomto kontextu možné připustit pozdější dílčí úpravu původně samostatně stojící kaple, spočívající např. v jejím rozšíření, nebo, zda-li byla výstavba presbytáře skutečně realizována v rámci radikální přestavby kostela v letech 1599 a 1603.

prameny tím, že stavební materiál museli přinášet sami farníci v rámci pravidelných návštěv kostela při bohoslužbách.

K zásadní proměně vzhledu zástavby hřbitovního okrsku došlo posléze v roce 1599 a 1603. K roku 1603 je v souvislosti výstavbou trojlodí, v pramenech dokonce zmíněno též jméno stavitele Carla Valmadiho.¹²¹ Znění zápisu v latinském jazyce, který se nachází v *Kronice Dolního Lánova* od Valeria Beyera, je v překladu do českého jazyka následující: „Roku 1603 dne 5. března, za pánů správců pana Nikolause Stephana a Caspara Stainpacha, za přítomnosti pana Melchiora Bartha, písaře města Hostinného a stavitele pana Carola Walmadia, Itala, který byl ve znamenitém Lánově povolán vystavět chrám, po vzájemné poradě a po konečném úsudku ve jménu Nejsvětější Trojice, 7. dne březnových Id jsou položeny základy a po dvanácti týdnech jsou hotovy zdi čtyřbokého půdorysu, 1. července tesaři rychle dostavěli [krov], aby stavba odolala větrům a tak byla dokončena.“¹²² V roli stavebníka se jmenovitě doložen tehdejší majitel vrchlabského panství, Vilém Miřkovský ze Stropčic.¹²³ Z hlediska náboženského vyznání, náležela lánovská farnost, stejně jako její patronátní vrchnost, ke konfesi protestantské-luteránské.¹²⁴

Podobně jako v jiných případech byl stavitel při realizaci projektu výstavby nového, tentokrát již protestantského kostela limitován existencí starší sakrální stavby.¹²⁵ Zcela dle dobových zvyklostí svůj plán koncipoval tak, aby bylo starších zděných konstrukcí využito v co největší možné míře. Nelehkým úkolem Carla Valmadiho bylo včlenit mezi již stojící objekty kaple a zvonice hmotu trojlodí tak, aby výsledkem byla kompaktní, organickým způsobem utvářená stavba „nového“ renesančního kostela. Z dochovaných stavebních konstrukcí vyplývá, že Valmadi pravděpodobně navázal na dispoziční řešení původní kaple přístavbou polygonálně uzavřeného presbyteria.¹²⁶ Výškový rozdíl mezi klenbou východního závěru a původní výškou stávající sakristie vyřešil dostavbou jednoho nadzemního podlaží, v němž byla posléze situována panská oratoř. Již na první pohled je zřejmé, že způsob zaklenutí presbyteria a oratoře je koncipován obdobným způsobem. Na obvodové zdivo sakristie a presbytáře, posléze stavitel navázal přístavbu trojlodí. Jak již bylo zmíněno, osy stávajícího presbytáře a trojlodí na sebe nenavazují. Se stejnou asymetrií se

¹²¹ Valerius Beyer, cit. v pozn. 20.

¹²² Ibidem.

¹²³ Znění českého překladu pramenného zápisu je v této souvislosti následující: „Velkou chválu vzdejme také urozenému a vysoce váženému panu Vilémovi Miřkovskému ze Stropčic, pánu na Vrchlabí a v Miřkově a jeho úředníkům, kteří více než jiní rozvážně, pečlivě a s námahou pracovali na tomto díle.“. Původní znění v latinském jazyce viz, ibidem. V celkovém kontextu je třeba doplnit, že Dolní a Horní Lánov, z hlediska územní správy, v této době již náležely k panství Vrchlabí, na rozdíl od tzv. Malého Lánova a přilehlé vsi Prosečné, které byly naopak součástí valdštejnského panství Hostinné. Podrobněji, viz František Jirásko, cit. v pozn. 117, s. 17.

¹²⁴ K obsazení lánovské fary luterskými pastory došlo, za podpory tehdejšího vrchlabského pána, Kryštofa z Gendorfu, již v závěru první třetiny 16. století. Podrobněji, viz ibidem, s. 19.

¹²⁵ Lze předpokládat, že pro luteránský kostel nezvyklé patrocínium kostela sv. Jakuba Většího bylo převzato a zachováno jako výraz programové snahy nového majitele-patrona navázat na předchozí církevní tradici. Ve výše citovaném zápisu v Beyerově *Kronice Dolního Lánova* je stavba nového kostela uvedena jako „potřetí vyzdvižená v celé šíři“. Viz ibidem. Z této zmínky lze předpokládat, že pozdně-goticko-renesanční přestavbě předcházely dvě stavební etapy stěžejního významu, tj. realizace nejstaršího nedochovaného kostelíka a posléze výstavba kaple se zvonící v letech 1511-1518.

¹²⁶ Možnost, že stávající presbytář byl vystavěn na starších základech, nelze s jistotou vyloučit. Karl F. Kühn v této souvislosti poznamenal, že existenci starších konstrukcí by bylo možno doložit např. odlišným způsobem zdění. Viz Karl F. Kühn, cit. v pozn. 21, s. 63. Vzhledem ke stávající povrchové úpravě líce obvodového zdiva historickými omítkami se však jeho odhalení a související faktická destrukce omítkových vrstev jeví jako problematické.

můžeme setkat také v případě děkanského kostela Nejsvětější Trojice v Hostinném, avšak zde byla tato dispozice vytvořena již při pozdně gotické přestavbě objektu v roce 1552. Nelze vyloučit, že se stavitel, vzhledem k podobným limitujícím okolnostem, řešením přestavby hostinského kostela do jisté míry inspiroval. V rámci dostavby lánovského kostela v letech 1599 a 1603 současně došlo k navýšení původní zvonice a to minimálně o jedno nadzemní podlaží. K dalšímu sekundárnímu navýšení koruny zdíva jižní hranolové věže bylo přistoupeno s velkou pravděpodobností v rámci stavebních úprav v závěru 19. století (nadezdívka je zhotovena z plných pálených cihel). Nutno zmínit, že hmota původní zvonice byla v rámci kompromisního řešení dostavby kostela poměrně výrazně zapuštěna do jižní obvodové zdi trojlodí. Přechod mezi původním masivním zdívem zvonice a mladší obvodovou zdí jižní lodi je zřetelný především při pohledu z interiéru. Shrneme-li výše uvedené poznatky, Valmadiho dílem je tedy jednak dostavba oratoře, přístavba presbytáře a trojlodí, včetně jižní předsíně se schodištěm na kruchtu a konečně též prvotní navýšení a zastřešení jižní věže. Stávající konstrukce krovu je svým původem rovněž renesanční.¹²⁷ Mezi další dochované „renesanční prvky“ náleží též kamenné portály (především pak hlavní portál jižní a ostění vstupu do jižní předsíně), ostění oken s lomenými záklenky, korunní lunetová římsa a trojramenná patrová kruchtta v interiéru. Co se týče povrchové úpravy vnějších fasád, je zřejmé, že kostel byl hladce omítnut a opatřen nátěrem v barevnosti přírodního vápna. Barevně odlišena byla pouze korunní lunetová římsa. Fragmenty monochromní ornamentální výzdoby se našly rovněž na východním průčelí stávající sakristie.¹²⁸ Dle pramene byla přestavba nového kostela celkově dokončena dne 8. října roku 1603.¹²⁹

K dílčí stavební úpravě kostelního objektu posléze došlo v poslední čtvrtině 17. století, když byla v roce 1685 jižní hranolová věž zasažena bleskem. Vzniklý požár byl natolik veliký, že se roztavila též trojice kostelní zvonů. K obnově zastřešení zvonice a zhotovení nových zvonů došlo již v následujícím roce.

Poté byl kostel výrazněji stavebně upraven teprve v závěru 19. století. Tehdy byly, kromě výše zmíněného navýšení a nového zastřešení jižní hranolové věže, realizovány především dílčí úpravy kostelního interiéru. Jednalo se především o novou šablonovou výmalbu prostoru presbytáře a trojlodí, která byla provedena v pseudohistorickém stylu. Je velmi pravděpodobné, že starší dochovaná, možná renesanční povrchová úprava obvodových stěn a kleneb je zakonzervována pod stávající vrstvou vápenného nátěru. V rámci této stavební etapy lze připustit též provedení nutných lokálních oprav konstrukce krovu, vnější lunetové římsy a výměnu střešní krytiny. Ze závěru devatenáctého století pak pochází rovněž stávající omítky, které v kontrastu kombinují hladký a hrubý povrch.

¹²⁷ Stávající krov pochází z roku 1603, kdy byl v rámci zmíněné pozdně-goticko renesanční přestavby vyzdvížen znovu poté, co došlo k jeho zhroucení. Příčinou destrukce bylo pravděpodobné předimenzování konstrukčních prvků, jak mj. napovídá též následující znění pramenného záznamu: „[...]Nyní též panem Nicolausem Stephanem a podivuhodně ochraňován andělskou přízní, byl [chrám] potřetí vyzdvížen v celé šíři, ale poté byl neočekávaně stržen tak jako čepice shozená z hlavy. Jestliže je totiž alespoň čtyřikrát překročena míra, roztrhne se i lebka s mozky. Boží péčí a přičiněním šlechetných andělů byla [střecha] opět přikryta.“ Viz Valerius Beyer, cit. v pozn. 20.

¹²⁸ Podrobněji, viz David Zeman, cit. v pozn. 91.

¹²⁹ Valerius Beyer, cit. v pozn. 20.

V průběhu dvacátého století byly na kostele provedeny pouze nejnnutnější udržující práce. V roce 1983 byla na části objektu znovu vyměněna střešní krytina. Opravy lokálního charakteru jsou zřetelné také v případě výše zmíněných historicky cenných omítek. V současné době je realizována výměna střešní krytiny nad presbytářem a sakristií a rovněž další související práce, např. oprava krovu, zajištění lunetové římsy, etc.

Závěrem nutno zmínit, že právě díky tomu, že si lánovský kostel téměř intaktně uchoval svoji původní pozdně-goticko renesanční podobu, je třeba této stavbě právem věnovat zvýšenou pozornost. Dalším důležitým faktorem je dochovaný pramenný záznam o účasti architekta-stavitele Carla Valmadiho. Díky uvedeným skutečnostem, se v rámci sledované problematiky, kostel sv. Jakuba Většího stal zcela přirozeným výchozím článkem stylové analýzy následujících sakrálních staveb.

1. 4. Přehled dochovaných umělecko-historicky hodnotných částí vybavení interiéru a exteriéru kostela

V případě farního kostela sv. Jakuba Většího v Dolním Lánově se z původního renesančního vybavení nedochovaly žádné movité kulturní památky.¹³⁰

¹³⁰ V úvahu by bylo možné vzít pouze dochovanou cínovou křtitelnicí, která je umístěna na kamenném kruhovém podstavci s vytesaným letopočtem „1607“. Ve srovnání s renesanční křtitelnicí z kostela sv. Václava v Rudníku z roku 1607, je její lánovská varianta svým provedením dokladem nepříliš kvalitní řemeslné práce.

B) *Sakrální stavby připisované na základě stylové analýzy – jádro skupiny:*

III. 2. Děkanský kostel Nejsvětější Trojice v Hostinném

2. 1. Základní údaje k lokalitě a objektu

Cizojazyčné a jiné názvy lokality: *Arnau, Arnow, Arnaw*

Datace a autorské určení objektu:

K založení původem raně gotického kostela neznámého zasvěcení došlo již v druhé polovině 13. století. Dílčí stavební úpravy byly na objektu realizovány na počátku 14. století. V průběhu 16. století byl vzhled kostela radikálně upraven pozdně gotickou přestavbou v roce 1552 a následně v rozmezí let 1571-1573. K dalším změnám došlo v letech 1611-1612, kdy byl kostel opraven v souvislosti s požárem města v roce 1610. Poslední závažnější stavební úprava kostela proběhla závěru 19. století, v letech 1876-1877.

Stavebníci: Jiří z Valdštejna, pán na Hostinném a Miletíně, Kateřina Valdštejská z Chlumu, Marie Magdaléna Valdštejská z Lobkovic (1552, 1572); Jan Kryštof z Valdštejna, Magdaléna Valdštejská z Ústí (1611-1612)

Lokace objektu:

Obec: Hostinné

Bývalý okres: Trutnov

Kraj: Královehradecký

Katastrální území: Hostinné

Parcelní čísla: p. p. č. 298; s. p. č. 1 (součástí MPZ Hostinné)

2. 2. Popis a rozbor stavby

Urbanistická situace a bližší popis hřbitovního areálu:

Areál s děkanským kostelem Nejsvětější Trojice je situován v západní části města Hostinné, v těsné blízkosti hlavního náměstí. Na půdorysu města,^{obr. 51} v jehož historickém jádru zůstalo dodnes zachováno původní gotické schéma, je zřetelné vyčlenění sakrálního okrsku z organismu historické zástavby města. Předpokládá se, že terén byl v těchto místech v minulosti mírně vyvýšen. Rovněž z polohy ohrazeného areálu s původně famíím kostelem, který se nacházel v těsné blízkosti zeměpanského hradu (později zámku) je zřejmé, že tato lokalita hrála v minulosti, v rámci urbanistického vývoje města, významnou roli. V současné době je ohrazený areál s objektem děkanského kostela Nejsvětější Trojice již plně integrován do celku novodobého městského sídla a tvoří jednu z jeho nejvýraznějších architektonických dominant.

Areál od západu směrem k východu lemuje ulice K. V. Klíče, která se před jihovýchodním cípem kostelního areálu větví a pokračuje dále pod názvem ulice Horní Brána. Co se týče okolní zástavby, od severovýchodu k ohradní zdi kostelního okrsku přiléhá areál s budovami děkanství. Na severní a z velké části také na západní straně se nachází volné prostranství, vymezené od severu již ulicí Horská a od západu ulicí Deymova. V jihozápadním úseku je ohradní zeď nahrazena nesourodou zástavbou tří obytných domů. Na jihozápadní straně je naproti kostelnímu areálu přes ulici K. V. Klíče situován objekt bývalého renesančního zámeckého sídla rodu Valdštejnů, jehož nepravidelná čtyřkřídlá

lichoběžníková dispozice je zřetelná dodnes.¹³¹ Mezi náměstím a ohrazeným kostelním areálem se nachází řadová zástavba měšťanských domů na podélných půdorysech, k nimž na severním nároží směrem od západu kolmo přiléhá další řada mladších obytných domů.

Hranice pozemkové parcely na nepravidelném oválném půdorysu vymezuje zděná ohradní zeď. Areál je v současnosti přístupný jednak od východu monumentální bránou se třemi vstupními otvory. Jako sekundární přístupová komunikací slouží branka se sedlovým štítem a pravouhlejším kamenným portálem, umístěná v severovýchodním úseku ohradní zdi. Další, dnes již nefunkční, vstupní otvor menších rozměrů se nachází zhruba ve středu jižního úseku obvodové zdi. Je pravděpodobné, že byl využíván v souvislosti s jižním portálem kostela, který v minulosti zřejmě suploval tradiční funkci portálu západního.

Prostor areálu kostela, který byl v minulosti, dle zvyklostí, využíván jako pohřebiště, dnes slouží primárně k reprezentativním účelům. Na pozemku bývalého hřbitova jsou umístěny kamenosochařské památky a náhrobníky, které byly z původních lokalit deponovány především z důvodu jejich bezprostředního ohrožení. Z vybavení původního hřbitova se dochovalo pouze několik pískovcových náhrobních desek (podrobněji viz níže).

Ohradní zeď je vystavěna velmi pravděpodobně ze smíšeného zdiva. Zdivo je v celém rozsahu omítané. Lokálně odhalena zůstává pouze podezdívka, která je zhotovena z masivních pískovcových kvádrů. Stávající omítky jsou novodobé cementové, opatřené na povrchu fasádním nátěrem v bílé barvě. Koruna zdiva je zastřešena pultovou stříškou z řezaného šindele. Ohradní zeď je v několika místech přerušena, jednak na severní straně vestavbou jednoho z objektů přilehlého děkanství (s. p. č. 2/1) a dále pak na jihozápadě, kde se na stavebních parcelách číslo 130/1 a 130/2 nacházejí dva obytné domy. Severozápadní úsek byl v minulosti ohraničen budovou obecní školy, která však byla v osmdesátých letech 20. století demolována a nahrazena novou ohradní zdí.

Na západní a částečně též jihozápadní straně je v líci zdiva osazeno celkem sedm kamenných rokajových a empírových náhrobníků, z nichž je většina vybavena reliéfní figurální výzdobou a doprovodnými nápisy. Desky jsou zhotoveny z pískovce světle okrového a tmavě červeného zabarvení. Další kamenná náhrobní deska z roku 1710, s doprovodným nápisem v německém jazyce je osazena na jižní straně ohradní zdi. Součástí movitého vybavení areálu je též dochovaný soubor čtrnácti kaplí z cyklu zastavení křížové cesty, pocházející z druhé poloviny 18. století. Kapličky jsou zhotoveny z arkózového pískovce a jejich stávající umístění není původní. Zmíněné svozy kamenosochařských památek jsou situovány podél severního a severozápadního úseku zdi.

Původem barokní vstupní brána na východě je založena na obdélném pravouhlém půdorysu.¹³² Dominantní částí je střední vstupní otvor rámovaný po stranách sdruženými kamennými pilíři na křížovém půdorysu. Boční volutová křídla s postranními vstupy menších rozměrů jsou zděná, omítaná, na povrchu olíčená krycím nátěrem v barvě přírodního vápna a ve spodních partiích opatřena kamennými přízemními sokly. Pilíře hlavního vstupu jsou zhotoveny z arkózového pískovce. Kámen je v současné době

¹³¹ Srovnej, viz pozn. 17.

¹³² Datace vzniku a autorství kamenosochařské složky není bohužel známo. Na základě stylové analýzy lze uvažovat o vzniku brány v druhé polovině 18. století, viz rokajové motivy supraport, kartuší a dekorace pilířů. Figurální složka sochařské výzdoby svým charakterem odpovídá sochařské tvorbě v období vrcholného baroka. Viz Průvodní fotodokumentace, obr. 65.

ponechán v přírodním stavu, bez sekundárních povrchových úprav. Ve vrcholech složených pilířů jsou osazena kamenná pískovcová sousoší. V případě severního pilíře se jedná o skupinové sousoší sv. Anny Samotřetí s dvojicí okřídlených putti.¹³³ Na protějším jižním pilíři je umístěna postava sv. Karla Boromejského, opět s dvěma doprovodnými figurami putti.¹³⁴ Ve spodních partiích hlavic vnitřních pilířků je ukotven vzedmutý kovaný mřížový nástavec, v jehož vrcholu je připevněn na plechu malovaný obraz žehnajícího sv. Jana Nepomuckého. Dekorativně pojatá kovaná křídla středního vstupního otvoru jsou osazena na kovových závěsech, ukotvených ve hmotě kamenných pilířů. Zdivo křídel je prolomeno vždy jedním obdélným otvorem s pravouhlým kamenným portálem. Ostění portálů jsou v nadpraží doplněna o stylizované trojúhelné slepé nadsvětlíky s vykrajovaným, do volut stačeným obrysem. Vstupní otvory křídel jsou v obou případech opatřeny dekorativní kovanou mříží. Zděná část křídel v horních partiích vrcholí pravděpodobně štukovou římsou pravouhlé profilace, která je na vnější straně ukončena kamennou volutovou závitnicí. Ve vrcholech obou křídel jsou ve středu osazeny kamenné pískovcové sochy andělů s rokajovými kartušemi. Brána byla v roce 2000 a 2002 opravena a restaurována.

Exteriér:

Stavební parcela děkanského kostela Nejsvětější Trojice se nachází zhruba ve středu ohrazeného hřbitovního areálu. Orientovaná stavba kostela je koncipována jako síňové trojlodí s polygonálně uzavřeným podélným presbytářem.^{obr. 58} Pohledově se uplatňují všechna čtyři průčelí. Nejvíce exponována je severní fasáda kostela, jejíž součástí je výšková dominanta hranolové věže. Na severním průčelí, směrem k východu, se dále nachází objekt staré sakristie s oratoří v patře a přilehlým krytým schodištěm. Další přístavba točitého schodiště s předsínkou je situována na protější západní straně. Jižnímu průčelí dominuje pouze hmota pravouhlé, svým založením pozdně gotické kaple sv. Jana Křtitele (ve starší literatuře se uvádí zasvěcení sv. Jáchymu). Na východní stěnu kaple a jižní stěnu presbytáře je dále napojena pravděpodobně novodobá přístavba jižní předsíně, která v současné době plní funkci sakristie.

Po obvodu kostela, s výjimkou presbytáře a části přilehlé sakristie, obíhá kamenný sokl s okoseným parapetem. Sokl se složitější profilací se nachází pouze po obvodu severní hranolové věže. Zmíněný presbytář a východní průčelí sakristie jsou opatřeny omítaným soklem z cihelného zdiva. V hrubozmné cementové omítce v barvě kamene je iluzivně naznačeno kvádrování. Odhalené konstrukce objektu jsou vystavěny z kvádrového zdiva, u omítaných částí nelze vyloučit použití smíšeného stavebního materiálu. Pozdější novodobé přístavby a úpravy jsou, s výjimkou severního točitého schodiště, cihelné. Stavba je téměř v celém rozsahu omítaná, stávající barevnost vápenné omítky graduje mezi odstíny světle okrové a bílé. V přírodním kameni jsou ponechány nárožní a vnější opěrky, sokl, okenní šambrány s dělicími pruty, římsy, nárožní kvádrování hranolové věže, vstupní portály, západní rozetové okno a další kamenické prvky na fasádě. Materiálem je středně zrný pískovec arkóзовého typu, charakteristický svým červeno-hnědým zbarvením. Na

¹³³ Sv. Anna drží na hrudi rozevřenou knihu, do níž ukazuje pravou rukou. Andělci u jejích nohou opět nesou atributy – v případě pravého se jedná o pletený koš, levý naděl na znamení pokory a úcty ruce zkřížené na hrudi.

¹³⁴ Sv. Norbert obrací hlavu k nebi a pravou pozdvihuje k nebi zlatený kříž. Levou rukou se drží na hrudi. Doprovodné figury dvou andělů nesou světecké atributy – pravý v rukou svírá kardinálský klobouk, levý mitru.

odhalených částech stavby jsou patrné četné doplňky ze strojově opracovaného přírodního kamene¹³⁵ a minerální tmely na bázi umělého kamene. Stavba kostela je s výjimkou severní věže, jižní předsíně a obou přístaveb na severní straně kostela opatřena novodobou eternitovou střešní krytinou. Cibulová bání věže a nízká plochá stříška jižní předsíně jsou pokryty šablonami z měděného a pozinkovaného plechu. V případě přístaveb na severním průčelí kostela bylo jako střešní krytiny použito bonnského šindele.

Současné členění jednoosého západního průčelí je výsledkem novogotické úpravy kostela, která proběhla v letech 1876-1877. Původní je pravděpodobně pouze prutový vstupní portál,¹³⁶ který je umístěn na střední ose průčelí. Masivní ostění portálu s lomeným záklenkem je ústupkové. Bohatá lineární profilace ve spodních partiích přechází do hladce opracované soklové části. Portál je zhotoven z pískovce, stejně jako kruhové rozetové okno,¹³⁷ které se nachází rovněž na střední ose, nad hlavním vstupem. Hladce omítnutá západní fasáda je na střední ose v horních partiích ustoupeného sedlového štítu dále členěna složeným okenním otvorem, který bývá v literatuře označován jako zdvojený portál.¹³⁸ Po stranách novotvaru jsou umístěna další dvě drobná okénka s kamennými pravoúhlými ostěními. V horních partiích štítu je dále na střední ose situována do líce zdíva osazená kamenná reliéfní deska s valdštejnským erbem, nápisem „Girzi“ a datací „1572“. V samotném vrcholu západní štítové fasády je kovovými táhly ukotven kamenný, hladce opracovaný masivní kříž. Nárožní opěráky při západním průčelí jsou postaveny nakoso k objektu a dosahují zhruba do tří čtvrtin celkové výšky obvodového zdíva. Opěráky jsou ve hmotě horizontálně členěny soklovou římsou, odstupněním a skosenou stříškou ve vrcholu. Svislé stavební konstrukce vrcholí korunní profilovanou římsou, která v jednotné výšce ukončuje loď i kněžiště. Na východní straně jihozápadního nárožního opěráku je ve zdívu osazená kamenná reliéfní deska s nápisem „GZW“ a datací „1552“.^{obr. 79}

Na severním průčelí kostela se výrazně uplatňuje masivní hmota hranolové věže, horizontálně členěná profilovanými kordonovými římsami do čtyř nadzemních podlaží. V přízemí a spodních partiích druhého nadzemního podlaží, je zřetelné hluboké zapuštění stavby do obvodových zdí trojlodí a sakristie. V jednotlivých podlažích věže se nachází okenní otvory různých typů a charakteru. Přízemí je na střední ose prolomeno pouze na severní straně a to jedním podélným okenním otvorem s lomeným záklenkem a kamenným pískovcovým ostěním. Na úrovni druhého nadzemního podlaží se na všech třech exponovaných stranách, tj. na straně západní, severní a východní, uplatňuje vždy jedno drobné obdélné okénko, umístěné ve všech případech téměř ve středu obvodových stěn.

¹³⁵ Tyto novodobé doplňky pocházejí pravděpodobně ze stavební etapy v letech 1876–1877, kdy došlo k regotizaci objektu kostela.

¹³⁶ V literatuře označen jako „raně gotický“, viz Emanuel Poche, heslo Hostinné, in: Emanuel Poche (ed.), *Umělecké památky Čech I*, Praha 1977, s. 443-444, zvláště s. 443. Petr Uličný naopak hlavní západní portál považuje za novotvar, viz Petr Uličný, *Město Hostinné ve středověku – opevnění, městský hrad a kostel Nejsvětější Trojice, Ročenka Státního okresního archivu v Trutnově 2001–2002*, Trutnov 2003, s. 166.

¹³⁷ Rozetové okno je v literatuře zmiňováno v souvislosti s neogotickou úpravou kostela v letech 1876-1877, označeno jako zčásti nebo zcela regotizované. Rovněž kruhový, pravděpodobně však mnohem skromnější otvor se na západním průčelí nacházel i dříve, jak dokládá dochovaný obrazový ikonografický materiál (viz veduta C. W. Arlta, kolem roku 1860, Průvodní fotodokumentace, obr. 54. Petr Uličný v této souvislosti odkazuje na dochovanou plánovou dokumentaci regotizace kostela, uloženou ve Státním okresním archivu Chrudim, Fond Pozůstalost Fr. Schmoranze st., inv. č. 66, karton 54, plán úpravy západního průčelí kostela v Hostinném. *Ibidem*.

¹³⁸ *Ibidem*.

Okna mají shodný charakter. Kamenná pískovcová ostění jsou přiznána, profilaci na vnitřním obvodu šambrány tvoří jednoduchý masivní obloun. V případě třetího nadzemního podlaží věže se pohledově uplatňují všechna čtyři průčelí. Obvodové zdivo je na této výškové úrovni prolomeno vždy dvojicí odlišných okenních otvorů. Ve spodní polovině stěny se nachází okna pravouhlá obdélná, v horních partiích je umístěno vždy jedno podélné okno větších rozměrů s půlkruhovým záklenkem. Okna jsou umístěna na střední ose nad sebou, pouze v případě severního průčelí je umístění asymetrické. Předěl mezi třetím a čtvrtým nadzemním podlažím tvoří ochoz s dekorativním kamenným kružbovým parapetem. Ochoz je na všech čtyřech stranách otevřený dvojicí půlkruhových arkád, umístěných na středních osách obvodových zdí. V objemu subtilnější zděné vrcholové patro věže je založeno na polygonálním půdorysu. Patro je na severozápadní, severovýchodní a východní straně opatřeno pravouhlými okenními otvory shodného charakteru. Okno na severní straně bylo druhotně zaslepeno. Věž je završena bání cibulové střechy a vrcholovou věžicí. Na hrotici věže je osazena zlacená makovice a kovaný kříž latinského typu.

Ve spodních partiích lícového zdiva severní boční lodi, byly při stavebních úpravách v roce 1985 odhaleny fragmenty pravděpodobně raně gotických arkád. Ve stěně nad arkádami jsou prolomena dvě „goticko-renesanční“¹³⁹ lomená okna, osazená v hlubokých omítaných špaletách. Kamenné pruty a pozdně gotické kružby oken jsou profilované. U levého okna je zřetelně vidět neorganické napojení západní obvodové zdi hranolové věže do zdiva severní boční lodi. Na průčelí severní boční lodi směrem dále k západu je situována výše zmíněná přístavba točitého schodiště na polygonálním půdoryse.¹⁴⁰ Přístavba, která z východní strany přiléhá k nakoso postavenému severozápadnímu vnějšímu opěráku, je v celkovém rozsahu vyzděna ze strojově opracovaných pískovcových kvádrů s přiznanými spárami a je ponechána bez omítek. Zdivo schodiště je členěno profilovanou kordonovou římsou. Severní obvodová zeď je na střední ose prolomena drobnými podélnými okenními otvory. Zdivo schodiště je ve vrcholových partiích ukončeno subtilní profilovanou korunní římsou, na níž dále dosedá jehlacová střecha.

Ve východní části severního průčelí kostela je situován objekt sakristie s oratoří v patře, který přiléhá jednak k severní stěně presbytáře a částečně též k východní obvodové zdi hranolové věže. Na severní průčelí sakristie je pak napojena asymetrická přístavba schodiště vedoucí do patra na oratoř. Další, navazující přístavba předsíně je vklíněna mezi vnější boční opěrák, severní zeď sakristie a východní stěnu věže. Severní zalomené schodiště je přístupné od východu, kamenným portálem s půlkruhovým záklenkem. Na severní straně je obvodové zdivo prolomeno jedním okenním otvorem s hladkou štukovou šambránou. Zmíněná severní předsíň je založena na pravouhlém obdélném půdorysu. Pohledově se uplatňuje pouze její severní průčelí. To je zhruba ve středu prolomeno pravouhlým kamenným portálem a drobným oválným okénkem.

¹³⁹ Ibidem, s. 167.

¹⁴⁰ Přístavba točitého šnekového schodiště je novodobá, pochází ze stavební úpravy kostela v letech 1876-1877. Zajímavá je konfrontace současného stavu se zobrazením severozápadního průčelí kostela na veduté C. W. Arlta z roku 1860, kde se v místech točitého schodiště nachází jedno ze tří vysokých lomených oken. Petr Uličný existenci okna dokládá s odkazem na litografii z roku 1845, kde je zobrazeno „[...].Hrotičtě ukončené okno, o něco větších rozměrů než stávající goticko-renesanční okna v jeho sousedství.“ Ibidem, s. 166-167. Zmíněné ikonografické materiály, viz Průvodní fotodokumentace, obr.

Severní stěna oratoře je v horních partiích prolomena dvojjící lomených pozdně gotických kružbových oken. Okosené okenní špalety jsou ponechány v přírodním kameni. V profilovaných pozdně gotických kružbách se objevují motivy jeptišek, trojice sdružených kruhů a stylizovaný srdčitý útvar. Okno v horních partiích východního průčelí sakristie s oratoří v patře má obdobný charakter, liší se pouze typem kružby. V parteru východní obvodové zdi se dále nachází menší okenní otvor s pravouhlým pískovcovým ostěním a segmentovým záklenkem.

Východnímu průčelí kostela dominuje polygonální závěr presbytáře, opatřený vnějším opěrným systémem. Ve středu jednotlivých polí pětibokého závěru jsou prolomena celkem tři dvousá lomená okna s různými typy pozdně gotických kružeb. Jejich vzhled a charakter odpovídá tvarosloví okenních otvorů v oratoři. V lícovém zdivu nad oknem východního pole závěru je osazena, pravděpodobně druhotně použitá, kamenná konzola se zobrazením mužské hlavy.^{obr. 62} Další konzola, tentokrát se zobrazením ženské hlavy, se nachází nad jedním z oken v jižní obvodové zdi presbytáře. Ta jsou svým vzhledem a charakterem identická s okny polygonálního závěru.^{obr. 63} Ve vrcholu nad zvalbeným závěrem presbytáře je situován sanktusník založený na polygonálním půdorysu. Dřevěná konstrukce sanktusníku je ve hmotě členěna do dvou podlaží, oddělených profilovanou kordonovou římsou. Spodní podlaží je v celém rozsahu pokryto břidlicovými deskami, horní patro otevřené arkádovým ochozem završuje korunní římsa a cibulová baň opatřená měděnou střešní krytinou. Na hrotici vrcholové věžičky je osazena zlacená makovice.

Na jižním průčelí kostela se uplatňuje především hmota kaple sv. Jana Křtitele, založená na pravouhlém čtvercovém půdorysu. Přístavba je opatřena nárožními opěráky, které jsou umístěny nakoso k objektu. Hrotitá kružbová okna jižní kaple jsou dvousá, osazená v okosených omítaných špaletách. Profilovaná ostění oken, kružby, pruty a skosené parapety jsou zhotoveny z kamenného materiálu. Ve srovnání s velikostí oken v presbytáři jsou okenní otvory jižní kaple zřetelně vyšší. V tomto ohledu nelze vyloučit souvislost s již zmíněnou regotizací kostela v letech 1876-1877, kdy byl objekt kaple druhotně navýšen a opatřen novým zaklenutím. Ve vrcholu jižní štítové fasády kaple je dále situována kruhová rozeta s kamennou kružbou.

Pozdější přístavba jižní předsíně, která přiléhá k východní obvodové zdi kaple a jižní stěně presbytáře, je založena na obdélném půdoryse. Východní obvodová zeď byla původně prolomena pravouhlým pískovcovým portálem, který byl v minulosti druhotně zazděn. Na jižním průčelí přístavby je zhruba ve středu situováno drobné obdélné okénko s hladce opracovaným kamenným ostěním.

Fasáda jižní boční lodi je opatřena dvojjící podélných okenních otvorů s lomenými záklenky, které jsou svým utvářením a charakterem srovnatelná s okny na protější severní straně. Okna nejsou prolomena na stejné výškové úrovni. Pod oknem v západní polovině stěny se nachází další drobnější hrotité okénko, které slouží k osvětlení prostoru pod západní kruchtou.

Interiér:

Interiér kostela reflektuje složitý průběh stavebního vývoje. Přes řadu znehodnocujících úprav, převážně z devatenáctého a částečně též z dvacátého století, si v celkové koncepci zachoval dominantní pozdně gotický charakter.

Základní prostorovou jednotku tvoří nezvykle protáhlý, pětiboce uzavřený presbytář, na který od západu navazuje rozlehlé prosvětlené trojlodí. Sínový prostor trojlodí je založen na pravouhlém obdélném půdorysu. V jeho interiéru je na západní straně situována vestavěná konstrukce zděné krucht. Podélné osy trojlodí a presbytáře na sebe nenavazují,¹⁴¹ což je viditelné v osazení vítězného oblouku a jeho tvarové deformaci v horních partiích. Tloušťka obvodového zdiva kostela není na všech místech stejná. Silnější je především severní a východní obvodová zeď staré sakristie. Větší sílu zdiva lze předpokládat též u západní stěny, která je částečně začleněna do masivního obvodového zdiva podvěží. Ve srovnání s presbytářem se jako silnější jeví též obvodové zdi trojlodí a jižní kaple.

Současná výmalba interiéru pochází z roku 1925, obnovena byla při renovaci vnitřní malířské výzdoby kostela v letech 1981-1982. Je řešena ve dvou základních odstínech. Klenební pole a stěny jsou olíčeny světlým vápenným nátěrem, architektonické prvky jako klenební žebra, lomené arkády v presbytáři, vítězný oblouk, hrotitý vstup do kaple a římsy na západní kručtě jsou opatřeny povrchovou úpravou, která svou barevností připomíná přirozené zbarvení užitého přírodního kamene. Bez nátěru zůstaly ponechány pouze klenební sloupy a mohutné složené pilíře nesoucí kručtu. V klenebních kápích presbytáře a v lunetových výsečích zaklenují hlavní lodi se nachází náročnější malířská výmalba, tematicky zaměřená výlučně na heraldické motivy (podrobněji viz níže). Keramická dlažba, která pokrývá podlahy hlavních prostor kostela, je novodobá, pocházející pravděpodobně ze závěru 19. století.¹⁴²

Ve spodních partiích vnitřního pláště presbytáře obíhá po celém obvodu cca 1,2 m vysoký, novodobý sokl, zhotovený z umělého kamene. Převážná část podlahy presbytáře je položena zhruba o 20 cm výše, než úroveň okolní dlažby v přední části chóru a trojlodí. Prostor presbytáře osvětlují dvě lomená okna situovaná v jižní obvodové zdi. Okenních otvory trojbokého závěru zastíňuje monumentální neogotická oltářní architektura z roku 1860. Protější severní obvodová zeď je v patře prolomena dvojicí hrotitých arkád. Hladké, na bočních stranách okosené pasy záklenků, vyzděné z obdélných pískovcových bloků, jsou svedeny na střední hranolový pilíř. Spodní partie arkád jsou vyzděny a ukončeny kamennou profilovanou parapetní římsou.

V parteru severní obvodové zdi, zhruba v její polovině, je osazen pravouhlý vstupní portál, který zpřístupňuje prostor přilehlé staré sakristie. Kamenné ostění portálu je zhotoveno z arkózového pískovce a v horních partiích vrcholí mírně převislou profilovanou římsou. Nad vodorovným překladem portálu je v líci zdiva osazena raně barokní pískovcová deska s reliéfním zobrazením Zvěstování Panně Marii. Nad reliéfem se dále nachází vrcholně barokní dřevěná plastika polopostavy sv. Karla Boromejského z doby kolem roku 1730. Presbytář je zaklenuť dvěma poli pozdně gotické síťové klenby. Polygonální závěr, tvořený

¹⁴¹ Na zřetelnou odchylku v návaznosti podélných os trojlodí a presbytáře upozomil ve své stati již Karl F. Kühn, viz Karl F. Kühn, cit. v pozn. 21, s. 55.

¹⁴² Fragment pravděpodobně starší podlahové krytiny se nachází při jižní obvodové zdi presbytáře. Lze předpokládat, že podlaha kostela byla dříve, dle zvyklostí, opatřena tradiční kamennou pískovcovou dlažbou.

pěti stranami pravidelného osmiúhelníka, je sklenut žebrovou klenbou, která kombinuje typ klenby síťové a hvězdicové. Ve vrcholu klenby jsou v místech protínání žeber umístěny dva kruhové a dva tvarově náročnější svorníky.¹⁴³ Patky žeber jsou svedeny do profilovaných konzol. V náběžích jsou umístěny drobné zrcadlové štítky s erbovními znaky. Dělení žeber na jednotlivé úseky je iluzivní. Nejedná se o klasické vyspárování, ale spáry jsou napodobeny plasticky na povrchu žeber.¹⁴⁴ Klínová kamenná žebra jsou profilovaná, opatřená výžlabkem. Výmalba kápí klenby je monochromní, v přírodní barvě vápna. Pouze na severní a jižní straně závěru presbytáře jsou umístěna zobrazení erbovních znaků, opatřených doprovodnými nápisovými páskami. Na epistolní straně jsou vymalovány šlechtické erby rodu Lamberků a Trauttmansdorffů, s doprovodným nápisem: „*Max. Jos. Rom. Imp: A LAMBERG Renovavit Aō. 1753*“. Na protější evangelijní straně je zobrazen šlechtický erb hraběte Jiříka z Valdštejna a erbovní znak jeho první manželky Kateřiny Slavatovny z Chlumu, opět doplněné s nápisem ve znění: „*GEORGIUS Baro A Waldstein AEdificavit Aō. 1552*“. V jihozápadním rohu presbytáře se nachází jediná dochovaná, v horních partiích dodatečně odseknutá, starší válcová přípora. V jižní obvodové zdi směrem k západu je dále situován vstup do plochostropé jižní předsíně. Jedná se o kamenný hrotitý portál s oboustrannou reliéfní figurální výzdobou v tympanonu (podrobněji viz níže). Pískovcové ostění portálu je profilované, členěné soustavou oblounů a výžlabků.

Prostor zmíněné staré sakristie je sklenut nízkou valenou klenbou s jednou lunetovou výsečí na severní straně. Při jižní stěně sakristie se nachází dvojice hranolových pilířů s příložkami, které jsou některými badateli považovány za pozůstatek staršího klenebního systému. Přístup do sakristie dále zajišťuje pravoúhlý vstupní otvor ústící z přilehlé severní předsíně. Hladce opracované kamenné ostění portálu je osazeno v hluboké okosené špaletě se segmentovým záklenkem. Prostor staré sakristie je osvětlen jedním obdélným oknem, prorazeným zhruba ve středu východní obvodové zdi.

V patře nad sakristií je situována oratoř, přístupná vnějším severním schodištěm. Pravoúhlá obdélná místnost je zaklenuta dvěma poli křížové žebrové klenby se svorníky, bez konzol. Patky kamenných profilovaných žeber jsou svedeny přímo do obvodových zdí. Profily žeber v presbytáři a v oratoři se shodují. Západní obvodová zeď oratoře je prolomena hladce opracovaným pískovcovým portálem s hrotitým záklenkem, který zpřístupňuje interiér severní hranolové věže.

Lomený triumfální oblouk, který odděluje prostor presbytáře od síňového trojlodí, tvoří přibližně stejně velké bloky kamene, pravděpodobně arkózového pískovce. Kamenné ostění oblouku po obou stranách okoseno. Spodní partie oblouku překrývá výše zmíněný sokl z umělého kamene.

¹⁴³ Svorníky ve vrcholu klenby jsou směrem od západu k východu následující: 1) svorník ve tvaru kvadrilobu s kolčím štítem uprostřed; 2) svorník v kombinovaném tvaru trojlístu s vepsaným rovnostranným trojúhelníkem, ve vnitřním kolčím štítu je v červeném poli zobrazeno pět stříbrných hvězd; 3) kruhový svorník zcela překrytý kolčím polceným štítem, na levé straně v tmavě modrém poli zobrazeny světle modré lilie, napravo ve zlatém poli schematicizovaný znak; 4) kruhový svorník s christogramem „*ih̄s*“, umístěným na červeném podkladě, ve středu zlatého slunce s paprsky.

¹⁴⁴ Jedná o kovové armatury zajišťující statiku klenby; pocházející z roku 1891, kdy byla v rámci stavební úpravy kostela provedena sanace presbytáře, tzn. zpevněny základy, již nevyhovující části klenebních žeber byly nahrazeny novodobými doplňky a rovněž došlo ke znovu vyzdění klenebních kápí.

Architektonické řešení trojlodí představuje kombinovaný typ pozdně gotického síňového prostoru, sklenutého renesančními valenými klenbami se čtyřmi páry protilehlých lunetových výsečí. Vrcholy lunet se stýkají a jejich hrany jsou zdůrazněny vysokými, ve štku vytaženými hřebínky. Klenba střední lodi je členěna do čtyř pravouhlých obdélných polí, oddělených příčnými mezilehlými hřebeny. Klenba střední lodi je, podobně jako v presbytáři, opatřena nástěnnou malířskou výzdobou s heraldickými motivy.¹⁴⁵ Erbovní znamení vlastníků kostela, kteří se v průběhu 16. a na počátku 17. století z této pozice zásadně podíleli na rozsáhlých stavebních úpravách objektu, jsou umístěny v hladce omítnutých plochách protilehlých lunetových výsečí. Na jižní straně se ve směru od západní kruchty k presbytáři nachází erby s doprovodnými nápisy v následujícím pořadí: Valdštejnský („*Zdeniek z Waldsteina a na Hostinnem 1573*“), Vartemborský („*Urssila z Warteberk a na Hostinnem 1573*“), Valdštejnský („*Girzi z Waldsteina a na Hostinnem 1573*“), a Slavatovský („*Katerzina z Chlumu z Kossummerka a na Hostinnem 1573*“). Lunety na protější severní straně jsou, opět směrem od západu k východu, dekorovány erbovními znaky pánů z Fulštejna („*Elisska z Upiš z Fulssteina a na Albrechticích 1573*“), pánů z Valdštejna („*Jan z Waldsteina a na Hostinnem 1573*“), z Lobkovic („*Alena z Lobkovic a na Hostinnem 1573*“), a také pánů Žerotínských („*Elisska z Zerotina a na Hostinnem 1573*“). Dle dochovaných nápisů je možné identifikovat jednak erby zakladatele hostinské větve valdštejnského rodu, Zdeňka z Valdštejna a jeho manželky Uršuly z Vartemberka, dále erbovní znaky jeho syna Jiřího z Valdštejna, pána na Hostinném a Miletině, a jeho tří manželek Kateřiny z Chlumu, Elišky ze Žerotína a Magdalény z Lobkovic a konečně alianční znaky Jiříkova syna Jana mladšího z Valdštejna a manželky Elišky z Fulštejna. Ve středu klenby před vítězným obloukem se dále nachází zobrazení říšské dvouhlavé orlice, opět s doprovodným nápisem ve znění: „*Neigasniessi Knize a pan Maximilian z bozy milosti druhy woleni rzyjskiy cisarz, uhersky czesky: zc. Kral, arciknize rakusky marckrabie moravsky: slesky knize a lužicke marckrabi geho milost cisarska rosmnozitel rzyse po wssecky czasy leta panie 1573*“. Konstrukci klenby zajišťují tři dvojice nosných sloupů. Hlavní loď je tak v klenební sféře od lodí vedlejších oddělena půlkruhovými arkádami. Sloupy arkád jsou složeny z jednotlivých ručně opracovaných pískovcových bloků. Ve spodních partiích jsou členěny zhruba 1,2m vysokým, masivním soklem na půdorysu oktogonu, k němuž jsou ze tří stran přičleněny pravouhlé podélné pilířky zavřené skosenou stříškou. Na tento základ dosedá válcový dřík s polygonálně tvarovanou hlavicí, profilovanou odspodu oblounem a výžlabkem. Patky žebor v klenbách bočních lodí jsou svedeny do toskánských konzol. Tlaky klenby jsou dále zachyceny obvodovými zdmi trojlodí, odkud se následně přenáší do opěrných pilířů na líci stavby. Hmotu západní patrové kruchty nese dvojice mohutných složených pilířů. Jedná se o hranolové pilíře s okosenými rohy, k nimž

¹⁴⁵ Stávající stav výmalby interiéru trojlodí kostela je sice výsledkem renovace z roku 1925. Svým původem však pochází již z let 1571-1573, případně pak mohla být částečně realizována také v rámci obnovy kostela po velkém požáru v letech 1611-1612. Pro časnější vročení vzniku výmalby lodí hovoří zobrazení erbovních znaků manželského páru, Jana mladšího z Valdštejna a jeho manželky Elišky z Fulštejna. Jméno tohoto šlechtice je uvedeno ve starším znění závěti Jiříka z Valdštejna z roku 1553. V novém Jiříkově testamentu z roku 1582 se však již nevyskytuje, z čehož se obecně usuzuje, že byl v této době již mrtvý. Výzdoba klenby trojlodí byla pravděpodobně mnohem bohatší než dnes. Zajímavá je v tomto ohledu připomínka Carla Leedera, který uvedl, že malířským způsobem byla pojednána také žebra a oblouky. Tyto prvky byly údajně opatřeny vegetabilními a geometrickými motivy ve stylu renesance. Srovnej, viz Carl Leeder, cit. v pozn. 13, s. 8.

z vnitřní strany přiléhají podpůrné válcové pilíře s masivními hlavicemi. Po obvodu hlavic obíhá pás se zřetelně mladším, pravděpodobně neogotickým, geometrickým dekorem. Prostor podkruchtí je sklenut valenou klenbou s protilehlými lunetovými výsečemi. I v tomto případě jsou hrany výsečí zdůrazněny štukovými hřebínky.

Svým založením pravouhlá jižní kaple sv. Jana Křtitele je volně přístupná z jižní boční lodi monumentálním obloukem s hrotitým záklenkem. Pas záklenku je, stejně jako v případě vítězného oblouku, vyzděn z obdélných, po stranách okosených kamenných desek. Spodní partie stěn jsou opatřeny novodobým, cca 1,4m vysokým, soklem z umělého kamene. V parteru obvodových zdí kaple je osazen soubor deseti, převážně renesančních náhrobků s reliéfní výzdobou. Prostor je osvětlen čtveřicí vysokých lomených oken s hladce vyzděnými skosenými parapety. Kaple je sklenuta jedním polem křížové žebrové klenby se svorníkem ve vrcholu.¹⁴⁶ Patky kamenných žebrových klenby jsou v koutech svedeny do pozdně gotických profilovaných konzolek.

Na protilehlé straně trojlodí, v severovýchodním rohu severní boční lodi je obvodová zeď prolomena zděným pravouhlým vstupním otvorem, který ústí do drobné síňky v podvěží hranolové věže. Prostor je sklenut jedním polem křížové žebrové klenby bez středového svorníku. Patky profilovaných hruškových žebrových klenby jsou svedeny do bohatě členěných pozdně gotických konzolek. Profil žebrových klenby má, ve srovnání s profilací žebrových klenby v presbytáři a oratoři, odlišný charakter. Kamenické prvky klenby jsou ponechány v přírodním kameni bez sekundárních povrchových úprav. Další nadzemní podlaží věže jsou přístupná pouze z oratoře. V interiéru věže se dále nachází původní dřevěná trámová konstrukce schodiště, členěná systémem pater a mezipater. Režné obvodové zdivo je v celém rozsahu ponecháno bez povrchových úprav. Přístup do krovu nad prostorem trojlodí, presbytáře a jižní kaple je situován na úrovni třetího nadzemního podlaží. Vstupní otvor je po obvodu opatřen hladce opracovaným pískovcovým ostěním s hrotitým záklenkem. Dveřní výplň je původní (svlakové dveře pokryté plechovými pláty a pobité kovanými pásy). Ve vrcholu věže je situován prostor zvonice, kde se mj. nachází dochovaný renesanční zvon zvaný „*Kateřina*“ z roku 1611, pocházející ze zvonařské huti rodiny Schröttrů (Schreiterů) v Hostiném.¹⁴⁷

Dochovaná trámová konstrukce krovu je původem renesanční. Stejně jako v případě kostela sv. Jakuba Většího v Dolním Lánově jej tvoří složitá hambalková soustava s třemi hambalky nad sebou, doplněná středním sloupkem (věšadlem) a vzpěrami ve tvaru „V“. Zavětrování, situované v rovině středních sloupků, tvoří hustý příhradový nosník s nepravidelně rozmístěnými vzpěrami. Původní renesanční vazba je dnes bohužel znečitelněna sekundárně vloženým podpůrným systémem z řezaných trámů. Větší počet původních výztuží chybí, dvě poslední vazby při západním štítu jsou novodobé a zřetelně nenavazují na původní způsob konstrukčního řešení. Krov nad presbytářem a prostorem

¹⁴⁶ Jedná se o novodobý kruhový svorník s datací 1876; Albert Hanke v souvislosti s úpravou kaple v letech 1877 zmiňuje výrazné zvýšení původního klenutého stropu; viz Albert Hanke, *Die Kunstdenkmäler der Amauer Dekanalkirche, Heimat (Beilage des Volksboten)* N. 31-32, Trautenau, 1937, s. 124. Zajímavá je v této souvislosti kritika razantního zásahu, který byl, dle slov c. k. zemského konzervátora Karla F. Kühna, zcela neospravedlnitelný. Regotizace, která proběhla v letech 1876-1877 pod vedením Františka Schmoranze, byla původně zamýšlena jako nezbytné zajištění lodi a severní věže. Provedené práce však požadavky tehdejšího úřadu pro ochranu památek, tzn. vídeňské Centrální komise (*Central Commission für Kunst und historische Denkmale in Wien*), rozhodně neuspokojily. Podrobněji viz Karl F. Kühn, cit. v pozn. 21, s. 58.

¹⁴⁷ Srovnej, pozn. 26, 27 a 29.

přilehlé oratoře je novodobý a pochází pravděpodobně ze závěru 19. století. Odhalené ruby kleneb ukazují zděnou cihelnou konstrukci, zajištěnou diagonálními a příčnými pasy. Neomítané nadezdívky obvodových zdí objektu jsou zhotoveny ze smíšeného zdiva s převládajícím poměrem nahrubo opracovaných pískovcových kvádrů. Ze stejného stavebního materiálu je vyzděna též západní štítová stěna, v horních partiích lokálně doplněná vyzdívkou z plných pálených cihel. Na střední ose je obvodová zeď štítu prolomena složeným podélným otvorem s lomeným záklenkem a dvojicí kruhových, špaletových okének s kamennými pískovcovými ostěními. Ve hmotě zdiva jsou dochovány četné pravoúhlé otvory po osazení původních trámů. V severní obvodové zdi, směrem k západu jsou zřetelné vrcholy kamenných ostění starších podélných oken s hrotitými záklenky. Jižní štítová stěna je v celém rozsahu zhotovena z cihelného zdiva. Na střední ose štítu je umístěn pravděpodobně novodobý kruhový špaletový otvor s kamennou rozetou.

Podrobnější popis vybraných částí architektury kostela a jeho vybavení je uveden v následujících kapitolách.

2. 4. Historie a stavební dějiny

Celkově složitý stavební vývoj děkanského kostela Nejsvětější Trojice v Hostinném probíhal v několika etapách. Problematika přesného časového zařazení vzniku původní raně gotické stavby zůstává, vzhledem k absenci pramenných písemných materiálů, dosud nevyjasněna. Dostupná literatura v této souvislosti prezentuje několik různorodých názorů. Pomineme-li nepodložené východisko části starších badatelů, kteří se odvolávají na hypotetické ztotožnění města Hostinné se starším přemyslovským knížecím hradem (Hostin Hradec),¹⁴⁸ přichází v úvahu obecný předpoklad o vzniku nejstarší stavby kostela v rozmezí šedesátých až osmdesátých let 13. století.¹⁴⁹ Odlišný názor zastává Petr Uličný, který ve své studii¹⁵⁰ uvedl vznik nejstarší dochované části kostela už do doby před rokem 1260, což je předpokládaná datace vzniku lokačního jádra. Autor velkou pozornost věnoval jednak rekonstrukci raně gotické stavby. Na základě rozboru a stylové analýze dochovaných architektonických článků upozornil na souvislost s činností stavební huti pracující v Anežském klášteře v Praze a dále též s hutí píseckou, která realizovala projekt děkanského

¹⁴⁸ Velmi rané založení kostela uvádí ve své studii např. Carl Schneider, který vznik původní stavby datuje již do roku 1226. Z textu vyplývá, že autor o existenci románské sakrální stavby vůbec nepochybuje. Za plnohodnotný doklad románského původu považuje v první řadě tympanon jižního portálu, tzv. *Heidenstein* (podrobněji viz níže). Carl Schneider, *Der Arnauer „Heidenstein“*, Hohenelbe 1932. Stejný názor zastávala též řada dalších, převážně německých badatelů, viz kapitola VI. Prameny a literatura, s. 118-126.

¹⁴⁹ Datace vzniku raně gotické stavby je odvozena z původně nedatovaného záznamu o sporu hostinských měšťanů a faráře s opatovickým proboštvím v Klášterské Lhotě, který se odehrál pravděpodobně v závěru šedesátých, či v průběhu sedmdesátých let 13. století. Jednotliví badatelé dochovanou pramennou listinu datují různě (Carl Schneider 1279, Carl Leeder 1277). Pozdější dataci přednesl Emanuel Poche, který založení raně gotické stavby kostela klade do doby kolem roku 1280, Emanuel Poche, cit. v pozn. 136, s. 443. Informace o nejstarších pramenných dokladech existence města Hostinné a s tím souvisejících dílčích zprávách o počátcích hostinského kostela přináší článek Carla Schneidera z roku 1924, *Die ältesten urkundlichen Nachrichten über Arnau*, publikovaný v periodiku *Heimat (Beilage des Volksbote)* N. 7, Trautenau 1924, s. 26-27. Z ostatních dochovaných pramenů staršího data lze zmínit doklad z roku 1354 o zřízení oltáře sv. Kříže (*altare S. Crucis*) a ustanovení faráře (Mikuláše) tehdejším držitelem panství Janem z Turgova (*Jocannes de Turgow*). Další oltář (*Altare S. Crucis*) byl zřízen z iniciativy bratří Jana a Půty z Turgova (*fratribus de Turgow*) v roce 1359. K roku 1384 Leeder zmiňuje doklad o odvodech desátek farnosti děkanátu ve Dvoře Králové. Viz Carl Leeder, cit. v pozn. 13, s. 11-17.

¹⁵⁰ Viz Petr Uličný, cit. v pozn. 136.

kostela Narození Panny Marie v Písku. Třetí stavbou, kterou Uličný s původním raně gotickým objektem kostela spojil, je kostel sv. Ulricha v minoritském klášteře ve Steinu v Dolním Rakousku. Jak uvádí: „Všechny tyto tři stavby obsahují jednotlivé motivy použité v Hostinném, aniž by se navzájem podobaly úplně.“¹⁵¹ Založení raně gotického kostela v Hostinném pak pochopitelně vztáhnul do souvislosti s časovým vročením vzniku zmíněných tří staveb, tzn. do časového intervalu mezi lety 1230-1260.

Pro bližší poznání nejstarších stavebních dějin kostela má zásadní význam, v pramenech doložený, spor mezi měšťany města Hostinné a nedalekým proboštvím opatovického benediktinského kláštera v Klášterské Lhotě (*Henrichow*), který se odehrál v sedmdesátých letech 13. století.¹⁵² Příčinou sporu byla, ze strany faráře a měšťanstva (tj. městské rady) požadovaná, změna v zasvěcení právě dostavěného farního kostela. Vznik této nedatované listiny bývá různými autory vročen do časového rozpětí mezi lety 1269–1279. V podání Petra Uličného vyvstává v souvislosti se zmíněnou událostí následující sporná otázka. Jednalo se o svěcení celkově dokončené novostavby trojlodí, nebo byla tehdy dokončena, nebo přinejmenším téměř dokončena, natolik významná část kostela (presbytář), že byla brána v úvahu změna patrocina původní stavby? Z autorovy úvahy vyplývá, že není zcela jasné, zda-li se jednalo o definitivní dokončení raně gotického trojlodí, nebo pouze o mladší architektonickou úpravu starší stavby kostela. Svou hypotézu o existenci starší sakrální architektury v místech dnešního kostelního areálu rozvinul dále v souvislosti s odkazem na architektonické články přízedních polopilířů, které se dochovaly v interiéru staré sakristie. Existenci podobného polopilíře autor předpokládá také v polovině východního úseku zdi, v místech stávajícího vstupního otvoru. Vyšší partie polopilířů a příložek se ztrácejí v pravděpodobně mladší parabolické klenbě. Protěžší severní stěnu člení pouze výseč ve středu klenby. Co se týče původního účelu polopilířů, zvažuje Uličný jejich funkci při podepření valené klenby a to „*způsobem obvyklým u románských staveb*“.¹⁵³ Ve vyšších partiích dále předpokládá existenci skrytých, nebo pozdější klenbou zničených přechodů do arkád, které by byly na protěžší straně svedeny do konzol. Hranolový tvar pilířů s aditivně přiloženými postranními příložkami stejného tvaru a hypotetická možnost jejich užití při nesení nedochované klenby archaické konstrukce vedly Uličného k předpokladu časného datování vzniku sakristie, rámcově do druhé poloviny 13. století. S poukazem na masivnost obvodových stěn sakristie autor odvodil stavební nezávislost na severní stěně presbytáře. Tento předpoklad podporuje, dle názoru autora, též umístění severního opěrného pilíře presbytáře, který se zcela přimyká k východní stěně sakristie, zatímco protěžší jižní pilíř

¹⁵¹ Ibidem, s. 160.

¹⁵² Předmětem sporu mezi hostinskými farníky (*cives nostri de Arnou*) s farářem v čele a benediktinským proboštvím v Klášterské Lhotě (*Henrichow*) byla změna patrocina farního kostela v Hostinném. Hostinští, zdá se, projevíli přání zasvětit svůj kostel Panně Marii, přičemž sakrální stavba (*cella*) stejného zasvěcení se nacházela rovněž v Klášterské Lhotě. Zde byla, z donace královny Kunhuty, vdovy po Přemyslu Otakaru II. („[...] *die Königin Kunigunde von Böhmen, die Witwe Otakars*“), založena kaple Panny Marie, která se následně stala přirozeným lokálním střediskem mariánského kultu. Vzájemná rivalita obou sídel a pravděpodobně též obavy benediktinů z nevyhnutelného poklesu v přílivu věřících poutníků způsobil, že se proti hostinským odvolali u samotného českého krále. Listina totiž obsahuje doporučení panovníka (s největší pravděpodobností již Václava II.), v němž nabádá pražského biskupa, aby kostel (znovu?) zasvětil původnímu (neznámému) patronu, nikoli Panně Marii, jak požadují „*der Pfarrer und unsere Bürger von Arnau*“ . Podrobněji viz Carl Schneider, cit. v pozn. 148, s. 26-27.

¹⁵³ Viz Petr Uličný, cit. v pozn. 136, s. 164

závěru je již založen volně, a proto pod jiným úhlem. V literatuře se konkrétní datace vzniku sakristie neuvádí. Zmiňuje se pouze její přestavba v roce 1552, nebo se její vznik klade do souvislosti s přestavbou presbytáře a stavbou oratoře v témže roce.

Z předpokládané raně gotické, či svým vznikem pozdější sakrální stavby se do dnešní doby zachovaly pouze fragmenty, začleněné v základní hmotové struktuře objektu kostela. Jedná se především o úsek „arkádové zdi“¹⁵⁴ v obvodovém zdivu severní boční lodi. Arkády byly odhaleny v průběhu renovace vnějšího pláště kostela v roce 1985.^{obr. 72}

Na charakter svým založením starší stavby kostela dále odkazují architektonické články dochované v pozdně gotických konstrukcích presbytáře. Jedná se především o válcovou příporu v jihozápadním koutě chóru, která jako jediná nebyla při pozdně gotických stavebních úpravách odstraněna. Dalším, v mnoha ohledech rozporuplným, „raně gotickým“ objektem je lomený jižní portál, osazený na západní straně jižní stěny presbytáře.^{obr. 84} Ze zmíněných dochovaných plánů na stavbu jezuitské koleje z doby kolem roku 1650 je zřejmé, že jižní vstup v minulosti zajišťoval přímé spojení v komunikaci mezi kostelem, městem a sousedním hradem. Samotný portál je sestaven z tesaných pískovcových bloků, které jsou lineárně členěny třemi oblouky a dvěma výžlabky. Nutno zmínit, že portál není na jižní straně osazen přímo do líce obvodové zdi, nýbrž vystupuje, cca o 15 cm, před ní. Takové uspořádání by mohlo odkazovat na sekundární osazení portálu. Dále je třeba zvážit skutečnost, že část portálu překrývá východní obvodová zeď pozdně gotické kaple sv. Jana Křtitele. Z toho vyplývá, že portál byl osazen ještě před rokem 1552, kdy došlo k výstavbě zmíněné jižní kaple. Konkrétnímu časovému vročení vzniku portálu věnoval pozornost pouze Petr Uličný, který jej klade do doby kolem roku 1300. Tehdy, jak je autor přesvědčen, došlo mj. ke stavbě nového plochostropého trojlodí bez nárožních opěráků.

V souvislosti s jižním portálem nelze pominout dlouholetou, v mnoha ohledech kuriózní diskusi, na rozporuplné téma datace a identifikace reliéfní figurální výzdoby tympanonu. Již na první pohled je zřejmé, že oboustranný tympanon, ve starší německé literatuře označovaný jako *Heidenstein* (tj. Pohanský kámen), byl do raně gotického lomeného portálu osazen dodatečně. Interpretace dochovaných figurálních výjevů tvoří v rámci dané problematiky samostatnou otázku. První pokus o vědeckou analýzu dochované památky pochází z pera Josefa Kerna.¹⁵⁵ Shmutí poznatků a přehled různých názorů jednotlivých badatelů přinesl ve své stati z roku 1932 Carl Schneider.¹⁵⁶ Severní strana tympanonu byla odhalena v roce 1895 při renovaci interiéru kostela. Druhý reliéf na jižní straně objevil Karl F. Kühn v roce 1925, kdy bylo provedeno zabezpečení severní věže. Tehdy byl nález konzervátorsky ošetřen a náležitě zdokumentován.¹⁵⁷ Co se týče časového a stylového zařazení, byl tympanon svým původem od počátku označován jako románský. Svou zásadní roli sehrál především

¹⁵⁴ Ibidem, s. 159.

¹⁵⁵ Viz Josef Kern, Der gegenwärtige Stand der Heidensteinforschung, *Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen*, 71. Jahrgang, Prag 1923, s. 149-158.

¹⁵⁶ Viz Carl Schneider, cit. v pozn. 148.

¹⁵⁷ Fotodokumentaci si od hostinského fotografa Blascheka vyžádalo vrchlabské „Riesengebirgsmuseum“, kde se v současné expozici nachází mj. sádrový odlitek figurálního výjevu na severní straně tympanonu. Fotografie byly poprvé zveřejněny jako obrazová příloha stati Karla Bornhausena, Religion und Volkstum in Schlesien, in: *Jahrbuch des D. R. G. V.*, Hohenebel 1928; následně došlo k jejich publikaci v příspěvku Carla Schneidera, Das Riesengebirgsmuseum in Hohenebel, *Sudetendeutsche Zeitschrift für Volkskunde*, Hohenebel 1925, s. 63 a 65. Ibidem, s. 4.

v kontextu problematiky *Hostin Hradce*, kdy byl staršími badateli bez výjimky považován za doklad existence předlokačního knížecího dvorce v Hostinném. Jediným autorem, který v předválečných letech vyjádřil v tomto ohledu určitou pochybnost, byl Čeněk Langer.¹⁵⁸ Velkým přínosem bylo především jeho odmítnutí rané datace tympanonu a hypotetické zařazení památky do doby kolem roku 1500. Tuto skutečnost reflektoval mj. také Emanuel Poche, který tympanon označil jako „románský nebo ze 16. století“.¹⁵⁹ Spekulace o archaickém původu tympanonu nakonec přesvědčivě vyvrátila Eva Matyášová.¹⁶⁰ Reliéfní figurální výjevy autorka interpretovala jako *Přechod Rudého moře* na straně severní a scénu *Ukřižování* v podobě tradičního schématu Kalvárie na straně jižní. Na základě rozboru dvojice erbovních znaků, které jsou zobrazeny po stranách zmíněné scény Ukřižování, založila Matyášová předpoklad o přesně vymezené dataci vzniku tympanonu, v úzkém časovém úseku v letech 1434–1440.¹⁶¹

V rámci přehledu dochovaných architektonických pozůstatků původní podoby raně gotického kostela, je třeba zvážit též samotné půdorysné řešení protáhlého presbytáře s pětibokým závěrem. Petr Uličný v této souvislosti upozornil na identické řešení presbytáře v kostele sv. Jakuba v Nepomuku, který pochází z devadesátých let 13. století. Tato koncepční shoda by, dle jeho názoru, mohla posloužit jako nepřímý doklad raně gotického založení stávajícího presbytáře. Rozporuplné se naopak jeví autorovo následující tvrzení, v němž odkazuje na dvojici konzol, druhotně použitých v líci obvodového zdiva trojbokého závěru. Zmíněné konzoly, na nichž je ve vysokém reliéfu zpodobena ženská a mužská hlava, Uličný považuje za součást starší, již nedochované klenební konstrukce presbytáře. Na druhou stranu, jak v zápětí dodává, však ani jedna z nich nenesou stopy po navázání na typ válcové přípory v jihozápadním koutě chóru. Z toho vyplývá, že předpokládanou náležitost konzol, či naopak válcových přípor k původní raně gotické klenebě presbytáře (a z toho odvozenou dataci) není možné nijak přesvědčivě obhájit. Přesto jsou v literatuře oba zmíněné kamenické články obecně označeny jako „raně gotické figurální konzoly ze 13. století“.¹⁶² Ze starších okenních otvorů se dochovala pouze část velmi úzkého a nepravidelně vyklenutého hrotitého okénka, které bylo původně osazeno zhruba v polovině stávajícího jižního průčelí. Okenní otvor zanikl v souvislosti s pozdějšími stavebními úpravami a ve fragmentární podobě je viditelný z prostoru podkroví.

Současný vzhled architektonických konstrukcí presbytáře je výsledkem pozdně gotické přestavby, jejíž datování se běžně uvádí k roku 1552, často s odkazem na dochovaný kamenný reliéf s nápisem „GZW“ a datací „1552“. Nápisová deska se v kostele skutečně nachází, avšak ne na vnějším opěráku presbyteria kam jej mylně umístil již Carl Leeder, nýbrž na jihozápadním nárožním opěráku trojlodí. Bezprostředním podnětem pro zahájení pozdně gotické přestavby byla velmi pravděpodobně nešťastná událost z roku 1539, kdy do

¹⁵⁸ Viz Čeněk Langer, Podivný reliéf, *Památky archeologické XXXV*, Praha 1926–1927, s. 597.

¹⁵⁹ Viz Emanuel Poche, cit. v pozn. 136, s. 443.

¹⁶⁰ Viz Eva Matyášová, Ikonografický rozbor a datace tympanonu v děkanském kostele v Hostinném, *Český lid* 1990/4, s. 221–227.

¹⁶¹ Identifikací a studiem vývojových změn podoby erbovních znaků přišla Matyášová na pravděpodobné objednavatele tympanonu, manželský pár Hynka Krušiny z Lichtenburka a Anny z Hasenburka, kteří vlastnili panství Hostinné ve zmíněném období mezi lety 1434–1440. *Ibidem*, s. 224–226.

¹⁶² Viz Emanuel Poche, cit. v pozn. 136, s. 443. Do 14. století datuje vznik konzol Rudolf Müller, viz cit. v pozn. 62, s. 38–46.

kostela údajně uhodil blesk a následný požár způsobil, že stará původní stavba doslova lehla popelem.¹⁶³ Iniciátorem náročného projektu byl tehdejší držitel panství Hostinné, Jiří z Valdštejna. První podrobnější zmínku o jeho účasti na přestavbě nacházíme u Carla Leedera,¹⁶⁴ který při té příležitosti odkazuje na výše zmíněnou reliéfní nápisovou desku z roku 1552. V rámci této, svým charakterem pozdně gotické, stavební úpravy Leeder připomněl především přestavbu presbytáře (tzn. jeho zaklenutí pozdně gotickou síťovou klenbou), stavbu oratoře,¹⁶⁵ založení křtící kaple (*Taufkapelle*) a přestavbu severní hranolové věže, u níž předpokládal románské základy a považoval ji za původně samostatnou část kostela. O něco později pak, dle jeho názoru, došlo ke vzniku několika vnějších přístaveb, které natrvalo změnilo vzhled exteriéru kostela. Autor v tomto kontextu zmínil přístavbu dvou schodišť, předsíně, sklepení a kaple mrtvých (*Todtenkapelle*). Jejich umístění však blíže nespecifikoval. Průběh přestavby, díky velkému požáru města v roce 1550, kdy mj. shořela také kronika města, není bohužel nijak písemně dokumentován.

V kontextu s pozdně gotickým zaklenutím presbytáře, je třeba zmínit starší barokní výmalbu v klenebních kápích, která se údajně dochovala pod vrstvami novodobých vápenných nátěrů dodnes. Podrobnější informace o charakteru a mariánské ikonografii výzdoby přinesl již Carl Leeder.¹⁶⁶ Z jeho poznatků dále vyšel Albert Hanke,¹⁶⁷ který, kromě popisu jednotlivých mariánských výjevů, uvedl též dataci výmalby v roce 1753 a zmínil jméno objednavatele, děkana *Karla Ludwiga Unterlechnera*. Současná povrchová úprava klenby pochází z roku 1895 a byla znovu obnovena v roce 1982. Stav klenby před výmalbou v roce 1895 je dokumentován na snímku z interiéru kostela z roku 1891.

Po dokončení zmíněné rozsáhlé pozdně gotické přestavby, ovlivnily vzhled kostela výraznějším způsobem především stavební úpravy, které proběhly v roce 1572 a 1610. V roce 1572 byla dle Carla Leedera dokončena přestavba obvodových zdí trojlodí, přičemž došlo také k zaklenutí prostoru plochým trémovým stropem. Karl F. Kühn v této souvislosti odkázal na zbytky otvorů po trámech nad současnou křížovou klenbou. Zmíněné aktivity nepřímo dokládá dochovaný kamenný reliéf se šlechtickým erbem rodu Valdštejnů a doprovodným nápisem „*Girzi 1572*“, osazený v lícovém zdivu ve vrcholu vysokého sedlového štítu západního trojlodí. Jako projektant celého podniku je hypoteticky zvažován Carlo Valmadi, jehož autorství však není nijak písemně doloženo. Těmž staviteli je dále připisován projekt zaklenutí trojlodí a obnova krovu¹⁶⁸ po velkém požáru města v roce 1610.

¹⁶³ Tuto informaci Carl Leeder převzal od Jaroslava Schallera, viz Jaroslav Schaller, cit. v pozn. 56, s. 131-135, zvl. s. 134. Charakter poškození kostela ilustruje slovy: „[...]wurde die kirche durch einen Blitzstrahl in Asche gelegt.“. Viz Carl Leeder, cit. v pozn. 13, s. 7.

¹⁶⁴ K roku 1539 Carl Leeder dále zmiňuje závažnou změnu, k níž došlo v rámci náboženských poměrů ve městě. Srovnej, viz. pozn. 14. V souvislosti s nastolením luteránské konfese v Hostinném, Leeder dále zaznamenává, že současný děkanský kostel Nejsvětější Trojice byl v rámci reformace zbaven veškeré staré výmalby a vybavení. Viz Carl Leeder, ibidem, s. 8.

¹⁶⁵ V souvislosti se stavbou oratoře uvádí Karl F. Kühn doplňující informace. V jeho podání se jednalo o privátní prostor určený pro patricijskou (tzn. šlechtickou) rodinu majitele panství. Zřízení oratoře označuje jako nouzové řešení a v uspořádání (tj. otevření do presbytáře dvěma lomenými arkádami) odkazuje na podobné řešení v kostelech v Niederlangenau (tj. Dolní Lánov) a Hermannseifen (Heřmanovy Sejfy, tj. Rudník). Viz Karl F. Kühn, cit. v pozn. 21, s.

¹⁶⁶ Ibidem, s. 10-12.

¹⁶⁷ Viz Albert Hanke, cit. v pozn. 146.

¹⁶⁸ Blíže popis konstrukce krovu, viz Jitka Svobodová, Poznátky z dokumentace pozdně renesančních typu krovů ve východních Čechách, *Zprávy památkové péče* LVIII/3, 1997, s. 83.

Za zmínku stojí poznámka Karla F. K. Kühna,¹⁶⁹ který v kontextu s tehdejšími úpravami blíže informuje o změnách v konstrukci okenních otvorů v obvodových zdech trojlodí. Z textu vyplývá, že současná okna jsou následkem stavebních úprav obvodových zdí nestejně široká a podstatně nižší. Jejich původní výšku a polohu bylo možné rekonstruovat dle dochovaných stop v podkroví. V rámci rekonstrukce kostela po požáru mělo dojít k zásadním změnám také na vnějším plášti kostela. Obecně se předpokládá, že průčelí byla původně dekorována sgrafitovou výzdobou a byla završena korunní lunetovou římsou. Obojí však bylo údajně zničeno následkem zmíněného požáru v roce 1610. K obnovení renesančních sgrafit a lunetové římsy však již nedošlo. Prostá, hladce omítnutá průčelí bez dekorace, byla tehdy uzavřena stávající profilovanou korunní římsou z kamenného materiálu. Ve snaze přiblížit charakter ztracené sgrafitové výzdoby fasád kostela, odkazuje Štěpán Stránský¹⁷⁰ v této souvislosti na výsledky stavebně historického průzkumu objektu děkanství, který proběhl v roce 1972.

Stavebními úpravami klenebních konstrukcí trojlodí, krovu a exteriérových fasád se celkový stavební vývoj kostela v zásadě uzavřel. Následující drobnější úpravy měly pouze dílčí charakter a celkový vzhled objektu nijak podstatně neovlivnily. Výjimečná byla v tomto ohledu pouze regotizace kostela, která, pod vedením Františka Schmoranze, proběhla v letech 1876–1877.

2. 5. Přehled vybraných umělecko-historicky hodnotných částí vybavení interiéru a exteriéru kostela

2. 5. 1. Renesanční kazatelna

Jedním z nejvýznamnějších dokladů renesanční vybavy děkanského kostela Nejsvětější Trojice je bezesporu kamenná renesanční kazatelna, která se nachází při severozápadním nároží presbytáře.^{obr. 99} Skládá se z řečniště na polygonálním půdorysu a od východu přiléhajícího schodiště. Dřevěná stříška umístěná nad řečništěm byla doplněna sekundárně a je svým původem barokní, pocházející z doby kolem roku 1740.¹⁷¹

Materiálem je kvalitní kompaktní jemnozrný pískovec světle šedo-okrového zbarvení. Kazatelna je opatřena bohatou sochařskou výzdobou. Řečniště je spolu se schodištěm podpíráno dvěma hranolovými pilíři s profilovanými římsovými hlavicemi. Ke dříkům podpůrných pilířů se přimykají starozákonní postavy Mojžíše a Árona.¹⁷² Pilíře a doprovodné figury jsou, v obou dvou případech, vysekány z jednoho kamenného bloku.

Z osmi stran oktogonálního půdorysu řečniště se jich ve hmotě uplatňuje celkem sedm. Ve středu pravouhlých obdélných polí jsou v mělkých nikách s půlkruhovými záklenky zobrazeny postavy učitelů církve a evangelistů. Pořadí v umístění zmíněných figur je směrem

¹⁶⁹ Viz Karl F. Kühn, cit. v pozn. 21, s. 56.

¹⁷⁰ Viz Štěpán Stránský, cit. v pozn. 19, s. 170.

¹⁷¹ V této souvislosti nutno poznamenat, že Carl Leeder stříšku nad řečništěm (tzv. „klobouk“) označil jako renesanční, odkazujíc na alianční znaky objednavatelů, Jana Kryštofa z Valdštejna a Magdalény Valdštejské, rozené z Ústí, a letopočet 1612. Doprovodné figury pak interpretuje jako personifikace ctností. Srovnej, viz Carl Leeder, cit. v pozn. 13, s. 23.

¹⁷² Mojžíš pod řečništěm, Áron pod vstupem na schodiště. Viz Průvodní fotodokumentace, obr. 101.

od východu k severu následující: sv. Augustin, sv. Jeroným, sv. Jan Evangelista, sv. Lukáš, sv. Marek, sv. Matouš a sv. Jan Křtítel. Půlkruhové arkády jsou po obvodu opatřeny rustikou. Nad nikami se dále nachází profilovaná římsa s vlysem, který vrcholí převislou, opět bohatě profilovanou parapetní římsou. Ve vlysu, který obíhá nejen po obvodu řečniště, ale též v horních partiích jižního ramene schodiště, je v kameni vysekán doprovodný nápis, provedený kapitálou v německém jazyce, ve znění: „*ESAIAS 52. WIE LIBLICH SIND AVF DEN BERGE DIE FVSS DER BOTE DIE DA FRIDE VERKVENDIGE DIE DA SAGE ZV ZION DEIN GOT IST KOENIG DEINE WECHTER RUFFE LAVT MIT IHRER STIM: MAN WIRDS MIT AVGEN SEHE WENN DER HERR ZION BEKEHRET*“. Jedná se text starozákonní knihy proroka Izajáše, kapitola 52,7-8: „*Jak líbezné je, když po horách jdou nohy toho, jenž poselství nese a ohlašuje pokoj, jenž nese dobré poselství a ohlašuje spásu, jenž Sijónu hlásá: „Tvůj Bůh kraluje!“ Slys! Tvoji strážní pozvedají hlas, plesají společně, protože na vlastní oči vidí, že Hospodin se vrací na Sijón.*“¹⁷³

Kazatelna prokazatelně pochází z roku 1612. Za jejího objednavatele je považován Jan Kryštof z Valdštejna, jeden z mladších synů Jiříka z Valdštejna, pána na Hostinném a Miletíně a jeho třetí manželky Marie Magdalény Valdštejnské z Lobkovic. Jméno kamenického mistra, který zakázku provedl, bohužel neznáme.¹⁷⁴ Náboženské vyznání rodiny objednavatele bylo protestantské, luteránské a dle tradice „*cuius regio, illius religio*“ bylo rozšířeno po celém území valdštejnského panství. Tato skutečnost rovněž v ikonografii sochařské výzdoby. Světecké figury apoštolů a učitelů církve postrádají svatozáře a rovněž je zřejmý důraz na tradici starého zákona. V této souvislosti lze rovněž předpokládat, že povrch kamene nebyl původně polychromován, pokud ovšem stávající stav není výsledkem puristické úpravy ze závěru 19. století.¹⁷⁵

Za zmínku stojí, že renesanční kazatelna v Hostinném má svůj analogický protějšek, který se nachází v interiéru kostela Nejsvětější Trojice ve Zdoňově.¹⁷⁶

2. 5. 2. Náhrobky v kapli sv. Jana Křtitele v děkanském kostele Nejsvětější Trojice v Hostinném

Dochovaný soubor celkem deseti kamenných náhrobků se v současnosti nachází v interiéru jižní kaple sv. Jana Křtitele. Vznik kaple se v literatuře uvádí do roku 1552,

¹⁷³ Bible, Písmo svaté starého a nového zákona, ekumenický překlad, Praha 1979, s. 673-674.

¹⁷⁴ S ohledem na pozdější praxi nelze na vzniku tohoto kvalitního díla na pomezí architektury a sochařství vyloučit podíl samotného architekta-stavitele, který mohl kazatelnu, stejně jako další části mobiliáře navrhnout. Přímá účast Carla Valmadiho je v této souvislosti nasnadě.

¹⁷⁵ Dřívější, pravděpodobně sekundární barevnou povrchovou úpravu dokládá fotografie z roku 1925, publikovaná v obrazové příloze článku Karla F. Kühna. Viz, Karl F. Kühn, Kunst und Kultur im Vorgebirge des Riesengebirges bis zur Zeit der Gegenreformation II, *Jahrbuch des Deutschen Riesengebirges-Vereines (Sitz Hohenebel)* 15 Jahrgang, Hohenebel 1926, s. 1-27.

¹⁷⁶ Tento svým založením gotický kostel byl přestavěn kolem roku 1600 na náklady majitele adršpachského panství, Adama Abrahama Bohdaneckého z Hodkova. Jméno tohoto šlechtice se nachází na řadě valdštejnských listin, při jejichž podpisu funkci přísežného svědka a jeho účast je doložena též při jiných významných událostech. Zajímavá může být v této souvislosti též skutečnost, že dcera Adama Abrahama, Magdaléna (Mandaléna) Bohdanecká z Hodkova, byla provdána za nejmladšího syna Jiříka z Valdštejna, pána na Hostinném a Miletíně, Bartoloměje z Valdštejna. Mezi hostinskými Valdštejny a adršpachskými pány tedy prokazatelně existovaly velice úzké společenské a sociální vazby.

v souvislosti s rozsáhlou, pozdně gotickou přestavbou kostela, která v tomto roce proběhla. Objednavatelem náročného projektu byl tehdejší držitel panství Hostinné, hrabě Jiří z Valdštejna, pán na Hostinném a Miletíně. Nelze vyloučit, že fundace kaple byla, jako běžný projev tehdejší zbožnosti, iniciována přímo samotným stavebníkem. Její prostor byl v minulosti využíván jako křtící kaple. Na tuto funkci odkazuje jednak samotné patrocinium kaple¹⁷⁷ a rovněž existence raně barokní křtílnice ze 17. století, která je situována při východní obvodové zdi kaple. Přítomnost náhrobků v kapli je pak v jistém smyslu zavádějící. V tomto ohledu je nutno připomenout sdělení Alberta Hankeho o druhotném přesunutí náhrobků, k němuž bylo přistoupeno v roce 1877.¹⁷⁸ Dle ústního pramene byly náhrobky původně osazeny v podlaze v prostoru presbytáře.¹⁷⁹ Tato skutečnost by rovněž odpovídala tehdejšímu dobovým zvyklostem. Presbyterium bylo tradičně považováno za nejposvátnější místo sakrálního prostoru a jako takové vyhovovalo vysokým nárokům majitelů, stavebníků a donátorů kostela nejlépe. Náhrobky se dochovaly v překvapivě dobrém stavu. Původní kamenná pískovcová podlaha v presbytáři byla v minulosti, z praktických důvodů, druhotně opatřena vyvýšenou podlahou z dřevěných prken, která náhrobky chránila před případným mechanickým poškozením.

Co se týče tradice pohřbívání v interiéru děkanského kostela v Hostinném, byly zde, kromě členů hostinské větve rodu Valdštejnů,¹⁸⁰ uloženy též ostatky některých předchozích držitelů panství Hostinné, jmenovitě výše zmíněné Anny z Koldic (†1497)¹⁸¹ a Škonky z Lomnice (†1473).¹⁸² Dochované náhrobky však náleží z valné většiny příslušníkům

¹⁷⁷ Ve starších publikacích se objevuje též zasvěcení sv. Jáchymu, kterému náleží barokní oltář, umístěný v kapli při jižní obvodové stěně.

¹⁷⁸ Albert Hanke, *Die Kunstdenkmäler der Dekanalkirche, Heimat (Beilage des Volksbote)* N. 32, Trautenau 1937, s. 127.

¹⁷⁹ Tuto informaci poskytl p. Tomáš Anděl, kronikář města Hostinné, v lednu 2009 (in verb).

¹⁸⁰ V interiéru kostela byli kromě níže uvedených členů valdštejnské rodiny pohřbeni také Zdeněk z Valdštejna, zakladatel hostinské rodové větve, a jeho manželka Uršula Valdštejnská z Vartemberka. Náhrobek Zdeňka z Valdštejna se fyzicky nedochoval, máme však zprávy o znění doprovodného nápisu., které bylo následující: „*Anno Domini MCCCCXXV in vigilia adventu dimini obiit Dominus Zdeniek de Walssteyn tunc temporis Dominus Arnaviae. Orate pro eo*“ (Léta Páně 1525 o vigiliu před příchodem Páně zemřel pán Zdeniek z Valdštejna, tehdejšího času pán Hostinného. Modlete se za něho). Carl Leeder tento nedochovaný náhrobek ztotožnil se silně sešlapaným kamenem se zobrazením valdštejnského erbu, který původně ležel na levé straně od hlavního oltáře a byl zničen teprve před několika lety. Dále se v kostele nachází tělesné pozůstatky Jana mladšího z Valdštejna a Jana Kryštofa z Valdštejna, synů již několikrát zmíněného Jiřího z Valdštejna, pána na Hostinném a Miletíně. Jan Kryštof zemřel ve Fořtu dne 15. dubna 1616 a jeho tělesné pozůstatky byly uloženy v městském kostele „v mředěné rakvi pod stupni hlavního oltáře, jak o tom svědčí zmínka v kostelní pamětní knize. Po jeho boku byla později pohřbena také jeho manželka Magdaléna z Ústí. Další informace se týká náhrobku, který nechal zhotovit Jan Kryštof pro rodinného přítele Zdeňka Wlachimie Kamenického z Kamenic, který zemřel 24. května roku 1600 na valdštejnském zámečku ve Fořtu. Náhrobek byl osazen na vnější straně kostelní předsíně v Hostinném. Byla na něm zobrazena postava zemřelého ve zbroji, doplněný latinským doprovodným nápisem ve znění: „*Anno dni 1600. 24. Maji Forstii obiit nobilis ac strenuus eques Sdenko Wlachimie Kameniczky de Kamenic, stirpis sue noviss., a prima juventute ad extremum vitae terminu generosiss. Walsteinioru familiae in armis et toga fideliss., aetatis anno 55*“ (Léta Páně 1600 24. května ve Fořtu zemřel vznešený a zdatný rytíř Sdenko Wlachimie Kamenický de Kamenic, rodu svého poslední, od svého mládí do konce života urozené rodině Waldsteinů ve zbrani i rouše mírovém velice oddaný ve věku 55 let). Podrobněji viz Carl Leeder, cit. v pozn. 13, s. 5 a 27.

¹⁸¹ Náhrobek Anny z Koldic (†1467), druhé manželky Hynka Krušiny z Lichtenburka (†1454) byl roku 1862 „[...]zkažen při dláždění prostory před hlavním oltářem.“, viz August Sedláček, cit. v pozn. 13, s. 212.

¹⁸² Zmíněná Škonka z Lomnice byla první manželkou Aleše ze Šanova (†1493). Zemřela v roce 1475 a byla, jak uvedl August Sedláček „[...]pohřbena v kostele městském, kdež se posud spatřuje její náhrobek.“ Ibidem, s. 213. Carl Leeder v souvislosti s nedochovaným náhrobkem poznamenává, že byl použit při dláždění cesty ke kostelu, viz Carl Leeder, cit. v pozn. 13, s. 14.

hostinské větve rodu Valdštejnů. Z tohoto hlediska se jedná o důležité genealogické a heraldické prameny. Jako příklady sepulkrální skulptury jsou náhrobky v Hostinném, v rámci regionu, významnými památkami také z hlediska umělecko historického. Z hlediska časového vnočení byly náhrobky vytvořeny v rozmezí let 1468-1614. Kromě jediné výjimky se jedná o náhrobky renesančního původu. Za zmínku stojí především, z kvalitativního hlediska nejhodnotnější, náhrobky Jiřího a Zdeňka z Valdštejna,¹⁸³ u kterých lze předpokládat autorství samotného stavitele, případně pak některého z kamenických mistrů valdštejnské stavební huti. Popis a identifikace hostinských náhrobků, včetně jejich podrobné fotodokumentace, byl již zpracován v rámci textové přílohy autorčiny bakalářské diplomové práce.¹⁸⁴

¹⁸³ Zdeněk z Valdštejna byl jedním ze čtyř synů výše zmíněného Jiřího z Valdštejna, pána na Hostinném a Miletíně, a jeho první manželky Kateřiny Valdštejnské z Chlumu. Zemřel 21. října 1593. Podrobněji, viz August Sedláček, cit. v pozn. 13, s. 215-216 a 217.

¹⁸⁴ BcA. Marta Židková, *Děkanský kostel Nejsvětější Trojice v Hostinném* (bakalářská práce), Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, Katedra dějin umění, Olomouc 2006.

III. 3. Bývalý hřbitovní kostel Nejsvětější Trojice v Hostinném¹⁸⁵

3. 1. Základní údaje k lokalitě a objektu

Cizojazyčné a jiné názvy lokality: *Arnau, Arnow, Arnaw*

Datace a autorské určení objektu:

Stavba původně městského hřbitovního kostela je svým vznikem vročena do let 1597-1599. Objekt byl posléze přestavován teprve v průběhu 17. století, v dílčích stavebních etapách v letech 1677-1678 a s přerušením mezi lety 1680-1689. Stávající podoba kostela je výsledkem přestavby, která proběhla v letech 1743-1748. Za architekta-stavitele původního hřbitovního kostela Nejsvětější Trojice bývá v literatuře, na základě stylové analýzy, označován Carlo Valmadi.

Stavebníci: Město Hostinné (1597-1599); Jan Lambert Lamboy z Desseneru (†1669), Řád sv. Františka (1677-1678, 1680-1689, 1743-1748)

Lokace objektu:

Obec: Hostinné

Bývalý okres: Trutnov

Kraj: Královehradecký

Katastrální území: Hostinné

Parcelní čísla: p. p. č. 180/7; s. p. č. 211 (součástí MPZ Hostinné)

Úvod:

Hřbitovní kostelík Nejsvětější Trojice se ve své autentické podobě nedochoval. V průběhu radikální přestavby kostela v letech 1743-1748 byla starší stavba dle zvyklostí začleněna do velkorysejší koncepce stávajícího objektu františkánského klášterního kostela Neposkvrněného Početí Panny Marie a Nejsvětější Trojice. Dochovaná část interiéru starší sakrální stavby nám poskytuje poměrně jasnou představu o původním dispozičním řešení.

Jednolodní objekt pohřebního kostela byl založen na pravoúhlém obdélném půdorysu, s nezvyklou orientací v ose jihozápad-severovýchod, která byla respektována i v rámci výše zmíněné barokní přestavby objektu na dvoulodí. Nepodložená rekonstrukce Štěpána Stránského o vzhledu exteriérových fasád stavby vychází jednak z osobního badatelova předpokladu o autorství Carla Valmadiho a především pak ze závěrů stylové analýzy objektů, které jsou tomuto staviteli dále připisovány. Stránský, který sledované problematice věnoval velkou pozornost, stavbu oprávněně označil jako „*protestantský hřbitovní kostel*“,¹⁸⁶ který popisuje následujícím způsobem: „*[...]budeme si jej představovat jako malebnou stavbu s lunetovými římsami, jíž dominovala věž při východní straně kněžiště a jejíž fasáda byla oživena obligátními sgrafity. Ke sjednocení vnitřního prostoru přispívaly snad obvodové*

¹⁸⁵ Dnes františkánský klášterní kostel Neposkvrněného početí Panny Marie a Nejsvětější Trojice. Objekt staršího hřbitovního kostelíka přešel do vlastnictví františkánského řádu v roce 1677. Původ františkánů do Hostinného je datován do roku 1666. Viz Pavel Vlček, Petr Sommer, Dalibor Foltýn, *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 2002, s. 231-232, zvláště s. 231.

¹⁸⁶ Hanibal z Valdštejna byl po otci vyznáním protestant-luterán. Na základě tradice „*cuius regio, illius religio*“, bylo Hostinné protestantským městem a to již od roku 1539, kdy tehdejší majitel panství Hostinné, Jiří z Valdštejna povolal prvního protestantského pastora. Srovnej pozn. 14.

*empory (pro jejich existenci svědčí kromě kruchty i šikmé náběhy v obvodovém zdivu), nad nimiž proudilo světlo okny ve svém zalomení ještě gotickými.*¹⁸⁷

Podobu starší sakrální stavby lze částečně rekonstruovat na základě dochovaných ikonografických materiálů. Zvýšenou pozornost si zaslouží především lunetový závěsný obraz z roku 1707, který byl součástí interiérové výbavy ambitu v přilehlém františkánském klášteře.^{obr. 106} Informativní charakter má též zobrazení františkánského kláštera na mapě české provincie františkánského řádu z roku 1737.^{obr. 105}

Z konstrukcí hřbitovního kostela Nejsvětější Trojice se bohužel dochovaly pouze fragmenty. Jedná se především o původní obvodové zdivo na jihovýchodní, části jihozápadní a částečně též na severozápadní straně.¹⁸⁸ Charakterem smíšené zdivo je v současnosti na líci opatřené novými hladkými vápennými omítkami a sekundárním povrchovým nátěrem. Mezi další dochované části hřbitovního kostelíka náleží též kamenný renesanční portál s půlkruhovým záklenkem situovaný v parteru zdi na jižní straně jihozápadního průčelí a zmíněné konstrukční prvky v interiéru. V tomto případě se jedná především o zaklenuť jihovýchodní lodi kostela, které je řešeno jako valená klenba s protilehlými lunetovými výsečemi a dále též původní vítězný oblouk s lomeným záklenkem. Hrany výsečí jsou spolu s dalšími klenebními prvky opatřeny vysokými, ve štuku vytaženými hřebínky. Z původního prostorového utváření interiéru nelze opomenout starší část stávající kruchty, která je situována v závěru kostela na jihozápadě.¹⁸⁹ Prostor původního presbytáře bohužel podlehl pozdějším adaptacím kostela v 17. století.¹⁹⁰

V následující kapitole je pozornost logicky soustředěna na současný dochovaný pozdně barokní vzhled objektu, který je výsledkem radikální stavební úpravy v letech 1743-1748.

3. 3. Popis a rozbor stavby

Urbanistická situace a bližší popis hřbitovního areálu:

Bývalý františkánský klášterní areál je situován v severovýchodní části města Hostinné, nedaleko historického jádra s centrálním náměstím.^{obr. 104} Lokalita se v době vzniku bývalého hřbitovního kostela Nejsvětější Trojice nacházela v periferní části města s hospodářsky využívanou půdou. V současnosti je ohrazený klášterní okrsek již plně integrován do urbanistické koncepce novodobého městského sídla. Díky svému umístění v bezprostřední blízkosti hlavní silniční komunikace, ulice Nádražní, tvoří jednu z jeho nejvýznamnějších architektonických dominant.

¹⁸⁷ Štěpán Stránský, cit. v pozn. 70. Existence sgrafitové výzdoby fasád byla, vzhledem k okolnostem, jen málo pravděpodobná. Nelze opomenout, že se jednalo o pohřební kostelík drobnějších rozměrů, který se nacházel na pozemku městského hřbitova pro chudé. Sgrafitovou výzdobu fasád, která byla i přes svou jednoduchost poměrně nákladnou záležitostí, lze u stavby takového charakteru považovat za nadstandardní.

¹⁸⁸ Na severozápadní straně jsou zachovány pouze úseky zdiva v podobě masivních hranolových pilířů oddělujících obě lodi.

¹⁸⁹ Není jasné, zda-li byla kruchta omezena pouze na dochovanou jihozápadní část, nebo zda-li se jednalo o avizovanou trojramennou dispozici, s níž se u Valmadiho kostelů setkáváme (viz Dolní Lánov, Rudník, Homí Maršov, etc.). Vzhledem k omezeným rozměrům lodi původního kostelíka je však pravděpodobnější první varianta.

¹⁹⁰ O podobě původního presbytáře se můžeme opět pouze domnívat. Štěpán Stránský v této souvislosti uvedl předpoklad o existenci podélného presbytáře o dvou klenebních polích a polygonálním závěrem. Svoji autor hypotézu postavil především na dochovaných analogiích (viz Dolní Lánov, Rudník, Homí Maršov, etc.). Viz ibidem.

Celek bývalého klášterního areálu je v současné době rozdělen do několika pozemkových a stavebních parcel, z nichž některé jsou ohraničeny samostatnou ohradní zdí. Pozemkové parcely na severozápadní straně okrsku v současnosti slouží jako městský park. Na pozemkových parcelách č. 178/1 a 178/2, které se nachází na protější jihovýchodní straně, byly na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let 20. století vystavěny dva panelové domy s příjezdovou komunikací. Ostatní, prakticky nevyužívané pozemkové parcely jsou zatravněny.

Objekt klášterního kostela Neposkvěšeného početí Panny Marie a Nejsvětější Trojice se nachází v jihozápadní části areálu. K jižnímu závěru jihovýchodního průčelí kostela přiléhá čtyřkřídlá budova klášterního konventu s vnitřním rajským dvorem. Z ostatních objektů, které byly součástí klášterního areálu, se dochovalo pouze torzo, tzn. hospodářské objekty při jihozápadním průčelí konventu.

Hranice okrajových pozemkových parcel vymezuje zděná ohradní zeď, zhotovená v různých částech z odlišných stavebních materiálů. Již na první pohled je zřejmé, že vznikala postupně, v jednotlivých stavebních etapách. Ohrazený areál je přístupný jednak hlavní branou v sousedství klášterního kostela směrem k západu. Brána spolu s postranním vchodem, který se nachází při západním okraji severozápadního úseku ohradní zdi, zpřístupňuje plochu bývalého městského hřbitova (dnes městský park). Přimo k objektu klášterního konventu vedou, z ulice Nádražní, dva již delší dobu nepoužívané vstupní otvory. Jednak menší branka pro pěší, navazující v ose na hlavní vstupní portál budovy konventu a dále též brána větších rozměrů, určená pro povozy.

Nejstarší úsek zdi lze, alespoň v jádru stávajícího objemu zdiva, předpokládat v bezprostřední blízkosti kostela na severozápadní straně. Realizace dalších částí souvisí především s výstavbou budov klášterního konventu a následnými mladšími úpravami. Zdivo na jihozápadní straně areálu pochází minimálně ze dvou stavebních etap. Delší úsek zdiva navazující na jihovýchodní průčelí kostela a pokračující dále směrem k jihu vznikl v roce 1685.¹⁹¹ Materiálem je smíšené zdivo s převládajícím podílem lomového kamene a ručně opracovaných pískovcových kvádrů. Na rubu je zdivo členěno slepými arkádami s půlkruhovým záklenkem. Z dochovaných fragmentů hrubozmných vápenných omítek je zřejmé, že zdivo bylo původně omítnuto v celém svém rozsahu. Koruna zdiva byla v minulosti sekundárně navýšena dozdvívkou z pálených cihel a zakryta půltovou stříškou z řezaného šindele. Zbývající úsek ohradní zdi, vedoucí od západního nároží kostela směrem k severozápadu, pochází velmi pravděpodobně z nejmladší fáze výstavby. Část tohoto úseku je vyzděna z masivních, strojově opracovaných pískovcových kvádrů. Zhruba ve dvou třetinách délky je plná zeď ukončena hranolovým pilířkem, na nějž dále navazuje zděný omítaný sokl s kovaným plotem. Tuto novodobou část ukončuje výše zmíněná postranní vstupní branka na severozápadě. Navazující linie ohradní zdi bývalého hřbitova je svým

¹⁹¹ Na realizovaný úsek zdi „od rohu kostela až k začátku zahrady“, jímž bylo odděleno prostranství před jihozápadním křídlem konventu od královské silnice, navázala v následujícím roce výstavba zbývajících částí ohraničujících klášterní zahradu se sadem. Z dochovaných pramenných záznamů je zřejmé, že tehdy byla vystavěna také, dnes již neexistující, jihovýchodní linie. Ta je označena jako „příčná zeď zahrady, která byla vyložena lámaným kamenem, spolu s kamennými schody, a to z almužen dřívějších dobrodinců.“ Převzato, Petr Macek, Jan Muk, Pavel Zahradník, *Hostinné – Františkánský klášter*, Stavebně historický průzkum, Praha 1990, s. 17.

charakterem různorodá, zhotovená převážně ze smíšeného zdiva s kamennou podezdívkou. Lokálně jsou zřetelné pozdější vysprávky z plných pálených cihel. Zdivo je omítané. Dílčí úseky zdi, vyžděné z masivních pískovcových kvádrů, jsou ponechány bez povrchových úprav. Po vnitřním obvodu je ve zdivu osazeno několik dochovaných náhrobních kamenů. Navýšená koruna zdiva je opatřena novodobými doplňky z litého betonu. Severovýchodní úsek zdi je zhruba do třetiny zhotoven z kvádrového zdiva z ručně opracovaných pískovcových bloků, zbývající část směrem k jihu je v celém rozsahu vyžděna z pálených cihel. Zhruba v polovině délky staršího úseku zdi je k vnitřnímu obvodu přičleněn objekt hrobky továrníka Eichmanna, vystavěný v historizujícím pseudorománském stylu. Obvodová zeď na jihovýchodní straně areálu byla v padesátých letech 20. století zdemolována.

Současná hlavní vstupní brána do prostoru bývalého hřbitova, dnes městského parku, situovaná na jihozápadě, se skládá ze dvou bočních hranolových pilířů s okosenými rohy, které jsou ve vrcholech doplněny o vysoké profilované kamenné nástavce. Zděné pilíře jsou omítnuty. Brána je opatřena jednoduchými kovanými křídlovými vraty.¹⁹² Postranní severozápadní branka menších rozměrů je koncipována obdobným způsobem. Vstupní branka do prostoru před klášterním konventem je prolomena v jihozápadním úseku ohradní zdi, vedoucí od jižního nároží kostela směrem k jihovýchodu. Tvoří ji pravouhlý obdélný kamenný portál umístěný v nízké špaletě se segmentovým záklenkem. V horních partiích nad vstupním otvorem je ohradní zeď doplněna o zděný štítový nástavec, ukončený profilovanou korunní římsou a sedlovou stříškou z řezaného šindele. Výše zmíněná sousední brána pro povozy se dochovala pouze v torzu. Její původní vzhled dokumentuje dochovaný ikonografický materiál.¹⁹³

Exteriér:

Stavební parcela klášterního kostela Nanebevzetí Panny Marie a Nejsvětější Trojice je situována v jihozápadní části klášterního areálu. Objekt je založen na podélném pravouhlém půdoryse a je orientován ve směru jihozápad-severovýchod.^{obr. 103} Hlavní jihozápadní průčelí je obráceno přímo do ulice Nádražní. Dispozičně je řešen jako halové dvoulodí s vtaženými opěráky a pravouhle uzavřeným presbytářem. Východní úsek jihovýchodní obvodové zdi zčásti přiléhá k severozápadnímu křídlu bývalého klášterního konventu. Zhruba ve středu jihovýchodního průčelí směrem dále k jihu je ke zdivu lodi přičleněna přístavba kaple s patrocinielem Bolestné Panny Marie. Kaple je založena na podélném půdorysu a uzavřena trojbokým výklenkem v šířce obvodových zdí. Objekt kostela je vystavěn ze smíšeného zdiva s převládajícím podílem ručně opracovaných pískovcových kvádrů. Jako doplňující stavební materiál byly použity pálené cihly a úlomky lomového kamene. V celém rozsahu cihelná je pouze nadezdívka nástavce štítu s volutami na jihozápadním průčelí. Větší úseky cihelného zdiva se nacházejí též na bočních stranách výše zmíněné mariánské kaple. Objekt kostela je v celém rozsahu omítnut. Hladké štukové omítky jsou na povrchu opatřeny

¹⁹² Původní nedochovaný vzhled brány je dokumentován na kresbě kláštera od Alberta Hankeho, který je kopíí již ztraceného zobrazení klášterního areálu z klášterní kroniky. Zmíněná kresba je v současné době součástí stálé expozice o historii města Hostinné, instalované v budově Městského úřadu Hostinné.

¹⁹³ Srovnej, dochované historické fotografie, viz Průvodní fotodokumentace, obr.

vápenným modifikovaným nátěrem ve dvou odstínech cihlovo-oranžové barvy.¹⁹⁴ Pískovcová ostění oken a vstupních portálů zůstala ponechána v přírodním kameni. Materiálem kamenných prvků na fasádách je středně-zrný pískovec světlé barevnosti. Výjimku tvoří pouze ostění vstupních portálů na jihozápadním průčelí, která jsou zhotovena z červeného arkóзовého pískovce. Koruna obvodových zdí objektu vrcholí profilovanou římsou, která v jednotné výšce ukončuje loď i kněžiště. Sedlová střecha kostela je nad prostorem závěru kněžiště zvalbená, opatřená v celém rozsahu šablonami z pozinkovaného plechu. Při severovýchodním okraji hřebene střechy je umístěn sanktusník, založený na polygonálním půdoryse a zastřešený stanovou jehlancovou stříškou. Ve vrcholu hrotice je osazena měděná zlacená makovice a znak františkánského řádu. Zastřešení mariánské kaple je provedeno stejným způsobem, neliší se ani typ použité střešní krytiny.

Hlavní jihozápadní průčelí je koncipováno jako kulísové a ve srovnání s ostatními fasádami vyniká bohatým architektonickým členěním. Jeho osovost je podmíněna samotnou dvoulodní dispozicí kostela. Průčelí je, až do výšky korunní římsy, v ploše členěno dvojicí jednoduchých a sdružených pilastrů, doplněných na střední ose o pilastr svazkový. Ve středu hladkých polí jsou v parteru zdi situovány dva vstupní portály s půlkruhovými záklenky. Základní členění pískovcových ostění je řešeno analogickým způsobem. Nutno poznamenat, že starší dochovaný renesanční portál z roku 1598 svým utvářením zcela přesně odpovídá řešení vstupního portálu jižní hranolové věže famího kostela sv. Jakuba Většího v Dolním Lánově.¹⁹⁵ Oba portály jsou datovány letopočty, vysekanými ve vrcholech půlkruhových záklenků. V případě staršího portálu se jedná o již zmíněnou dataci „1·5·9·8“, druhý portál je datován do roku „1·7·4·8“. U staršího renesančního portálu za zmínku stojí též dochované dřevěné křídlové výplně, které jsou opatřeny ornamentální řezbou a nápisem s datací „ANNO 1689“. Křídlové kazetové dveře mladšího vstupního portálu jsou jejich novodobou kopií. V ose nad vstupními portály je obvodová zeď dále prolomena dvojicí identických okenních otvorů se segmentovými záklenky. Pískovcová ostění oken jsou členěna obvodovou páskou, ušima a kapkami. Ve vrcholech kamenných šambrán navazují zjednodušené tvary suprafenester, završené profilovanými nadokenními římsami. Na bočních stranách vykrojené, obdélné plochy suprafenester jsou hladké, bez tradičního plastického členění.¹⁹⁶ Na profilovanou korunní římsu dále navazuje dvouosý zděný štít s bočními volutovými křídly a segmentovým nástavcem ve vrcholu. Plocha štítu je opět architektonicky členěna

¹⁹⁴ Nové omítky včetně povrchových nátěrů byly zhotoveny v roce 2008, v rámci Památkové obnovy bývalého areálu kláštera Františkánů a galerie antického umění v Hostinném; podrobněji viz projektová dokumentace – Projekt pro stavební povolení, Ing. Jan Chaloupský, Ing. arch. Libor Sommer, 2005. Co se týče barevnosti fasády, bylo, ve snaze odlišit hladké plochy fasád (světlejší odstín) a doplňující architektonické členění (tmavší odstín), zvoleno duální řešení. Podkladem k volbě barevnosti fasády kostela byla průzkumová zpráva, viz Kateřina Kahánková DiS., Restaurátorský průzkum omítkových a barevných vrstev na fasádách bývalého františkánského kláštera a kostela Neposkvrněného Početí Panny Marie, 2007.

¹⁹⁵ Jedná se o řešení tvaru a profilace ostění, uplatnění hladkých kamenných desek a převislé profilované římsy. V Dolním Lánově je portál dále doplněn o boční sloupy s hlavicemi, které po stranách navazují na úsek profilované římsy a lomený štít ve vrcholu. Asymetrické seříznutí kamenných desek a zkrácená délka vrcholové římsy u portálu v Hostinném napovídají, že se s doplněním chybějících prvků rozhodně počítalo. Na dochovaném lunetovém obraze je při detailním ohledání zřejmé, že stávající stav portálu je pouze torzem původního vzhledu.

¹⁹⁶ Skutečnost, že hladká pole suprafenester byla původně plasticky členěna, dokládají dochované historické fotografie objektu klášterního kostela, pocházející ze závěru 19. a z počátku 20. století. Na jedné z nich, z roku 1905, jsou ve středu štukových zrcadel zřetelné stylizované tvary muší. Tento předpoklad potvrdil také restaurátorský průzkum, viz průzkumová zpráva, cit. v pozn. 194.

dvojicí sdružených pilířů, které spolu se svazkovým pilířem na střední ose vynáší vlys s profilovanou kordónovou římsou. Zdivo vnitřních polí mezi pilastry je prolomeno vždy jedním okenním otvorem s půlkruhovým záklenkem. Kamenná ostění oken jsou zhotovena z pískovce a v ploše členěna obvodovou páskou, ušima a nízkým klenákem ve vrcholu záklenku. Ve spodních partiích pod kamennými ostěními je členění štítové fasády doplněno o dvě hladká oválná štuková zrcadla. Suprafenestry se zaslepenou plastickou výzdobou (mřížky) a profilované nadokenní římsy jsou tvarovány obdobným způsobem jako v případě výše zmíněných oken pod korunní římsou. Uprostřed vlysu se nachází ve štku provedený nápis s datacemi „*RENOV. 1934 1968*“. Na vertikálně akcentované centrální část štítu dále navazuje segmentový nástavec, členěný po obvodu profilovanou římsou. Po stranách nástavce jsou osazeny dvě kamenné piniové šišky, ve vrcholu je umístěn subtilní kovaný kříž latinského typu. Plochy bočních křídel jsou doplněna o hladká štuková zrcadla ve tvaru pravouhlého trojúhelníka. Na vnějších obvodových stranách jsou křídla ukončena profilovanou římsou a stlačenými volutami na odsazených soklech.

Severozápadní průčelí je šestiosé, v ploše vertikálně členěné jednoduchými hladkými lizénami, které ve spodních partiích navazují na vysoký, v omítce provedený sokl. Hladká vnitřní pole jsou v horních polovinách ve středu prolomena šesti okenními otvory se stlačenými segmentovými záklenky. Kamenná pískovcová ostění oken jsou po vnějším obvodu zdobena páskou a ušima. V parteru stěny na západní straně průčelí je obvodová zeď prolomena pravouhlým vstupním portálem s hladkým pískovcovým ostěním. Jedná se o boční vchod zpřístupňující prostor severozápadní lodi kostela.

Plocha severovýchodního průčelí je hladká, bez architektonického členění. Obvodové zdivo je prolomeno čtveřicí asymetricky umístěných okenních otvorů s pískovcovými ostěními.

Čtyřosá jihovýchodní fasáda bez architektonického členění je v horních partiích opatřena trojicí oken se stlačenými segmentovými záklenky. Pískovcová ostění jsou, podobně jako v případě oken severozápadní lodi, členěna obvodovou páskou a ušima. Jednodušší členění má pouze okenní otvor, nacházející se v úseku obvodové zdi chóru.

Ke zdivu jihovýchodní boční lodi je směrem k jihu přičleněna přístavba mariánské kaple. Jižní a východní pole trojboce uzavřeného výklenku jsou doplněna vždy jedním nízkým oknem s půlkruhovým záklenkem. Hladká kamenná ostění jsou sestavena z pískovcových bloků s příznanými spárami a na vnějších hranách členěna obvodovou páskou.

Interiér:

Interiér kostela reflektuje složitý průběh stavebního vývoje. Stavební úpravy, k nimž došlo v závěru sedmnáctého a v první polovině 18. století, zasáhly zásadním způsobem do původního půdorysného řešení staršího sakrálního objektu. V této souvislosti pochopitelně došlo také ke změně působení vnitřního prostoru. Rozšířením a prodloužením presbytáře, spolu s dostavbou druhé severozápadní lodi, byly prostorové jednotky sceleny a vytvořena zcela odlišná vnitřní dispozice.

Síňový prostor dvojlodí je založen na pravouhlém obdélném půdorysu. Jednotlivé lodi jsou od sebe odděleny zděnými arkádami s půlkruhovými záklenky. Podélné osy lodí a přilehlého dvoulodního chóru na sebe symetricky navazují. Výrazným prvkem v interiéru

dvoulodí je vestavěná konstrukce zděné kruchty, situovaná v závěru lodí na jihozápadní straně. Tloušťka obvodového zdiva kostela je na všech místech přibližně stejná. Zřetelně slabší je pouze obvodové zdivo mariánské kaple při jihovýchodním průčelí kostela. Současná výmalba interiéru je novodobá. Obvodové stěny jsou spolu s ostatními architektonickými prvky olíčený nátěrem v barvě přírodního vápna. Tato povrchová úprava souvisí s účelovou adaptací interiéru kostela, k níž došlo v sedmdesátých letech 20. století, kdy byl prostor dvoulodí využit k instalaci muzejních sbírek sádrových odlitků antického sochařství a plastiky Karlovy univerzity v Praze. Podoba starší ornamentální výmalby interiéru, pocházející pravděpodobně z druhé poloviny 18. století, je dochována na historických fotografiích. Rovněž podlahy hlavních prostor kostela byly v rámci modernizace interiéru vylity betonem a opatřeny novodobou krytinou (sadurit). Jihovýchodní a severovýchodní obvodová stěna dvoulodí je ve hmotě členěna mělkými nikami s lomenými a půlkruhovými záklenky. Spodní partie výklenků jsou částečně vyzděny a ukončeny skosenou parapetní římsou, v horních partiích je zdivo prolomeno vždy jedním okenním otvorem. V případě severozápadní a jihozápadní obvodové zdi podobné členění obvodových zdí chybí.

Presbytář tvoří dvě prostorové jednotky založené na pravouhlém podélném půdorysu. Obě části jsou zaklenuty valenými klenbami s trojicí protilehlých lunetových výsečí. Vrcholy lunet se stýkají a jejich hrany jsou zdůrazněny nízkými, ve štku provedenými hřebínky. Prostor presbytáře osvětluje celkem osm okenních špaletových otvorů s půlkruhovými, případně segmentovými záklenky. V případě starší části chóru se jedno okno nachází v odhaleném úseku jihovýchodní obvodové zdi, zbývající tři otvory jsou situovány na severovýchodě. U protější prostorové jednotky presbytáře je na severovýchodní stěně umístěn pouze jeden otvor a další trojice oken je proražena v severozápadní obvodové zdi. V parteru jihovýchodní obvodové zdi je dále situován obdélný vstupní otvor bez portálu, ústící do drobné předsíně před přílehlou sakristií. Prostor lodí a presbytáře od sebe odděluje vítězný oblouk pouze v případě starší části kostela. U protější severozápadní lodí je tento architektonický článek pouze naznačen půlkruhovým obloukem v horních partiích.

Podélná jihovýchodní loď je zaklenuta valenou klenbou s trojicí protilehlých lunetových výsečí, doplněná mezilehlými příčnými žebry a podélným vrcholovým hřebenem. V místech protnutí vrcholů lunet a vrcholnice jsou umístěny kruhové štukové svorníky s plastickou výzdobou. Hrany lunetových výsečí jsou zdůrazněny vysokými, ve štku vytaženými hřebínky. Stejným způsobem jsou ztvárněny i ostatní prvky klenebního vzorce. Výběhy iluzivních žeborů buď navazují na boční hrany pilířových příložek, nebo jsou svedeny bez konzol přímo do obvodových zdí. Prostor lodí osvětluje čtveřice podélných oken se stlačenými segmentovými záklenky. Pískovcová ostění jsou hladká. Skosené okenní parapety jsou zděné, hladce omítané.

V jihozápadním závěru lodí je situována patrová kruchta. Je nesena masivní zděnou příčkou, která je prolomena dvojicí vstupních otvorů. Větší otvor se stlačeným segmentovým záklenkem je umístěn na střední ose lodí a ústí do prostoru drobné předsíně pod kruchtou. Druhý boční vstup menších rozměrů je naopak opatřen půlkruhovým záklenkem. Zděná, v celém rozsahu hladce omítaná poprsnice kruchty je mírně vysunuta do prostoru lodí. Parapetní římsa chybí a je zřejmé, že stávající stav je výsledkem sekundární stavební úpravy. Prostor pod kruchtou je sklenut valenou klenbou s dvojicí protilehlých lunetových výsečí se

štukovými hřebínky. Na patro kruchtly lze vystoupat po vestavěném kamenném schodišti, které se nachází v podkruchtí, na severozápadní straně lodi. V minulosti, před radikální přestavbou kostela v letech 1843-1848, bylo v těchto místech situováno pravděpodobně točité schodiště, které kromě kůru údajně zpřístupňovalo také krov kostela.¹⁹⁷ V prostoru jihovýchodní lodi před vítězným obloukem je rovněž umístěn vstup do podzemní krypty, uzavřený dvěma kamennými obdélnými náhrobními deskami s nápisy.

Zhruba v polovině jihovýchodní obvodové zdi se nachází vstupní portál do přilehlé přístavby kaple Panny Marie Pomocné. Profilované ostění portálu s půlkruhovým záklenkem je zhotoveno z pískovce arkózového typu. Terén kaple je ve srovnání s úrovní podlahy v lodi výrazně snižen. Prostor je zaklenut valenou klenbou s protilehlými lunetovými výsečemi v lodi a trojicí styčných lunet v polygonálním závěru. V bočních polích trojbokého závěru jsou prolomena dvě špaletová okna s půlkruhovými záklenky. Po stranách lodi jsou obvodové zdi kaple členěny mělkými výklenky s okosenými nárožními. Pod novodobou podlahou (sadurít) je situována podzemní krypta s ostatky členů rodiny donátora a příznivce františkánského řádu, Matěje Řehoře Hošenského, hejtmana na bývalém vlčickém panství knížete Schwarzenberga. Větrací průduch z hrobky Hošenských je viditelný v parteru severovýchodní obvodové zdi.

Svým původem novější severozápadní loď je koncipována obdobným způsobem jako její starší protějšek a liší se pouze v detailech. Severozápadní obvodová zeď není opatřena pilířovými příložkami, klenební vzorec postrádá mezilehlá příčná žebra, liší se rovněž typ štukových hřebení a konečně okenní otvor prolomený v jihozápadní obvodové zdi je zřetelně vychýlen ze střední osy. Za zmínku stojí také existence bočního vstupu, který je situován v severozápadní obvodové zdi směrem k západu a zpřístupňuje tak prostor pod kruchtou. Na opačné straně, v obvodové zdi presbytáře, se v minulosti nacházel druhý boční vstup. Ten byl však, pravděpodobně v rámci adaptace kostela v závěru šedesátých let 20. století, druhotně zazděn a znovu odhalen teprve při obnově exteriérových fasád v roce 2008.

Krov nad prostorem stávajícího objektu kostela je v celém rozsahu barokní a pochází z první poloviny 18. století. Z typologického hlediska se jedná o vaznicovou soustavu s ležatou stolicí. Odhalené ruby kleneb jsou vyzděny z pálených cihel. Jejich konstrukce je zajištěna diagonálními a příčnými pasy. Neomítané nadezdívky obvodových zdí objektu jsou zhotoveny ze smíšeného zdiva s převažujícím poměrem nahrubo opracovaných pískovcových kvádrů.

¹⁹⁷ V písemných pramenech se dochovala zmínka o demolici původního schodiště na kruchtě a na krov kostela, k níž došlo v rámci výše zmíněné přístavby v závěru první poloviny 18. století. Důvodem k odstranění schodiště byl havarijný stav konstrukce. Na místě schodů byla následně dostavěna „nová část klenby starého kostela“. Viz, Petr Macek, Jan Muk, Pavel Zahradník, cit. v pozn. 191, s. 23.

3. 4. Historie a stavební dějiny

K výstavbě hřbitovního kostela s původním zasvěcením Nejsvětější Trojici došlo v souvislosti se založením nového městského hřbitova za potokem Mydlíci, při severovýchodním okraji města Hostinného. Kostel byl dle dochovaných pramenů¹⁹⁸ vystavěný od základů v letech 1597-1599.¹⁹⁹

Podle kostelních účtů bylo, na stavbu nového kostela na předměstí, ze stávajícího děkanského kostela do městských účtů převedeno celkem 810 kop míšeňských grošů (tj. v přepočtu 945 zlatých 42 krejcarů). Tyto finanční prostředky pokryly náklady na odvedenou práci zednického mistra, tesařského mistra a stavební materiál. Zbývající náklady byly zaplacený především z městské pokladny. Svou částí přispěly také městské cechy a nelze pominout ani zbožné odkazy hostinských zámožnějších měšťanů. Předpoklad o tom, že impulz k založení nového hřbitova na předměstí a výstavbě nezbytné sakrální stavby menších rozměrů vzešel ze strany města (tzn. městské rady), podporuje též skutečnost, že se nedochovala jediná zmínka o finanční podpoře projektu ze strany tehdejší vrchnosti, bratrů Karla a Zdeňka z Valdštejna.²⁰⁰

Následující období stavebních dějin objektu již souvisí s aktivitami františkánského řádu, který byl do Hostinného uveden v roce 1666. Představitelé žebrového řádu se v Hostinném usadili na přání tehdejšího majitele panství, Jana Lamberta hraběte Lamboye z Desseneru, který se ujal vlády po smrti svého otce Viléma, nejvyššího polního vachtmistra císařské armády, v roce 1659.²⁰¹ Uvedení františkánů předcházela odchod protireformačního řádu Tovaryšstva Ježíšova, v rámci jejichž misijního díla byl podniknut neúspěšný pokus o založení jezuitské rezidence se školou.²⁰² Nutno poznamenat, že stavbě současného

¹⁹⁸ Jedná se o výpisy bratří františkánů, kteří v druhé polovině 17. století původně hřbitovní kostel převzali. Hřbitov zůstal nadále ve správě města.

¹⁹⁹ Tuto dataci vzniku kostela podporuje dochovaný letopočet „1598“, který je vysekán na kamenném ostění renesančního vstupního portálu na jihozápadním průčelí kostela. Viz Průvodní fotodokumentace, obr. 114-115.

²⁰⁰ Podle testamentu Jiříka z Valdštejna, pána na Hostinném a Miletíně z roku 1582, se město Hostinné rozdělilo mezi dva Jiříkovy syny, staršího Hanibala a mladšího Jana Kryštofa. Svých podílů se však oba, kvůli nezletilosti, ujali mnohem později. Výše uvedený Karel a Zdeněk z Valdštejna, narození z prvního manželství Jiříka z Valdštejna a Kateřinou z Chlumu, tak zastávali pozici poručníků svých nezletilých sourozenců. Podrobněji viz August Sedláček, cit. v pozn. 13, s. 215.

²⁰¹ Kvůli nízkému věku se Jan Lambert svého dědictví ujal teprve v roce 1664. Do té doby panství Hostinné spravovala jeho matka Sybila z Desseneru, rozená baronka zHimmelbergu a Hohenbrucku. O usazení v Hostinném mezitím projevíli zájem také představitelé řádu kapucínů a bosích karmelitánů, nicméně Jan Lambert se nakonec rozhodl podpořit řád františkánský. Podrobněji viz Petr Macek, Jan Muk, Pavel Zahradník, cit. v pozn. 191, s. 1-2.

²⁰² O založení jezuitské rezidence v Hostinném se začalo uvažovat již v době vlády Albrechta z Valdštejna. V roce 1629 do Hostinného přišel, na žádost místního faráře P. Bartholomäa Theobaldího, jezuitský misionář Johanes Seiling, který se v následujících letech věnoval rekatolizaci regionu s tradičně luteránským vyznáním. Po Valdštejnově násilné smrti v roce 1634 je v Hostinném dále doložena šestiletá kazatelská a misijní činnost dvou kapucínských bratří. Jezuité do Hostinného přišli teprve za nového vlastníka panství, výše zmíněného Viléma Lamboye z Desseneru, který jej zakoupil v roce 1637. V Hostinném se však nový majitel panství natrvalo usadil teprve po roce skončení třicetileté války a následném povýšení do hraběcího stavu v roce 1649. Spolu s hrabětem přišel do města také jeho jezuitský zповědník Georg Schodt, jehož působením pravděpodobně došlo, v rámci naplnění požadavku intenzivnější rekatolizace na území hostinského panství, k pozvání jezuitského řádu. Nabídku hraběte přijal jezuitský provinciál již v roce 1651, nicméně koncept zakládací listiny plánované jezuitské rezidence s kolejí pochází až ze dne 21. září 1654. Nedochovaná budova rezidence, určená pro nevelký počet deseti (později dvanácti) řeholníků, byla situována v těsné blízkosti stávajícího děkanského kostela Nejsvětější Trojice, naproti jeho severnímu průčelí s hranolovou věží. Jižní obvodová zeď rezidence stávala v místech současné ohradní zdi (později se objekt proměnil na městskou školu, byla demolována teprve v osmdesátých letech 20. století. Dochovaný plán jezuitské rezidence ukazuje dvoukřídlou, nepravidelně disponovanou budovu, která však nemusela být v této

františkánského konventu předcházelo založení kláštera v sousedství zmíněné jezuitské rezidence, tedy v rámci městského sakrálního okrsku s tehdy ještě farním kostelem Nejsvětější Trojice. Tento stavební projekt však nebyl nikdy dokončen.²⁰³

V roce 1669 zemřel donátor projektu, Jan Lambert hrabě Lamboy²⁰⁴, avšak je zřejmé, že tato skutečnost následující etapu realizace původního záměru nijak závažně neohrozila. Již v roce 1670 bylo zahájeno jednání představitelů františkánského řádu o přenesení kláštera na jiné místo. Jako náhrada, za v mnoha ohledech nepříliš vhodnou lokalitu v sousedství bývalé jezuitské koleje, byl žebravému řádu poskytnut městský pozemek na severovýchodním předměstí, v těsné blízkosti výše zmíněného městského hřbitova s renesančním kostelíkem Nejsvětější Trojice. Náčrt smlouvy mezi městskou radou a františkánským řádem pochází ze dne 22. března 1673, řádná smlouva však byla sepsána teprve 1. března 1674. Ve smlouvě byl potvrzen záměr města přenechat řádu kostel Nejsvětější Trojice bez hřbitova a povolit nákup pozemků určených pro stavbu konventních budov včetně nádvoří a přilehlé zahrady. Později město řádu postoupilo též místo pro nový řeholní chór, avšak beze smlouvy.²⁰⁵ Samotný pozemek hřbitova zůstal nadále ve správě města. Františkánům byl poskytnut díl určený k pohřbívání zesnulých řádových bratří, ačkoliv později k těmto účelům primárně sloužila kostelní krypta (*crypta chori*) nacházející se pod presbytářem. Za zmínku stojí, že ve smlouvách je kostel Nejsvětější Trojice označován také jako špitální, což nepochybně souvisí s jeho umístěním u městského špitálu před tzv. Dolní Bránou.²⁰⁶

V následujících letech byla pozornost řádu zaměřena především na výstavbu nového konventu, s níž se započalo v roce 1677. Zhotovením plánů a následným vedením výstavby byl o rok dříve pověřen Martin Reiner, stavitel a měšťan na Novém Městě Pražském.²⁰⁷

konečné podobě realizována. Zmíněná nepravidelná dispozice mohla být důsledkem snahy zapojit starší stavební konstrukce, které pravděpodobně souvisely se sousední budovou děkanství. Ta byla v rámci probíhajících stavebních prací upravena v roce 1656. V tomto roce, kvůli finančním neshodám s donátorem, jezuité město Hostinné opustili. Podrobněji, viz Pavel Vlček, Petr Sommer, Dalibor Foltýn, cit. v pozn. 185, s. 31-232; Petr Macek, Jan Muk, Pavel Zahradník, cit. v pozn. 191, s. 1.

²⁰³ Základní kámen nového klášterního kostela, který se měl nacházet v sousedství jezuitské rezidence, byl slavnostně položen dne 1. června 1667, za účasti královehradeckého biskupa Matouše Ferdinanda Sobka z Bílenberka. Kostel a budoucí klášter (jako provizorium sloužily františkánům budovy bývalé jezuitské koleje) byly tradičně zasvěceny Neposkvrněnému početí Panny Marie. Stavba kostela však byla po třech letech zastavena kvůli statickým problémům, které vznikly v důsledku založení konstrukcí na nevhodném terénu. Prameny se však zmiňují o dalších důvodech, např. jako negativní byla vnímána též bezprostřední blízkost farního kostela, poloha areálu v sousedství frekventované královské silnice, nedostatek prostoru pro nezbytné klášterní zahrady a konečně také „špatné ovzduší, způsobené blízkou horou“. Viz Pavel Vlček, Petr Sommer, Dalibor Foltýn, ibidem, s. 3.

²⁰⁴ Zesnulý hrabě byl zcela pochopitelně pohřben v domácí kapli provizorního františkánského kláštera, později v roce 1674 byly jeho ostatky převezeny do nové chórové krypty v kostele Nejsvětější Trojice na předměstí, kde jsou uloženy dodnes.

²⁰⁵ Tato informace pochází z listu hostinského kvardiána provinciálovi ze dne 15. srpna 1674. Srovnej, Petr Macek, Jan Muk, Pavel Zahradník, cit. v pozn. 191, s. 3.

²⁰⁶ K půdorysné dispozici města a jeho městskému opevnění podrobněji viz PhDr. Vladislav Razím, Hostinné – městské opevnění, Stavebně historický průzkum, Praha 1996.

²⁰⁷ Smlouva mezi Šebestiánem Klipperem, purkmistrem a syndikem františkánského kláštera v Hostinném, a stavitelem Martinem Ranerem (Reinerem) byla sepsána v Praze dne 24. října 1676, v přítomnosti provinciála Bernarda Sanniga. Ke znovu schválení smlouvy spolu s dochovanou plánovou dokumentací, tzv. *Ranerovým plánem*, došlo 4. března následujícího roku. Smlouva dle zvyklostí specifikovala podmínky realizace projektu, včetně zcela praktických informací ohledně zajištění stavebního materiálu a finančního krytí. Podrobněji, viz Petr Macek, Jan Muk, Pavel Zahradník, cit. v pozn. 191, s. 5-7. Výše zmíněný dochovaný plán Martina Reinera (jedná se o půdorysy přízemí a prvního patra) je uložen ve Státním ústředním archivu v Praze, Fond ŘF Praha, kart. 135, inv. č. 2715. V roce 1677 byla na Sannigovu žádost vystavena nová darovací listina, dne 11. prosince téhož roku potvrzená poručníky nezletilého Jana Maxmiliána hraběte Lamboye, v níž jsou znovu uvedeny podmínky původní

V roce 1677 bylo k bývalému hřbitovnímu, nyní již klášternímu kostelu, z vůle provinciála řádu Bernarda Sanniga, přidáno druhé, tradičně františkánské patrocinium - Neposkvněného Početí Panny Marie.²⁰⁸ Z dochovaných pramenů je zřejmé, že stavba v následujících letech pokračovala poměrně rychle. Podoba klášterního kostela se v této stavební etapě pravděpodobně změnila pouze dílčím způsobem a to přestavbou presbytáře v jeho severovýchodní části.²⁰⁹ V klášterní kronice se k roku 1678 dochoval záznam, kde jsou k objektu kostela uvedeny následující informace: „[...] *Délka kostela činí 43 loktů, šířka pak 14 1/2; má dva zvony se zvonící. Nachází se v něm jedna prostorná krypta pro pohřby zakladatelů i bratří*“.²¹⁰ V pamětní knize hostinského konventu nalezneme k roku 1678 další zmínku, tentokrát o provedení tesařských prací²¹¹, které zahrnovaly též zastřešení již existující sakristie, nacházející se ve východním nároží severozápadního křídla konventu (na Rainerově kresebném plánu přízemí viz místnost č. 4). Přístup přímo do prostor klášterního kostela z budovy konventu umožňovala vstupní chodba či předsíň, která byla propojena se zmíněnou sakristií (na Rainerově kresebném plánu přízemí viz místnost č. 5). Nicméně již v roce 1680 došlo k prvnímu dlouhodobému přerušení a to nejen v důsledku úmrtí stavitele, ale pravděpodobně též v souvislosti s nedostatkem finančních prostředků.²¹² Z dochovaných pramenných materiálů bohužel zcela jasně nevyplývá, zdali v prvních letech výstavby klášterního areálu (tj. 1677-1678) došlo či nedošlo k závažnějším stavebním úpravám také v interiéru kostela. Realizaci celého projektu následně v roce 1681 převzal Reinerův hostinský polír Wolfgang Dientzenhofer, který se zavázal stavbu dokončit přesně dle plánů svého zesnulého předchůdce.²¹³ Z textu smlouvy, která byla uzavřena dne 11. března 1681 mezi novým zednickým mistrem Wolfgangem Dientzenhoferem a Fidelem Weiblem, syndikem kláštera u Panny Marie Sněžné na Novém Městě Pražském, plnomocného zástupce duchovního otce hostinského kláštera, se mj. dozvídáme, že „[...] *mistr musí dát dva kusy zdi od kazatelny až k chóru provést stejně jako jiné zdi*“.²¹⁴ Natolik je zřejmé, že dílčí úpravy na klášterním kostele byly provedeny přinejmenším v nadcházející druhé

smlouvy z roku 1674 s doplněním, v němž si město Hostinné vyhrazuje právo pohřbívat v tzv. Hoffmannovské hrobce. Převzato, viz Petr Macek, Jan Muk, Pavel Zahradník, *ibidem*.

²⁰⁸ Ve starší literatuře bývá patrocinium klášterního kostela mylně označováno jako sv. Františka. Stejně zasvěcení je mj. uvedeno též na evidenční kartě nemovité kulturní památky z roku 1961.

²⁰⁹ Přestavba presbytáře měla pravděpodobně dílčí charakter a spočívala v jeho rozšíření o jedno klenební pole směrem k severovýchodu, se zachováním původních obvodových zdí v maximální možné míře.

²¹⁰ Převzato, viz Petr Macek, Jan Muk, Pavel Zahradník, *cit. v pozn. 191, s. 9.*

²¹¹ Provedení tesařských prací na klášterních budovách bylo podloženo smlouvou ze dne 12. února 1678, která byla uzavřena mezi syndikem kláštera Panny Marie Sněžné na Novém Městě Pražském Baltazarem Bardschererem z Löwencronu a tesařským mistrem Lukášem Schnitzerem. Tesařské práce jsou zde výslovně omezeny pouze na budovy klášterního konventu bez kostela a věže. Převzato, viz *ibidem*.

²¹² Z dochovaných pramenů je zřejmé, že se nestavělo již v roce 1679 a to nejen díky nedostatku financí na zabezpečení plynulého průběhu výstavby, ale též v souvislosti s tehdy probíhajícím sporem mezi představiteli hostinského kláštera a královehradeckým biskupem. Podrobněji, viz *ibidem*, s. 11-12.

²¹³ Tuto skutečnost dokládá mj. též list neznámého bratra Jana ze dne 26. března 1681, kde je uvedeno, že „*otec praesidens v Hostinném chce po velikonocích začít se stavbou, a tak, jelikož syn v Pánu zesnulého stavitele nechce pokračovat ve smlouvách, jež on učinil, a tedy ani v této stavbě, byla již tato smlouva obnovena s jedním jiným, nově učiněným mistrem, který působil na místě stavitele jakožto polír (cum aliquo alio noviter facto magistro, eo videlicet, dui videa architecti ut politor egit*“). Převzato, viz *ibidem*, s. 13-14. Skutečnost, že Wolfgang Dientzenhofer v Hostinném skutečně působil jako Reinerův polír, dokládá také dochovaný záznam o žádosti k vydání rodného listu, kterou Dientzenhofer podal, spolu se svým bratrem Georgem, dne 27. února 1679 ve svém rodišti s tím, že se chce v Hostinném usadit.

²¹⁴ Převzato, *ibidem*, s. 14.

stavební etapě.²¹⁵ Ke znovu započetí stavebních prací však došlo až v roce 1683.²¹⁶ Tehdy byla nad prostorem lodi staršího kostela zhotovena nová střecha, jelikož „[...] *předešlá střecha byla stará a zjevně utrpěla škody*“²¹⁷ a dílčí úkony byly prováděny též na budovách konventu. Ke kostelu se k roku 1683 dále vztahuje informace o realizaci dvou nových postranních oltářů. V následujícím roce byly budovy konventu dokončeny natolik, že mohlo dojít k nastěhování řeholníků a odevzdání provizoria, tzn. bývalé jezuitské rezidence, zpět do správy města.²¹⁸ Ke stavebním úpravám však docházelo i nadále.²¹⁹ Vzhledem k námi sledované problematice jsou zohledněny pouze stavební práce týkající se bezprostředně objektu klášterního kostela. Ke dni 22. července 1685 je doloženo položení základního kamene „[...] *ke stavbě kaple Bolestné Matky Boží, související s hlavním kostelem, na jižní straně v levé části u vchodu do této kaple.*“²²⁰ Přístavba nevelké kaple byla situována zhruba ve středu jihovýchodního průčelí tehdy stále ještě jednolodního klášterního kostela.²²¹ V roce 1689 „[...] *byl zřízen nový vchod do kostela spolu s předsíňkou před tímto kostelem, aby tak byl zamezen přístup prachu v létě a aby oltáře tím nebyly kaženy*“.²²² Tuto poznámku v klášterní kronice potvrzuje dodnes dochovaný kamenný portál s datací „1689“, nacházející se v parteru zdi po levé straně jihozápadní průčelní fasády kostela.²²³ K roku 1711 a 1712 je zmíněno vydláždění prostor klášterního kostela a to ve dvou etapách. V roce 1711 „[...] *byla kameny vydlážděna část kostela od presbytáře až k lavicím*“²²⁴ a v roce následujícím pak „[...] *zbývající část kostela od lavic až ke vchodu*“.²²⁵ Tehdy byly rovněž položeny dva kameny nad kryptami, tzn. nad kryptou řádových bratří v chóru a nad kryptou nacházející se u oltáře sv. Antonína. V roce 1734 je v klášterní kronice doloženo další vydláždění interiéru kostela velkými pálenými cihlami, tentokrát v prostoru mezi kostelními lavicemi. Posléze byl v roce 1739 kostel v celém rozsahu vybělen. Téhož roku došlo k vyčištění a vydláždění prostoru staré sakristie, v jejíž obvodové zdi bylo kvůli lepšímu odvětrávání proraženo malé

²¹⁵ Z dochovaných plánů Martina Reinerera a Wolfganga Dientzenhofera (jedná se o půdorys přízemí, který se nachází v tzv. Dientzenhoferovském skicáři; informace převzata, viz *ibidem*, s. 33) je zřejmé, že se začleněním staršího objektu do nového komplexu budov františkánského konventu se počítalo od prvopočátku. Zmíněné plány, viz Doplnková obrazová příloha.

²¹⁶ Jak bylo uvedeno ve výše zmíněném listu bratra Jana, měla být stavba na klášterních budovách obnovena po velikonocích roku 1681, nicméně neexistují žádné písemné zprávy o tom, že by se v tomto, či následujícím roce v klášterním areálu opravdu stavělo. V kronice hostinského kláštera se informace o průběhu stavby dále vztahují teprve k událostem z roku 1683. Petr Macek, Jan Muk, Pavel Zahradník, cit. v pozn. 191, s. 15.

²¹⁷ *Ibidem*.

²¹⁸ K slavnostnímu uvedení řeholníků došlo 8. srpna 1684. Předání bývalé jezuitské rezidence bylo uskutečněno 7. září téhož roku. *Ibidem*, s. 16.

²¹⁹ K úplnému dokončení výstavby konventních budov a souvisejících stavebních úprav kostela došlo teprve v roce 1687, realizací posledního křídla konventu a úplným uzavřením kvadratury. Následující stavební práce měly pouze dílčí charakter a jejich výsledky konečný vnější vzhled konventu prakticky neovlivnily. Za zmínku stojí dostavba a statická zajištění starších částí ohradní zdi, k níž došlo v roce 1703.

²²⁰ Viz Petr Macek, Jan Muk, Pavel Zahradník, cit. v pozn. 191, s. 16-17.

²²¹ V publikaci *Encyklopedie českých klášterů* z roku 2002, s. 231-232 je položení základního kamene přístavby zmíněné mariánské kaple, pravděpodobně mylně, datováno na den 8. srpna 1685. Srovnej, viz Pavel Vlček, Petr Sommer, Dalibor Foltýn, pozn. v cit. 185, s. 231-232. Výstavba kaple byla financována ze štědré donace příznivce františkánského řádu, Matěje Řehoře Hošenského. Viz Petr Macek, Jan Muk, Pavel Zahradník, *ibidem*, s. 17.

²²² *Ibidem*, s. 18

²²³ *Ibidem*, s. 18. V této souvislosti je třeba uvažovat o existenci druhého, dnes již neexistujícího vstupu do prostoru kostela, jak dokládá zmínka o znovuotevření postranního vchodu k roku 1706, *ibidem*, s. 19.

²²⁴ *Ibidem*, s. 19

²²⁵ *Ibidem*.

okénko. Stavební úprava se v tomto období týkala též kaple Bolestné Matky Boží, na níž byla v roce 1741 vyměněna dožilá střešní krytina a nová střecha z dřevěného šindele byla dále opatřena odtokovým kanálem, který byl „[...] *po italském způsobu krytý šindelem*“.²²⁶

Ke zcela zásadní změně podoby staršího kostela však došlo teprve poté, co byl v roce 1741 zřízen nový hlavní oltář a do popředí zájmu se tak dostalo řešení praktických problémů spjatých s nedostatkem prostoru.²²⁷ Se záměrem rozšířit původní jednodílnou dispozici kostela do stávající podoby dvoulodního klášterního chrámu přišli bratři františkáni v roce 1743, jak dokládá listina královehradeckého biskupa ze dne 22. října toho roku. Biskup v ní oznamuje, že jej kvardián kláštera v Hostinném informoval o tom, že „[...] *hodlá zbořit klášterní kostel v tomto městě, jenž je příliš úzký, a postavit nový širší*“.²²⁸ K tomuto účelu však bylo potřeba získat další část pozemku hřbitova, k čemuž nakonec došlo a to výměnou za pozemek stejné rozlohy, obehnaný ohradní zdí a opatřený novou vstupní branou. Základní kámen nové části kostela byl položen 13. srpna 1744. Je zřejmé, že k avizované demolici staršího renesančního kostelíka nakonec nedošlo, naopak starší zděné konstrukce byly dle možností využity maximální měrou. Nová přilehlá loď kostela, sloužící primárně k účelům svaté zpovědi, byla od počátku zasvěcena sv. Petru z Alcantary, zakladateli reformované větve františkánského řádu a nazývala se proto „*poenitentaria S. Petri de Alcantara*“.²²⁹ Nová loď je v pramenech označována také jako nový kostel, kdežto část původní se pak obligátně nazývá kostel starý. Informace o průběhu stavebních prací je možno čerpat z několika dochovaných písemných zpráv v klášterní kronice. Na základě těchto pramenných materiálů lze předpokládat, že mezi lety 1744-1747 byly dokončeny všechny nezbytné zděné konstrukce přístavby a objekt kostela byl následně v celkovém rozsahu završen novým dřevěným krovem a střechou.²³⁰ V roce 1748 pak byl prostor nové části kostela opatřen klenbou, pro niž byly „[...] *směrem ke starému kostelu nejprve od základů vyvedeny nové podpěry*“.²³¹ Nová loď kostela byla zaklenuta pochopitelně ve stejné výšce jako klenba lodi původní. K propojení obou částí, respektive obou kostelů došlo proražením střední dělicí zdi, tedy částečně také původní severozápadní obvodové zdi staršího kostela a to na šesti různých místech v šířce pěti a půl lokte („*sex distinctis in locis ad semi-sextam ulnam in latitudine*“).²³² Dále byly v rámci sjednocení vnitřního prostoru a zajištění pohodlné komunikace mezi oběma částmi odstraněny oba tzv. postranní chóry²³³ a současně byl radikálně přestavěn i protáhlý presbytář.²³⁴ V rámci rozsáhlé přestavby kostela v letech 1743-1748 byly dále provedeny následující úpravy interiéru a exteriéru (zmíněny jsou pouze zásahy stavebního charakteru a rovněž přemístování kostelního mobiliáře, k němuž v důsledku stavebních úprav

²²⁶ Ibidem, s. 21

²²⁷ Současně s hlavním oltářem byla pořízena také varhanní skříň, zhotovená vrchlabským mistrem Janem Tauchmanem. Oba nové kusy mobiliáře byly osazeny v následujícím roce. Ibidem, s. 21-22.

²²⁸ Ibidem, s. 22

²²⁹ Ibidem, s. 23

²³⁰ *Dataci ante quem* pro realizaci tesařských prací na kostele a následné osazení střešní krytiny nám dokládá zmínka k roku 1747, kdy byla dne 3. října na hrotici střechy nově postavené kostelní věže osazena zlacená měděná makovice, do níž byla uložena pamětní listina s chronogramem „1747“. Ibidem, s. 22.

²³¹ Ibidem, s. 23

²³² Ibidem.

²³³ Zde se naskytá sporná otázka, co si pod pojmem postranní chór můžeme představit. Zda-li se skutečně jednalo o důsledek dílčí sekundární úpravy interiéru, nebo o původní renesanční trojdílnou kruchtou.

²³⁴ Jeho rozšířením směrem k severozápadu byla prakticky uzavřena stávající dvoulodní dispozice objektu.

docházelo).²³⁵ Kamenné schody, nacházející se v západním rohu severozápadního postranního chóru a které vedly na krov kostela, byly z bezpečnostních důvodů odstraněny a na jejich místech vystavěna nová část klenby. V jihozápadním závěru nové lodi byla dostavěna kruchta.²³⁶ Před oběma vstupními portály, tzn. před původním vstupem s renesančním portálem z roku 1598²³⁷ a vstupem novým, byly vystavěny drobné zděné přístavby předsíní.²³⁸ Kostel byl následně vybaven „[...] *trojími dubovými dveřmi i s novými zámky a oba kostely byly opatřeny 13 novými okny, byly nově vyběleny y celé vydlážděny novými kvádry*“.²³⁹ Výstavba nové lodi a zmíněné doplňkové stavební práce v interiéru byly kompletně dokončeny v roce 1748, což mj. dokládá dochovaný letopočet „1748“ umístěný ve vrcholu půlkruhového záklenku mladšího vstupního portálu. K roku 1746, kdy byly na klášterním kostele prováděny výše zmíněné stavební úpravy, se dochoval následující popis: „*Hostinský kostel bratří menších reformátorů, benedikovaný, má délku 43 loktů a šířku 14 ½ lokte a je v něm pět oltářů: hlavní oltář Nejsvětější Trojice a Neposkvrněného Početí Panny Marie, postranní oltáře na evangelijní straně sv. Františka, na epistolní straně první Očekávání Panny Marie na porod, druhý sv. Antonína a třetí Bolestné Matky Boží v kapli. K tomuto kostelu se přistavuje kaple, jinak zvaná poenitentiaria, směrem k hřbitovu, v níž (je) oltář sv. Petra a zpovědnice.*“ [...] *Krypty jsou v kostele tři, jedna naše v chóru, druhá u oltáře sv. Antonína a třetí v kapli Bolestné Matky Boží.*“²⁴⁰ Stavební úpravy dílčího charakteru však na kostele pokračovaly i v následujících letech, prakticky až do roku 1785, kdy byl klášter, v souvislosti s josefínskými reformami, zrušen. Činnost klášterní komunity se zanedlouho po jejím zrušení sice podařilo obnovit, ale je zřejmé, že došlo k zásadní změně vlastnických poměrů, neboť opravy na budovách kostela a konventu, které se realizovaly především v první čtvrtině 19. století, již financoval císařský erár.

Ve dvacátém století došlo k opravě kostela jednak v letech 1911-1912, dále v průběhu celé první poloviny dvacátých let a posléze znovu v roce 1927, kdy byla do stavebních úprav zahrnuta také obnova konventních budov. O renovaci vnějšího pláště kostela, která proběhla v roce 1934, nás informuje dochovaný štukový nápis ve vrcholových partiích hlavního jihozápadního průčelí. Z pozdějších let se dochovaly zmínky k opravám k roku 1947 a 1949. V následujícím roce byl klášter definitivně zrušen a v šedesátých letech převzalo správu nad celým areálem Muzeum Podkrkonoší v Trutnově. V roce 1956 byly demolovány drobné objekty předsíní na jihozápadním průčelí. K dílčí renovaci klášterního kostela následně došlo pouze v roce 1968, kdy byly pravděpodobně upraveny vnější fasády kostela. V následujícím roce došlo, v rámci adaptace na Galerii antického umění, k razantním úpravám v interiéru kostela. Od roku 2007 je postupně realizován rozsáhlý projekt obnovy celého klášterního areálu.

²³⁵ Podrobněji, viz Petr Macek, Jan Muk, Pavel Zahradník, cit. v pozn. 191, s. 23-24.

²³⁶ V pramenech označována jako „*chór; postavený nad vchody do kostela*“. Ibidem, s. 24.

²³⁷ V něm byly zjevně sekundárně osazeny starší dveřní křídlové výplně ze staršího „*postranního vchodu*“ s datací 1686.

²³⁸ Předsíně označeny jako „*dva domky*“, jejichž podoba je dochována na historických fotografiích z počátku 20. století, viz Průvodní fotodokumentace, obr. 107-110.

²³⁹ Viz Petr Macek, Jan Muk, Pavel Zahradník, cit. v pozn. 191, s. 23.

²⁴⁰ Ibidem, s. 25.

3. 5. Přehled dochovaných umělecko-historicky hodnotných částí vybavení interiéru a exteriéru kostela

V případě františkánského klášterního kostela Nejsvětější Trojice a Neposkvrněného Početí Panny Marie se z původního renesančního vybavení nedochovaly žádné movité kulturní památky.

III. 4. Farní kostel sv. Jakuba Většího v Dolní Olešnici

4. 1. Základní údaje k lokalitě a objektu

Cizojazyčné a jiné názvy lokality: *Nieder-Öels, Niederöls, Oelsens, Oels, Wolešnic*

Datace a autorské určení objektu:

Původní nedochovaný kostel, pravděpodobně stejného zasvěcení, byl založen ve 14. století. V roce 1559 byl starý nevyhovující objekt stržen a na jeho místě vznikl kostel nový, pozdně gotický. Tato stavba byla zanedlouho poté, prakticky již po třiceti letech své existence, zásadním způsobem upravena. Zmíněná stavební úprava je datována dle dochovaného letopočtu „[15]89“, situovaného v lunetové římsce na pohledově akcentovaném severním průčelí kostela. Autorství renesanční přestavby je v literatuře, na základě stylové analýzy, připisováno Carlu Valmadimu. Následně byla v letech 1608-1611 vystavěna západní hranolová věž.²⁴¹ Do roku 1629 je vrocen vznik přístavby severní předsíně. Další stavební etapy náročnějšího charakteru proběhly v roce 1794 a 1895. V průběhu dvacátého století se opravné práce prováděly jednak v roce 1929, v roce 1993 a naposledy pak v roce 2000, kdy byla realizována konzervace sgrafitové výzdoby.

Stavebníci: Jiří z Valdštejna, pán na Hostinném a Miletíně (1559); Karel z Valdštejna, Zdeněk z Valdštejna (poručníci nezletilého Jindřicha z Valdštejna), Hans Kappel (1589); Jindřich z Valdštejna, Magdaléna Valdštejnská, rozená purkrabínka z Donína, Zdeněk z Valdštejna (1608-1611)

Lokace objektu: Dolní Olešnice

Obec: Dolní Olešnice

Bývalý okres: Trutnov

Kraj: Královehradecký

Katastrální území: Dolní Olešnice

Parcelní č.: p. p. č. 1/1, s. p. č. 48

4. 2. Popis a rozbor stavby

Urbanistická situace a bližší popis hřbitovního areálu:

Areál kostela sv. Jakuba Většího je situován zhruba ve střední části obce Dolní Olešnice, na mírně vyvýšeném návrší, po levé straně nad silniční komunikací ve směru Trutnov – Nová Paka.^{obr. 129} Areál se nachází na samém okraji obce (svým založením charakteristická lanová ves), v místech kde se na výše uvedenou silnici napojuje vedlejší silniční komunikace ve směru Dolní Olešnice - Mostek. Od západu hraničí hřbitovní areál s pozemkovou parcelou bývalé fary pocházející z 18. století. Severní hranici tvoří dnes již nezastavěná plocha s mírně svažujícím se terénem. Směrem na východ od kostela je na přilehlých pozemcích situováno několik historických obytných domů s hospodářskými budovami a konečně na jižní straně se za ohradní zdí nachází již volné prostranství s polnostmi a pastvinami. Díky svému umístění na vyvýšeném návrší tvoří hřbitovní areál s kostelem sv. Jakuba Většího přirozenou výškovou dominantu obce.

²⁴¹ Carl Leeder vznik věže datuje do roku 1602, dle dochovaného nápisu na západní věži olešnického kostela sv. Jakuba Většího, jehož umístění není bohužel blíže specifikováno. Viz Carl Leeder, cit. v pozn. 13, s. 12 a 19. Alternativní letopočet dokončení výstavby věže (tj. 1612) je součástí doprovodného nápisu na dochovaném prostředním zvonu. Ibidem, s. 19 a 24.

Hranice pozemkové parcely areálu vymezuje zděná ohradní zeď zbudovaná na nepravidelném obdélném půdorysu s okosenými nárožími. Přístup do areálu zajišťuje jednak vstupní brána umístěná naproti západnímu průčelí kostela a dále menší vstupní branka, nacházející se zhruba ve středu severního úseku ohradní zdi. Před touto brankou je při polní cestě, vedoucí podél ohradní zdi dále směrem k západu, osazeno kamenné pískovcové sousoší Kalvárie, pocházející pravděpodobně z druhé poloviny 18. století.^{obr.} Starší, dnes již nevyužívaná vstupní brána z roku 1578 je umístěna na jihozápadě.^{obr.}

Prostor areálu kostela je dodnes, v omezené míře, využíván jako pohřebiště. Staré hroby se prolínají s hroby novodobými. Výlučně starý hřbitov se nachází pouze v jižní části areálu, v bezprostřední blízkosti objektu kostela. K jižní hranici areálu byl pravděpodobně v 19. století připojen, či nově adaptován, ohrazený lichoběžníkový pozemek, tzv. „nového“ hřbitova. V jihovýchodním nároží areálu je ke hmotě zdiva ohradní zdi přičleněna dnes již nefunkční, zděná přístavba márnice z konce 18. století.

Již na první pohled je zřejmé, že ohradní zeď byla vystavěna v několika stavebních etapách. Co se týče materiálového složení jednotlivých úseků, bylo ke stavbě použito vždy jen přírodního kamene. Jednotlivé úseky se liší velikostí použitých kvádrů, způsobem jejich opracování, strukturou kvádrového zdiva a typem pískovce.²⁴² Linie ohradní zdi je místy, v důsledku vyrovnání svažitého terénu, uspořádána stupňovitě. Zdivo je neomítané a vše nasvědčuje tomu, že omítek nebylo použito ani v předchozích obdobích. Jako svrchní krycí desky jsou použity novodobé náhražky z litého betonu.

Po vnitřním obvodu zdi jsou umístěny kamenné náhrobníky s nápisovými deskami. Zvýšenou pozornost si zaslouží především dvě renesanční náhrobní desky ze závěru 16. století, osazené do hmoty zdiva na severozápadě.²⁴³

Vstupní branka s předsazeným čtyřstupňovým schodištěm na severní straně ohradní zdi je svým založením nejmladší a pochází z roku 1928. Její uspořádání je velmi prosté. Sestává se z dvou zděných omítaných hranolových pilířků, které jsou ve vrcholech doplněny o profilované kamenné nástavce s odhalenými kovovými čepy. Na nich byly původně osazeny, dnes již chybějící, dekorativní prvky (kamenné vázy). Současná hlavní vstupní brána z roku 1773, situovaná na západní straně, je koncipována obdobným způsobem.

²⁴² Souvislá linie staré, pravděpodobně původní ohradní zdi začíná na severovýchodě, kde navazuje na úsek mladšího zdiva, který je přičleněn k přístavbě márnice, situované v jihovýchodním nároží areálu. Odtud pokračuje stará ohradní zeď dále směrem k západu, kde ji ukončuje severní pilíř hlavní vstupní brány. Zdivo, které navazuje na protější jižní pilíř západního vstupního otvoru má, ve srovnání s předchozím úsekem, zřetelně odlišný charakter a je svým původem pravděpodobně mladší. Tato část ohradní zdi je přerušena objektem staré renesanční brány z roku 1578. Na ní pak směrem dále k jihu přiléhá zdivo, které pochází z další mladší stavební etapy. Je zhotoveno z pískovcových kvádrů různé velikosti a kromě barevnosti kamene se liší též způsobem kladení kamene. Na tuto část dále navazuje krátký úsek původního zdiva s cihelnou nadezdívkou a fragmenty vápenných omítek. Další část svým charakterem odpovídá výše zmíněnému úseku zdiva mezi mladší a starou vstupní bránou. V těchto místech již na ohradní zeď areálu navazuje samostatná ohradní zeď přilehlého pozemku s křížem

²⁴³ Jedná se o dvě kamenné náhrobní desky zhotovené ze střednězmného pískovce okrového zbarvení. Na jedné z náhrobních desek je zobrazena mladá žena s novorozenětem, druhý náhrobek je mužský. Celkový charakter náhrobků napovídá, že jsou dílem stejného kamenického mistra. Jedná o manželský pár, Hanse Kappela a jeho manželku Annu, členy rodiny svobodných pánů z Olešnice, kteří po generace vlastnili místní usedlost zvanou *Oels* (*Öels*). Náhrobky pocházejí z let 1500 (Anna Kappel) a 1507 (Hans Kappel). Podrobněji viz Carl Leeder, cit. v pozn., s. 13; Rudolf Müller, cit. v pozn. 62, s. 39; Adolf Bohath, cit. v pozn. 63, s. 27-30, zvláště s. 28. Zobrazení, viz Původní fotodokumentace, obr. 157.

Skládá se ze dvou postranních masivních hranolových pilířů, pravděpodobně zděných a na povrchu opatřených hrubší vápennou omítkou. Pilíře mají zdůrazněnou soklovou část a vrcholí mírně převislou profilovanou římsou. Na ní jsou osazeny kamenné stupňovitě uspořádané nástavce, na nichž byly v minulosti umístěny doplňující kamenné dekorativní prvky. Dle dochovaných historických fotografií je zřejmé, že se jednalo o piniové šišky.

Renesanční vstupní brána z roku 1578, pravděpodobně původní přístupová komunikace do hřbitovního areálu, je založena na pravouhlém obdélném půdorysu. Je vystavěna ze smíšeného zdiva, s dominantním podílem kamenných pískovcových kvádrů, ve hmotě doplněných drobnějšími valounky lomového kamene a úlomky pálených cihel. Zdicí malta je vápenná s narůžovělým zabarvením. Na povrchu zdiva jsou dochovány fragmenty vápenných omítek. Na vnější straně směrem k západu je ve hmotě zdiva osazeno kamenné ostění vstupního portálu s půlkruhovým záklenkem. Ve vrcholu oblouku je umístěn nízký klenák s vysekaným letopočtem „1578“. Původní vstupní otvor byl v minulosti sekundárně zazděn a omítnut. Na východní straně je vstupní otvor řešen jednoduchým pravouhlým překladem. Zdivo je v horních partiích završeno dřevěnou profilovanou korunní římsou, na níž dosedá sedlová stříška, opatřená střešní krytinou z řezaného šindele.

Objekt márnice situovaný v jihovýchodním nároží areálu je založen na pravouhlém podélném půdorysu. Svislé konstrukce jsou zděné omítané, završené dřevěným krovem a sedlovou střechou. Střešní krytina je zhotovena z novodobých eternitových šablon. Štítové lomenice tvoří svisle kladené dřevěné trámy. Zdivo na je na severozápadním průčelí ve středu prolomeno pravouhlým kamenným vstupním portálem bez profilace. Jediným dekorativním prvkem je kamenná pískovcová deska s lebkou a zkříženými hnáty, umístěná nad překladem vstupního otvoru.

Exteriér:

Stavební parcela farního kostela sv. Jakuba Většího se nachází zhruba ve středu ohrazeného hřbitovního areálu. Jedná se o orientovanou, podélnou stavbu, koncipovanou jako jednolodí s vtaženými opěráky a s polygonálně uzavřeným presbytářem^{obr. 130}. Pohledově se uplatňují všechna čtyři průčelí. K obvodovému zdivu presbyteria je na jižní straně přičleněna podélná pravouhlá sakristie s přilehlým točitým schodištěm na západě. Západní průčelí je akcentováno mohutnou hranolovou věží. V jižní obvodové zdi zvonice je zapuštěno točité schodiště zpřístupňující druhé a třetí nadzemní podlaží věže. K severní obvodové zdi lodí kostela byla sekundárně přistavěna čtvercová předsíň a přilehlé kryté schodiště vedoucí na západní krucht v patře. Po obvodu stavby obíhá nízký přízemní sokl, který je v různých částech zhotoven z odlišného materiálu. Tradiční sokl z kamenných pískovcových desek obdélného tvaru je osazen pouze po obvodu západní věže s přilehlým jižním schodištěm. V případě zbývajících částí kostela je sokl naznačen pouze v omítce. Starší části objektu kostela jsou vystavěny ze smíšeného zdiva. Dominantním stavebním materiálem je načervenalý pískovec tzv. arkóзовého typu. Pískovcové kvádry jsou ve hmotě doplněny valounky lomového kamene (ruly) a úlomky pálených cihel. Cihelné v celém rozsahu jsou přístavby všech tří schodišť. Severní předsíň z roku 1629 je vystavěna z kvádřového zdiva. Jako stavební materiál byly použity pravidelné pískovcové kvádry načervenalého zabarvení. Zdivo starších částí kostela je pojené vápennou maltou a opatřené

několika vrstvami hladkých vápenných omítek s načervenalým zbarvením. Pouze horní partie hranolové věže byly, pravděpodobně dodatečně, opatřeny povrchovým nátěrem v barvě přírodního vápna. Svislé zděné konstrukce objektu vrcholí lunetovou římskou, která obíhá po celém obvodu lodi a přilehlého presbyteria. Kromě dochované renesanční sgrafitové výzdoby fasád si zvýšenou pozornost zaslouží též dodnes zřetelná fiktivní sgrafitová bosáž všech nároží kostela, včetně polygonálního závěru presbytáře. V přírodním kameni bez povrchových úprav zůstaly, kromě výše zmíněného přízemního soklu, také šambrány oken a ostění vstupních portálů. Materiálem je ve všech případech střednězrný pískovec arkózového typu. Zastřešení objektu kostela kombinuje různé typy střešních konstrukcí a materiálů. Ustoupená sedlová střecha lodi a valbová střecha nad sakristií s oratoří jsou opatřeny tradiční střešní krytinou ze štípaného dřevěného šindele. Stejným materiálem je opatřena pultová střecha nad sakristií, nízká jehlancová střecha severní předsíně, pultová stříška nad přilehlým schodištěm a konečně též zastřešení obou schodišť na jižním průčelí. Šablonami z měděného plechu je naopak pokryta cibulová bání západní věže. Při východním závěru vrcholového hřebene sedlové střechy lodi je situován sanktusník, založený na polygonálním půdoryse, doplněný lucernou a cibulovou stříškou. Stříška sanktusníku je opatřena šablonami z pozinkovaného plechu. Ve vrcholu cibulové bání je na hrotici osazena měděná zlacená makovice a subtilní kovaný kříž latinského typu. Oplechovány jsou též stříšky tří valbových vikýřků, z nichž první dva se nachází na severní a jižní straně sedlové střechy nad lodí a třetí je situován přímo nad východním polygonálním závěrem presbytáře.

Západnímu průčelí dominuje masivní dvoupatrová hranolová věž, založená na pravoúhlém čtvercovém půdorysu. Síla obvodových zdí je ve srovnání se zdivem ostatních částí kostela zřetelně silnější. Průčelí věže jsou na úrovni prvního a druhého patra ve vnějším líci členěno průběžnými kordónovými kamennými římsami. Jejich profilace a charakter se vzájemně liší. Zdivo věže je hladce omítnuto, nároží jsou zdůrazněna iluzivním, ve štku provedeným kvádrováním. Svislé zděné konstrukce završuje převislá, bohatě profilovaná korunní římsa, na níž navazuje novodobý krov cibulové bání. Střecha věže se skládá ze dvou cibulí a středové lucerny na polygonálním půdorysu. Ve vrcholu střechy je opět osazena hrotice se zlacenou měděnou makovicí s kovaným křížem latinského typu.

Hlavní vstupní portál, situovaný na střední ose západního průčelí hranolové věže byl v roce 1895 doplněn o architektonické rámování v historizujícím pseudorenesančním stylu. Ostění pravoúhlého hlavního vstupního portálu je zhotoveno z pískovce arkózového typu. Představená přístavba neorenesančního portiku je založena na pravoúhlém obdélném půdorysu. Svislé i vodorovné konstrukce jsou vyžděny z pálených cihel. Zdivo je na povrchu opatřeno hladkou omítkou načervenalého zbarvení, v jejíž hmotě je naznačeno plastické členění povrchu stylizovanou rustikou. Edikulu s půlkruhovým záklenkem nese dvojice postranních hranolových pilířů. Ve hmotě zdůrazněné sokly pilířů jsou kamenné. Přechod mezi nosnými architektonickými články a nástavcem je akcentován subtilní římsou. Na obdélný nástavec dále dosedá vlys s konzolkami, které vynášejí převislou profilovanou římsu a nízký středový štít se segmentovým záklenkem. Uprostřed vlysu je umístěna obdélná rolverková kartuš s nápisem „*DER FRIEDE SEI MITEUCH*“. V tympanonu vstupního portálu je technikou sgrafita zobrazen novodobý výjev s trůnicí Pannou Marií. Kazetové křídlové dveře vstupního portálu jsou zhotoveny z dřevěného materiálu.

Obvodové zdi věže jsou v jednotlivých patrech opatřeny okenními otvory různých typů. V prvním nadzemním podlaží je zdivo prolomeno vždy jedním podélným oknem s půlkruhovým záklenkem na severní a na západní straně. Kamenná ostění jsou hladká, zhotovená z pískovce okrového zabarvení. Na úrovni druhého nadzemního podlaží věže se nacházejí dva okenní otvory pouze na západním průčelí. Jedná se o pravouhlá čtvercová okénka s masivními kamennými ostěními, umístěná nad sebou na střední ose fasády. Ve třetím nadzemním podlaží se okna uplatňují na všech čtyřech stranách. Jejich podoba a členění je obdobné jako v případě oken v přízemí. K jižnímu průčelí věže je přičleněno výše zmíněné točité schodiště. Je založeno na kruhovém půdorysu a zapuštěno hluboko v obvodové zdi. Fasáda schodiště je členěna trojicí drobných obdélných okének, umístěných v ose nad sebou. Přiznaná ostění jsou kamenná, zhotovená z okrového pískovce.

Na východní stěnu věže dále organicky navazuje loď kostela. K pohledově dominantní severní fasádě byla v minulosti sekundárně připojena přístavba předsíně a krytého schodiště. Předsíň je založena na čtvercovém půdorysu a je přístupná od severu, pravouhlým portálem s kamenným pískovcovým ostěním. Ve středu překladu je umístěn v kameni vysekaný letopočet „1629“. Osvětlení interiéru předsíně zajišťuje úzké obdélné okénko, umístěné na východní straně, ve středu hlubokého špaletového otvoru se segmentovým záklenkem. Přístavba předsíně je hladce omítnuta. V omítce se dochovalo iluzivní členění rytou kresbou. V ploše stěn se jedná o hladké vodorovné pásy, nároží jsou zdůrazněna sgrafitovými psaníčky a po obvodu přístavby obíhá římsa s geometrickým ornamentálním dekorem. Omítky mají výrazně historizující charakter a snaží se svým výzdobným aparátem napodobit původní renesanční fasády kostela. Tato povrchová úprava vnějších fasád pochází z roku 1895, jak mj. dokládá rytý nápis s datací „ERNEUERT 1895“, umístěný v omítce nad kamenným vstupním portálem. Přilehlé schodiště je přístupné z prostoru předsíně a vede na západní krucht. Severní průčelí přístavby je doplněno o jediný okenní otvor umístěný v horních partiích směrem k západu.

Severní fasáda lodi kostela je opatřena dvojicí podélných lomených oken bez kružeb, zapuštěných v hlubokých omítaných špaletách. Skosené parapety, které byly velmi pravděpodobně jako u ostatních okenních otvorů vyzděny z lomového kamene a hladce omítnuty byly spolu se spodnímu partiemi ostění oken zaslepeny v důsledku výše zmíněných sekundárních stavebních úprav. Profilovaná ostění oken jsou kamenná, zhotovená z pískovce načervenalého zabarvení. V sousedství přilehlého schodiště je v parteru zdi lodi směrem k západu umístěno několik náhrobních desek a náhrobků. Za pozornost stojí především, svým charakterem pozdně renesanční, kamenný náhrobník Magdalény Valdštejské, purkrabínky z Donína z roku 1618 (podrobnější popis náhrobku viz níže).

Východnímu průčelí dominuje podélný presbytář s trojboce uzavřeným kněžištěm. Kromě jižní obvodové zdi jsou stěny presbytáře na středních osách prolomeny podélnými okenními otvory s lomenými záklenky. Jejich charakter a členění odpovídá výše zmíněným oknům na severním průčelí. K jižní obvodové zdi presbytáře je připojena přístavba patrové sakristie s oratoří, založená na obdélném půdorysu. Zdi přístavby jsou hladce omítnuty, pouze východní štítová stěna je v horních partiích doplněna o sgrafitovou výzdobu s rozvilinovým ornamentem a groteskami. Tato skutečnost svědčí o založení objektu přístavby nejpozději v roce 1589. Zdi sakristie jsou na východní a jižní straně prolomeny drobnými obdélnými

okenními otvory, jejichž podoba se v jednotlivých podlažích liší. Přízemí objektu se sakristií je opatřeno dvěma úzkými podélnými okénky v hlubokých omítaných špaletách, umístěným vždy po jednom na východní a jižní straně objektu. Oratoř situovaná v patře přístavby je osvětlena dvojicí pravouhlých podélných oken s kamennými pískovcovými ostěními, umístěnými stejným způsobem jako v případě sakristie. Oratoř je přístupná pouze z vnějšku točitým schodištěm, které k objektu přístavby přiléhá ze západní strany. Je založeno na kruhovém půdorysu a má samostatný vchod opatřený hladkým pískovcovým portálkem s vodorovným překladem. Plochu obvodové zdi oživují dvě nepravidelně umístěná obdélná okna s masivními kamennými ostěními. Architektonické členění přístavby schodiště doplňuje subtilní kordónová a profilovaná korunní římsa, na niž dále navazuje přílbová stříška z dřevěného šindele. Jižní obvodová zeď lodi je prolomena dvojicí podélných lomených oken, analogických s okny na severní straně lodi a v presbytáři.

Nejvýraznějším architektonickým prvkem, který se uplatňuje na třech pohledových fasádách kostela, je korunní lunetová římsa s původní renesanční sgrafitovou výzdobou z roku 1589, které je zvýšená pozornost věnována v samostatné kapitole (viz níže).

Interiér:

Interiér kostela reflektuje průběh stavebního vývoje. Architektonická skladba dominantních částí interiéru, tj. presbytáře, lodi a přilehlé sakristie s oratoří v patře, je výsledkem stavební přestavby, která proběhla v roce 1589. Přes řadu pozdějších stavebních úprav, které obohatily původní půdorysné řešení jednolodního objektu, si kostel v celkové koncepci zachoval dominantní pozdně goticko-renesanční charakter. Základní prostorovou jednotku tvoří trojboce uzavřený presbytář, na který od západu navazuje jednolodí, založené na pravouhlém obdélném půdorysu. Prostor presbytáře a jednolodí odděluje tradiční vítězný oblouk s půlkruhovým záklenkem. V interiéru lodi je na západní straně situována dřevěná kruchta podpíraná dvojicí subtilních sloupů. Podélné osy lodi a presbytáře na sebe symetricky navazují. Co se týče působení interiéru kostela, zdá se být zcela zásadním činitelem element světla. V uspořádání jednotlivých prostorových buněk na ose za sebou a způsobu jejich osvětlení, je zřejmá světelná gradace od zcela temné západní předsíně v podvěží, přes střídmě prosvětlený prostor lodi až k jasně osvětlenému presbytáři. Tloušťka obvodového zdiva kostela není na všech místech stejná. Zřetelně silnější jsou především obvodové zdi západní hranolové věže. Subtilnější je naopak zdivo mladší přístavby severního schodiště. Současná výmalba interiéru pochází z druhé poloviny 18. století, obnovena byla při renovaci vnitřní výmalby kostela v roce 1929.²⁴⁴ Klenební pole a stěny jsou olíčeny tmavším okrovým nátěrem, architektonické prvky, tj. především klenební žebra a svorníky jsou zvýrazněny nátěrem ve světle okrových a pastelových odstínech. Náročnější malířská výzdoba

²⁴⁴ Díky odlišnému charakteru jednotlivých segmentů výzdoby, lze předpokládat, že původní, ve stávající podobě silně přemalovaná výmalba vznikala postupně. Jako nejstarší můžeme označit heraldickou výzdobu v presbytáři. Následně lze předpokládat, že vznikla výmalba klenby lodi. Doplnková omentální výzdoba kleneb a obvodových stěn, včetně triumfálního oblouku je dílem druhé poloviny 18. století. K restaurování výmalby, či spíše opakované renovaci došlo jednak v souvislosti s generální opravou kostela v roce 1895 a poté znovu v roce 1929. Ve starší literatuře je k výmalbě kostela uvedeno následující: „[...]Sie sind erst vor etlichen 30 Jahren bei einer Restauration des Innern der kirche nach den alten Wappen und Inschriften, die man damals tibertünchte, fehr unglücklich und mehrfach unrichtig gemalt worden[...]”. Viz Carl Leeder, pozn. v cit. 13, s. 19. Starší, rovněž sekundárně upravená podoba malířské výzdoby kostela, o níž se autor zmiňuje, pocházela z doby kolem roku 1840.

s ornamentálními, heraldickými a příležitostně též figurálními motivy se nachází jednak na líci kleneb - v klenebních kápích v presbytáři a v lunetových výsečích v zaklenuí hlavní lodi, dále na vítězném oblouku a jižní obvodové zdi chóru (podrobnější popis výmalby viz níže). Hlavní prostory kostela jsou vydlážděny tradičním způsobem, kamennými pískovcovými deskami čtvercového tvaru, které jsou kladeny buď nakoso (lod', presbytář), nebo podélně vedle sebe (předsín v podvěží).

Prostor presbytáře osvětlují tři lomená okna bez kružeb, situovaná v severní obvodové zdi, severovýchodním a jihovýchodním poli trojbokého závěru. Další okno ve východním poli závěru zastihuje monumentální pozdně barokní oltářní architektura z druhé poloviny 18. století. Jižní stěna presbytáře je v patře prolomena arkádou s půlkruhovým záklenkem. V parteru jižní obvodové zdi se dále nachází pravoúhlý obdélný vstupní otvor, který ústí do prostoru přilehlé sakristie. Kamenné ostění portálu je zhotoveno z arkózového pískovce a opatřeno světlým vápenným nátěrem. Presbytář je sklenut valenou klenbou s dvojicí protilehlých lunetových výsečí a třemi styčnými lunetami v polygonálním závěru. Hrany klenebních kápí jsou spolu s podélným vrcholovým žebrem zdůrazněny masivními, ve štuku vytáženými hřebínky (vzhledem k objemu žeber, nelze vyloučit, že jsou hřebínky vyzděny z cihel a na povrchu přetaženy vrstvou hladkého štuku). Výběhy iluzivních žeber jsou svedeny bez konzol přímo do obvodových zdí presbytáře. Ve vrcholu klenby je v místě protnutí vrcholnice klenby a iluzivních diagonálních žeber umístěn kruhový svorník s plastickou výzdobou. Malířská výzdoba se v prostoru presbytáře uplatňuje jednak v lunetových výsečích a dále též na ploše jižní obvodové zdi. V klenbě se kromě rokajových motivů nachází celkem čtyři erbovní znaky, které jsou umístěny v kápích protilehlých lunet. Jedná se o jednak erby zakladatelů starší části stavby kostela z roku 1559, Jiříka z Valdštejna, pána na Hostinném a Miletíně a jeho třetí manželky Marie Magdalény Valdštejnské z Lobkovic. Další dva erby náležejí objednavatelům dostavby kostela, tedy realizace západní hranolové věže, která proběhla v letech 1608-1611. Jde opět o manželský pár, Jiříkova syna Jindřicha z Valdštejna a jeho manželku Magdalénu Valdštejnskou, purkrabínku z Donína. Erbovní znaky jsou doprovázeny nápisovými páskami. V případě prvního manželského páru zakladatelů se jedná o nápisy: „*GEORG HERR VON WALDSTEIN AUF ARNAU UND MELETIN*“ a „*MAGDALENA WALDSTEIN GEB LOBKOWITZ*“. V případě druhého manželského páru donátorů nápisy zní: „*HEINRICH HERR VON WALDSTEIN AUF ARNAU UND NEUSCHLOSZ*“ a „*MAGDALENA WALDSTEIN GEB BURGGRAFIN VON DONAU AUF NEUSCHLOSZ*“. Na jižní stěně presbytáře, která sousedí s přístavbou sakristie a oratoře jsou namalovány erbovní znaky pozdějších majitelů panství Dolní Olešnice. Nad vchodem do sakristie se nachází erby Františka a Ludmily, pánů z Dýmů ze Stříteže. Erbovní znamení jsou opět doprovázena nápisy ve znění: „*FRAU LUDMILA GRAEFIN V DEYM GEBOHRNE GRAEFIN WALDSTEIN WATTENBERG 1841*“ a „*FRANZ GRAF V DEYM UND STRITETZ KK KAEMMERER MAIOR U PATRONATSOBRIGKEIT DER HERRSCHAFT ARNAU U DES GUTHES TSCHERMNA 1871*“. V horních partiích stěny nad arkádou je ve středu umístěn erb s doprovodným nápisem: „*JOSEPH GRAF VON [DEYM] GRUNDOBRIGKEIT DER HERRSCHAFT ARNAU NEUSCHLOSZ UND TSCHIRMNA 1782*“.

Prostor přilehlé sakristie je sklenut nízkou valenou klenbou s obkročnými lunetovými výsečemi, které jsou na hranách opět zdůrazněny hladkými štukovými hřebínky. Na východní stěně se v dolních partiích nachází malovaný, špatně čitelný nápis v německém jazyce s dochovanou datací „22 Mai 1909“. V patře nad sakristií je situována oratoř, přístupná pouze vnějším točitým schodištěm. Pravoúhlá obdélná místnost je zaklenuta jedním polem křížové klenby se štukovými hřebínky bez svorníku.

Půlkruhově uzavřený triumfální oblouk je v celém rozsahu zděný a hladce omítaný. Nástěnná výzdoba se nachází pouze na západní straně. V horních partiích podél půlkruhového záklenku se kromě rokajových kartuší nachází rovněž zobrazení dvojice okřídlených efébů, nesoucích kartuš s monogramem „A † R“. Prostor jednolodi je osvětlen čtveřicí lomených oken bez kružeb, osazených v hlubokých hladce omítaných špaletách. Omítané jsou též skosené okenními parapety. Zaklenutí lodi je řešeno renesanční valenou klenbou s dvěma dvojicemi protilehlých lunetových výsečí se styčnými vrcholy. Klenební vzorec je poměrně složitý. Základ tvoří vrcholový podélný hřeben a zmíněná dvojice protínajících se diagonál. Plochy mezi lunetovými výsečemi jsou doplněny meziklenebními žebry, které se vzájemně protínají a tvoří tak různé geometrické obrazce. Klenba je místech protnutí vrcholového hřebene s vrcholy protilehlých lunet opatřena dvěma kruhovými svorníky s plastickou výzdobou. Tlaky klenby jsou zachyceny šesti vtaženými hranolovými pilíři, které jsou v horních partiích ukončeny převislými profilovanými římsami. V klenbě lodi se opět nachází čtyři erbovní znaky donátorů kostela, umístěné v hladce omítnutých kápích protilehlých lunet. Heraldická znamení s doprovodnými nápisy identifikují členy rodu Valdštejnů a Kolovratů. Jedná se o erbovní znaky manželského páru Zdeňka z Valdštejna a jeho manželky Anny Marie Valdštejské, rozené Libštejské z Kolovrat. Nepochybně po vzoru výzdoby presbytáře jsou erby doplněné o heraldická znamení rodičovského páru nevěsty, Jáchyma Libštejského z Kolovrat a na Rabštejně a Kateřiny Libštejské, rozené Berkové z Dubé a z Lipé. Směrem k východu jsou umístěny erby prvního zmíněného manželského páru, s nápisovými páskami v následujícím znění: „*FRAU VON WALDSTEIN AUF NEUSCHLOSZ U. OELS ANNO 1632*“ a „*HERR VON WALDSTEIN AUF NEUSCHLOSZ U. OELS ANNO 1632*“. V případě druhé dvojice erbů v západní části lodi zní doprovodné nápisy následovně: „*KATH: KOLOWRAD GEB: BERGRA VON DER TAUBE U. LEIPE FRAU AUF LOBKOWITZ 1632*“ a „*IOACHIM LOBSTEINSKY HERR VON KOLOWRAD DER HERRSCHAFT WALDSTEIN 1632*“.

Severní obvodová zeď lodi je ve spodních partiích směrem k východu prolomena obdélným vstupním otvorem v hluboké omítané špaletě. Ten zpřístupňuje jednak prostor přilehlé přístavby severní předsíně a odtud rovněž schodiště vedoucí na kruchtu. Ve východní stěně špalety se segmentovým záklenkem je ve zdivu osazena pravděpodobně původní kamenná kropenka, stylizovaná do podoby mušle. Novodobá konstrukce vestavěné patrové západní kruchty je zhotovena z dřevěného materiálu. Nelze vyloučit, že nahradila kruchtu svým původem starší.

Prostor podvěží je sklenut křížovou klenbou se štukovými hřebínky. Na jižní straně se nachází vstup do přilehlého točitého schodiště. Vstupní otvor je opatřen hladce opracovaným pískovcovým ostěním. Schodiště je zhotoveno z dřevěného materiálu a dosahuje na úroveň třetího nadzemního podlaží věže. V druhém nadzemním podlaží se nachází předsíň, volně

propojená s prostorem lodi vstupem na západní kruchtě. Třetí nadzemní podlaží věže tvoří čtvercová místnost, sklenutá plackou, která je na lici opatřena geometrickým vzorcem z vytažených štukových hřebínků. Ve středu obdélného klenebního zrcadla je osazena štuková rozeta v podobě stylizovaného květu plané růže. Ve čtvrtém nadzemním podlaží věže je situována síňka, z níž je možno, pravouhlym vstupním otvorem, vstoupit do prostoru krovu lodi a presbytáře. Při západní obvodové zdi je zde dále umístěno drobné dřevěné schodiště, které zpřístupňuje další podlaží věže se zvonící. Krov a zastřešení západní hranolové věže je novodobé, zhotovené z kovového materiálu. Jeho vznik souvisí s požárem, k němuž došlo při opravě věže v první polovině devadesátých let 20. století.

Dochovaná trámová konstrukce krovu kostela je původem renesanční, pocházející z roku 1589. Tvoří jej hambalková soustava se dvěma hambalky nad sebou, doplněná středním sloupkem a vzpěrami ve tvaru „V“. Krov byl v minulosti, pravděpodobně opakovaně, upravován a doplněn, v důsledku čehož je jeho původní renesanční konstrukce značně znečitelněna. Prostor lodi a presbytáře odděluje zděná omítaná přička, která je na střední ose prolomená podélným otvorem s lomeným záklenkem. Charakter krovu nad prostorem presbytáře je identický jako v případě lodi, liší se pouze jeho rozpon. Odhalené ruby kleneb ukazují zděnou cihelnou konstrukci, zajištěnou diagonálními a příčnými pasy. Nadezdívky obvodových zdí objektu jsou zhotoveny ze smíšeného zdiva s převážujícím poměrem lomového kamene. Neomítaná západní štítová stěna, na niž navazuje obvodové zdivo hranolové věže, je zhotovena rovněž ze smíšeného zdiva. Původně byla opatřena širokým vstupním otvorem ve tvaru půlkruhu, avšak tento byl v minulosti sekundárně zazděn a ve středu prolomen novým vstupním otvorem s vodorovným překladem. Zárubně a překlad vstupu jsou zhotoveny z dřevěných trámů. Zmíněná druhotná zadržka je na povrchu opatřena hrubou vrstvou vápenné malty.

Samonosná lunetová římsa, obíhající po obvodu trojlodí, presbytáře a patrové sakristie je zděná z pálených cihel, z rubu staticky zajištěná dřevěnou konstrukcí krovu a po vnějším obvodu vynášená okapovou vaznicí.

Ostatní prostory kostela sv. Jakuba Většího, tzn. severní předsíň, severní a jižní schodiště spolu s oratoří, jsou v současné době bohužel nepřístupné. Kostel již delší dobu neslouží svému původnímu účelu a je pro veřejnost uzavřen.

4. 3. Historie a stavební dějiny

Stavební dějiny kostela je možné rekonstruovat jednak na základě informací z písemných pramenů a dochované literatury, avšak primárním pramenem poznání zůstává nadále samotná stavba kostela sv. Jakuba Většího. Půdorysná dispozice objektu a variabilita konstrukčních prvků umožňuje rozdělit jeho architektonický vývoj do několika stavebních etap.

Počátky olešnického kostela spadají již do druhé poloviny 14. století. Původní, nedochovaný sakrální objekt²⁴⁵ byl zhotoven velmi pravděpodobně z dřevěného materiálu.

²⁴⁵ Lze předpokládat, že stávající zasvěcení kostela sv. Jakuba Většímu bylo programově přejato od nedochovaného kostela staršího a to i přes skutečnost, že novostavba z roku 1559 byla založena jako kostel protestantský-luteránský. Adolf Bohath ve své studii v této souvislosti uvedl zajímavou informaci, že kostel byl nekatolickými úřady obsazován již od husitských válek a to prakticky až do roku 1620. Sakrální objekt byl kostelem

Nejstarší dochovaná část stávajícího kostela pochází ze stavební etapy, která proběhla v roce 1559. Tehdy byl starý a pravděpodobně již v mnoha ohledech nevyhovující kostel stržen a na jeho místě vznikla novostavba zděného kostela protestantského. V průběhu výše zmíněné první stavební etapy bylo realizováno pouze polygonálně uzavřené presbyterium a přilehlá loď menších rozměrů, která byla dle předpokladů opatřena plochým trémovým stropem.²⁴⁶ Stavebníkem nového kostela byl tehdejší majitel panství Hostinné, Jiřík z Valdštejna, pán na Hostinném a Miletíně, který všechny části Dolní Olešnice spravoval doložitelně nejpozději od roku 1568.²⁴⁷ Nový kostel byl zanedlouho poté, prakticky již po třiceti letech své existence, zásadním způsobem upraven. Předpokládá se, že rámci této stavební etapy vznikla přístavba sakristie s oratoří v patře, prostor presbytáře a lodi byl opatřen novými klenbami a na průčelích došlo k realizaci náročné sgrafitové výzdoby. Zmíněná stavební úprava je datována dle dochovaného letopočtu „1589“, situovaného v lunetové římsce na pohledově akcentovaném severním průčelí kostela. Kdo byl iniciátorem celé akce, není dosud uspokojivě vysvětleno. Přestavba kostela rozhodně nemohla být realizována na objednávku Jindřicha z Valdštejna, v pořadí nejstaršího syna výše zmíněného Jiříka z Valdštejna a jeho třetí manželky Marie Magdalény (Alény) Valdštejnské z Lobkovic, neboť tento šlechtic samostatně spravoval olešnické panství teprve od roku 1594.²⁴⁸ Do té doby, dle závěti Jiříka z Valdštejna, ručil za majetek nezletilých dědiců druhorozený syn z prvního manželství Karel z Valdštejna, od roku 1589 pak společně se svým mladším bratrem Zdeňkem. O tom, že se zmínění šlechtici, z pozice správců majetku, podíleli na financování náročného projektu přestavby kostela, se můžeme pouze domnívat. Ve starší, předválečné německé literatuře se však v této souvislosti objevuje jméno svobodného pána a tehdejšího majitele usedlosti zvané Olešnice (něm. *Oels*), Hanse Kappela, jehož monogram, či spíše domovní značka (něm. *hausmarke*), se údajně nacházela vyražena spolu s letopočtem „1589“ na dekorativní mříži okenního otvoru v sakristii²⁴⁹ a rovněž na okenní tabulce blíže nespecifikovaného kostelního

filiálním, podřízen stávajícímu děkanskému kostelu Nejsvětější Trojice v Hostinném. Samostatná farnost byla z vůle císaře Josefa II. zřízena teprve v roce 1787. Srovnej, viz Adolf Bohath, pozn. v cit. 63, s. 28.

²⁴⁶ Ibidem, s. 27.

²⁴⁷ „[...]Zápisy panství Olešnického svědčí o tom, že plat v Olešnici a tudíž bezpochyby i jiné dědiny zase s Hostinným na počátku 16. století spojeny byly. Jiná část vsi patřila v témže století k panství Miletínskému.[...] Když pak panství toto Jiřík z Valdštejna koupil, přitáhla jest část Olešnice k panství Hostinskému, poněvadž se ona ani v zápisech Miletínských ani Poličanských nevyskytuje. Mimo to držel zde část před r. 1541 Petr Cerekvický z Holovous; [...] Tato část Olešnice nachází se na panství Břečštejnském r. 1552, ale ne již r. 1568; v tom čase dostal se díl tento Jiříkovi z Valdštejna.“ Převzato, viz August Sedláček, cit. v pozn. 13, s. 217

²⁴⁸ Jak bylo zmíněno výše, Olešnice se součástí hostinského panství stala již v průběhu první poloviny 16. století. Samostatné panství olešnické však vzniklo teprve v jeho závěru a to přičiněním výše zmíněného Jindřicha z Valdštejna. Olešnice Jindřichovi připadla jako dědičný podíl z rodinného majetku, tzv. díl borovnický, k němuž, kromě Olešnice náležely též nedaleké vsi Brusnice a Chotěvice. Dílčí cedule o rozdělení majetku byly sepsány v roce 1590, k deskám zemským byl přípis učiněn teprve v roce 1609. Viz August Sedláček, cit. v pozn. 13, s. 217-218. Správním a sídelním centrem nového panství se stal tzv. Nový Zámek nad Olešnicí, vystavěný pravděpodobně Carolem Valmadim na přelomu 16. a 17. století. O dalších Jindřichových plánovaných objednatelských aktivitách, které zjevně realizoval v takové míře, kterou mu poskytovala omezená finanční základna, svědčí mj. níže zmíněná stavební úprava na olešnickém kostele sv. Jakuba Většího, kterou realizovala, díky okolnostem, především jeho manželka Magdaléna, purkrabínkou z Donína (*Magdalena Burggräfin von Donaw*).

²⁴⁹ Srovnej, viz Adolf Bohath, cit. v pozn. 63, s. 29. Kromě toho výše uvedený autor uvedl zajímavou informaci o tom, že identická, dnes již nedochovaná domovní značka rodiny Kappelů z Olešnice se nacházela také „aus dem Längstram der „kirchenschänken“ Stube zu sehen“, z čehož tento badatel vyvozuje závěr, že „[...]die kirchenschänke einst die Wohnung, beziehungsweise das Gigenthum der Kappel gewesen sein musste.“ Viz ibidem, s. 28.

okna. Pravděpodobně identická značka, provedená technikou sgrafita, se dodnes dochovala v lunetové římsce na výše zmíněném severním průčelí lodi.^{obr.} Na základě této skutečnosti je možné předpokládat, že zmíněný Hans Kappel sehrál při realizaci přestavby kostela v roce 1589 důležitou roli štedrého donátora.²⁵⁰ Nezodpovězenou otázkou však nadále zůstává určení autora projektu renesanční přestavby. V mladší literatuře je v této souvislosti, na základě stylové analýzy, navržen stavitel údajně italského původu, Carlo Valmadi, který bývá rovněž ztotožňován s autorem renesanční sgrafitové výzdoby.²⁵¹ Zde nutno zmínit, že tento názor, na rozdíl od předpokladu o Valmadiho uplatnění v pozici stavitele, ob stojí jen velice těžko. Vezmeme-li v úvahu, že sgrafito skutečně bylo, pokud tomu dovolilo finanční zajištění objednavatele, standardní výbavou Valmadiho architektury, lze předpokládat, že v rámci stavební huti, která zakázky realizovala, působila též skupina specialistů – omítkářů, tzv. dynchéřů, kteří často ve spolupráci s malíři sgrafitovou výzdobu prováděli. Podíl Carla Valmadiho na realizaci sgrafitové výzdoby v Dolní Olešnici tak spočíval spíše ve výkonu funkce vedoucího stavební huti, který kromě projektování rovněž prováděl hlavní stavební dozor a koordinoval tak jednotlivé skupiny řemeslníků a specialistů. Podobně bohužel neobstojí ani předpoklad o Valmadiho autorství návrhu sgrafitové výzdoby. Na základě dobových zvyklostí můžeme usuzovat, že na ikonografickém programu se dominantní měrou podílel především sám objednavatel-investor, případně pak některý ze vzdělanců z jeho okruhu (např. duchovní, etc.). Na druhou stranu však nelze Valmadiho huti upřít přínos v rámci uplatnění specifického rejstříku dekorativních motivů, který vycházel jednak z tradičních dílenských vzorů, ale rovněž z bohatých zkušeností specializovaných řemeslníků.

Následně byla v letech 1608-1611²⁵² vystavěna západní hranolová věž. Předpoklad o tom, že se s výstavbou věže započalo již v roce 1602, jak ve své publikaci uvedl Carl Leeder, vychází z existence pravděpodobně již neexistujícího letopočtu, který se nacházel na blíže nespecifikovaném místě ve věži. Roli objednavatele projektu dostavby kostela tehdy sehrál, dle literatury, již zmíněný Jindřich z Valdštejna a jeho manželka Magdaléna Valdštejnská, purkrabínka z Donína. Samotné realizace náročného projektu dostavby kostela se však Jindřich již nedožil. Zemřel 21. července roku 1600 a pohřben byl o týden později, po boku svých rodičů a dalších zesnulých členů rodiny, v kryptě stávajícího děkanského kostela

²⁵⁰ Předpoklad o účasti Hanse Kappela na renesanční přestavbě kostela sv. Jakuba v pozici donátora přednesl již Adolf Bohath. Viz ibidem, s. 28-29. Fakt, že rodina Hanse Kapella v Dolní Olešnici skutečně žila po celé generace, dokládají již zmíněné kamenné pískovcové náhrobky z počátku 16. století. Z hlediska stratifikace tehdejší společnosti se jednalo o zástupce, v raném novověku nevelké a postupně mizející sociální vrstvy tzv. *svobodníků*, nebo *nápravníků*, kteří se na společenském žebříčku pohybovali mezi příslušníky panského stavu a jejich poddanými. Převážně se jednalo, podobně jako v případě olešnických Kappelů, o držitele jednotlivých svobodných usedlostí, kteří nebyli v přímém poddanském vztahu k vrchnosti, avšak současně nepříslušeli ani k vyšším stavům.

²⁵¹ Kostel sv. Jakuba v Dolní Olešnici je v souvislosti se stavitelskou činností Carla Valmadiho poprvé exaktně zmíněn ve studii Jaroslava Wagnera, viz Jaroslav Wagner, cit. v pozn. 65, s. 239-240.

²⁵² Spodní časová hranice výstavby západní hranolové věže, viz Adolf Bohath, cit. v pozn. 63, s. 28; horní hranice k roku 1611 vyplývá z časového vřození vzniku a osazení původního renesančního zvonu z roku 1612. Nový zvon byl v roce 1612 kostelu věnován Janem Jindřichem z Valdštejna, mladším bratrem již zesnulého majitele olešnického panství Jindřicha. Původní zvonice postavená z dřevěného materiálu byla, dle předpokladu Adolfa Bohatheho, umístěna ve středu sedlové střechy lodi kostela, v místech stávajícího sanktusníku. Stopy po stavebních úpravách krovu, které s tímto úkonem souvisely, jsou zřetelné dodnes.

Nejsvětější Trojice v Hostinném.²⁵³ Naopak manželka Jindřicha z Valdštejna, Magdaléna, purkrabínka z Donína, svého manžela přežila o celých osmnáct let. Zemřela 10. prosince roku 1618 a připomínkou její osoby je, kromě erbovního znamení v klenbě presbytáře, již zmíněná vápencová náhrobní deska, osazená v líci zdiva na severní straně lodi. Nakolik se v roli objednavatele, respektive donátora, uplatnil též Jindřichův dospívající syn Zdeněk, který byl právoplatným dědicem rodinného majetku, nelze bohužel přesněji určit. Realizaci zděné hranolové věže lze v celkovém kontextu výstavby kostela považovat za etapu závěrečnou, neboť následující stavební úpravy měly již pouze dílčí charakter. Lze předpokládat, že v rámci stavební etapy v letech 1608-1611 bylo přistavěno také jižní schodiště zpřístupňující vyšší nadzemní podlaží věže a rovněž bylo stavebně upraveno přístupové schodiště při západní obvodové zdi sakristie s oratoří v patře. Názor, že se i v těchto letech jako projektant a stavitel uplatnil výše zmíněný Carlo Valmadi zůstává, z důvodu nedostatku písemných pramenných materiálů, nadále otevřenou otázkou.

V souvislosti s následujícím stavebním vývojem objektu nutno zmínit, že Zdeněk z Valdštejna mladší svůj majetek již v roce 1622 pozbyl a to pro svou účast na tzv. „*velké rebelii*“, tedy povstání českých stavů proti Ferdinandu II. Habsburskému. V důsledku porážky stavovských vojsk na Bílé Hoře v roce 1620 a následných persekucí byla „*tvrz Volešnice se dvory poplužními a vším příslušenstvím*“²⁵⁴ konfiskována a v roce 1623 odprodána Albrechtu Václavovi Eusebiovi z Valdštejna. Nový majitel sice olešnické panství v roce 1624 odprodal Zdeňkovi z Valdštejna zpět jako manství²⁵⁵, avšak tento v téže roce zemřel. Olešnické zboží tak bylo zpětně zabráno a spravováno Albrechtem z Valdštejna až do roku 1633. Pravděpodobně na jeho náklady vznikla při olešnickém kostele přístavba nové severní předsíně, datovaná svým vznikem do roku 1629.

Další stavební etapy náročnějšího charakteru proběhly v roce 1794 a 1895. Za zmínku stojí především druhá uvedená oprava kostela, která byla iniciována Centrální komisí pro umění a kulturní památky ve Vídni (*Central Commission für Kunst und historische Denkmale in Wien*). Díky stati Adolfa Bohathého, *Die Kirche in Nieder-Oels bei Arnau*, uveřejněné v periodiku *Das Riesengebirge in Wort und Bild* v roce 1896, si můžeme udělat poměrně dobrou představu o rozsahu provedených prací a problematice s nimi spojené.²⁵⁶

V průběhu dvacátého století se opravné práce prováděly jednak v roce 1929, kdy byla především renovována rokoková výmalba interiéru kostela, dále v roce 1993, kdy došlo

²⁵³ Kamenný pískovcový náhrobek Jindřicha z Valdštejna se současně době nachází v interiéru jižní kaple sv. Jana Křtitele.

²⁵⁴ Citace, viz August Sedláček, cit. v pozn. 13, s. 217.

²⁵⁵ V raně novověké společnosti byly lenní vztahy chápány jako anachronismus. Přímoú manskou (vazalskou) povinností zatížený šlechtic byl v soudobém nazírání řazen na nižší příčku společenské hierarchie.

²⁵⁶ Stav kostela před rekonstrukcí byl, dle svědectví výše uvedeného autora, který byl v roce 1893 mj. pověřen sepsáním odborného posudku a zhodnocení stavu objektu, havarijní. V rámci obnovy byly provedeny následující práce: „*Die kirche erhielt mit einem Auswande von 4000 Fl. ein neues doppeltes Schindelbach, die Simsgewölbe wurden wieder in die ursprüngliche lage gebracht, die Mauern und das holzwerk veranfert, das Regebwasser wurde durch Rinnen und kanäle abgeleitet, die Sgraffito Decoration durch den Mitrestaurator Pošepný stellenweise erneuert, im übrigen rein abgewaschen[...]*“ V rámci uvedených stavebních a restaurátorských prací byly konzervovány rovněž kamenné renesanční náhrobníky Hanse Kappela a jeho manželky Anny z počátku 16. století. Adolf Bohath, cit. v pozn. 63, s. 29. Ze stejné stavební etapy pochází rovněž přístavba neorenesančního vstupního portiku na západním průčelí hranolové věže. Viz nápis „*JOSEF STEFFAN/ Eisenconstructions/ Werkstätte./ BAB u. KUNSTSCHLÜSSEREI/ ARNAU, 1895*“, umístěný na zdobném kování vstupních dveří.

v důsledku požáru západní hranolové věže k osazení nového krovu²⁵⁷ a v neposlední řadě též v roce 2000. Tehdy byla v rámci restaurátorského zásahu provedena náročná konzervace renesanční sgrafitové výzdoby vnějších fasád.²⁵⁸

4. 4. Přehled vybraných umělecko-historicky hodnotných částí vybavení interiéru a exteriéru kostela

4. 4. 1. Sgrafitová výzdoba vnějších fasád

Dochovaná sgrafitová výzdoba průčelí kostela sv. Jakuba Většího v Dolní Olešnici je bezesporu jedním z nejvýznamnějších dochovaných dokladů renesanční přestavby kostela, která proběhla v roce 1589. Její bohatá výzdoba a rozmanitost dekorativních motivů ostře kontrastují s prostým půdorysným řešením jednodušního objektu. Výzdoba je situována jednak v korunní lunetové římsě, dále v jednom vodorovném pásu v horních partiích pohledově akcentovaného severního průčelí lodi a rovněž v horních partiích východní štítové fasády patrové sakristie. Ve starší předválečné literatuře se objevuje předpoklad o existenci dalších čtyř výsečí lunetové římsy na západní straně lodi, a to v místech, kde byla později v letech 1608-1611 přistavěna třípatrová hranolová věž.²⁵⁹ Tuto hypotézu však vyvrátil restaurátorský průzkum západního průčelí, provedený v rámci restaurátorského zásahu v roce 2000, pod vedením ak. soch. Jiřího Kašpara.

Původní renesanční sgrafito z roku 1589 bylo realizováno tradičním způsobem jako dvouvrstvé. Podklad tvoří hrubší jádrová vápenná omítka s načervenalým zabarvením. Tato specifická barevnost je dána pouze použitím plniva, tj. písku z místních zdrojů. Ve starší předválečné německé literatuře jsou v této souvislosti uvedeny Chotěvické lomy, naopak ve výše zmíněné restaurátorské dokumentaci z roku 2000 byl jako zdroj ostřiva označen tzv. Kalenský potok. Na podkladu se dále nachází poměrně silná vrstva intonaka, tzn. řídkého vápenného mléka, které bylo na jádrovou omítku nanášeno opakovaným postříkem. Charakter obrysově kresby naznačuje, že zobrazené výjevy byly malířským mistrem velmi pravděpodobně realizovány tzv. *alla prima*, tedy bez použití tradičních šablon. K odstranění intonaka a odhalování barevného podkladu došlo teprve po mírném „zavadtutí“ obou vrstev, postupným odškrabáváním pomocí kovových špachtlí a nožiček.

Co se týče ikonografie sgrafitové výzdoby, stěžejní místo zaujímá cyklus celkem 14 apoštolů s postavou Ježíše Krista, který je zde zobrazen jako ikonografický typ Dobrého pastýře.^{obř.} Z neznámého důvodu se opakuje zobrazení sv. Jana evangelisty a sv. Matouše, který je označen dvojím způsobem jako *S. Mateus* a *S. Mattias*. Na druhou stranu postavy evangelistů Lukáše a Marka zcela chybí. Polopostavy apoštolů a Krista jsou umístěny v lunetových výsečích římsy jednak po obvodu presbytáře, dále na severním a částečně též na východním a západním průčelí lodi. Apoštolové, vyjma postavy Krista jsou seřazeni v

²⁵⁷ Lze předpokládat, že konstrukční řešení nového krovu respektovalo tvar původní cibulové bání, avšak k jeho provedení bylo použito, pravděpodobně z důvodů vysokých finančních nákladů, neautentického stavebního materiálu, tj. kovu.

²⁵⁸ Podrobněji viz Ak. soch. Jiří Kašpar, Restaurátorská dokumentace, *Renesanční sgrafitová výzdoba na hlavní římsě*, květen-září 2000.

²⁵⁹ Srovnej, viz Adolf Bohath, cit. v pozn. 63, s. 28.

pořadí, které odpovídá textu evangelia sv. Matouše, kap. 10-2.²⁶⁰ Figury jsou vzájemně odlišeny především typikou obličejů a tradičními atributy. Zajímavým motivem je přesah části drapérie oděvů, či jiných předmětů (atributů), přes vymezený rámeček lunetové výseče, do spodního pásu s doprovodným nápisem, který identifikuje jednotlivé světecké figury.²⁶¹ Tento detail je možné interpretovat jako vědomou snahu autora vyjádřit reálnou přítomnost apoštolů a Ježíše Krista v jednotném aktuálním čase a prostoru.

Celková koncepce výzdoby má výrazně reprezentativní charakter. Architektonické utváření bohatě zdobené lunetové římsy, doplněné ve spodních partiích o dekorativní pás – borduru, již na první pohled připomíná slavnostně zdobený arkádový ohoz. Tento dojem umocňují iluzivní čabrákové konzolky, které jsou situovány pod „hlavicemi“ mezi výsečemi jednotlivých lunet. Vyslovit konkrétní interpretaci a přiblížit tak více původní záměr autora ikonografického programu výzdoby, či v přeneseném smyslu jejího objednavatele, není bohužel, z důvodu nedostatku potřebných informací možné. Přesto lze přinejmenším hypoteticky nastínit jistou souvislost s některým z liturgických obřadů, významnou událostí, či náboženskou festivitou, kterou v současné době již nedokážeme uspokojivě dešifrovat.

Kromě stěžejních figurálních motivů je dalším okruhem výzdoby bohatá ornamentika, která plní sekundární funkci. Je soustředěna jednak na nárožích korunní římsy, dále v přechodech mezi lunetovými výsečemi s polopostavami apoštolů a rovněž ve výše zmíněném dekorativním spodním pásu - borduře. Z hlediska výrazového rejstříku kombinuje rozmanité motivy figurální, vegetabilní a zoomorfní.

Třetím tematickým okruhem sgrafitové výzdoby je textová část, která je omezena pouze na jižní průčelí lodi. Zde je v lunetových výsečích umístěno celkem šest tabulí s nápisy v německém a výjimečně v latinském jazyce. Texty nápisů zjevně vychází z tematiky *Ars moriendi*. Silně akcentováno je především dobově aktuální moralistní téma *Memento mori*.

Znění nápisů je, ve směru od západu k východu, následující:

„*ES HILFET KEIN/ REICHTVMB GELT/ NOCH GVT &/ KEIN GVNST NOCH/ KVNST KEIN STOLTZ/ ER MVTH*“

(Nepomůže žádné bohatství, peníze ani majetek, žádná přízeň, ani umění, žádná pyšná odvaha.)

„*FVERN TODT KEIN/ KRAVT GEWACHSEN/ IST & WAS LEBT AVF/ ERDN ALLES STERB/ LICH IST*“

(Proti smrti neroste žádná bylina, co roste na zemi, všechno je smrtelné.)

„*HEVT SIND WIR/ FRISCH GESVNDT/ VND STARCK &/ MORGEN ALL TODT/ VND LIGN IM/ SARCK*“

(Dnes jsme čerství, zdraví a silní, zítra všichni mrtví a ležící v rakvi.)

²⁶⁰ Bible, Písmo svaté starého a nového zákona, ekumenický překlad, Praha 1979, s. 19.

²⁶¹ Znění doprovodných nápisů je, směrem od jihovýchodu k jihozápadu, následující: „S f ANDREAS“, „S f IACOB D GRSSER“, „S f IOHANES EVANGELIST“, „S f PHILIPPVS“, „S f BARTHOLOMEVS“, „SALVATOR f I f C f“, „S f THOMAS“, „S f MATEVS“, „S f IACOB f DER f KLEINER“, „S f SIMON 89“, „S f IVDAS f THADEVS“, „S f MATTHIAS“, „S f P[AVLVS]“, „[S f IOH]ANNES f EVANGEL[IST]“.

„HEVT SIND WIR/ WIE EIN ROSLEIN/ ROTH & BALDT/ KRANCK VND WVR/ GET
VNS DER TODT/ & IST ALLENT/ HALBN ANGST/ MVH VND NOTH“

(Dnes jsme jak růžička červení, brzy nemocní a zardousí nás smrt; všude strach, bída a nouze.)

„VIVE VI/ VIVAS“

(Žij, abys žil.)

„HOR WILTV LE/ BEN EWIGLICH &/ BEI ZEIT LERN/ STERBEN DAS/ RATH ICH“

(Poslouchej, chceš-li život věčný, časem se nauč umírat, to radím.)

Samostatnou skupinu pak tvoří tři heraldická znamení, která jsou umístěna v iluzivních arkádách, v horních partiích ve vodorovném pásu mezi okny na severním průčelí lodi.^{obr. 175} Bezpečně lze identifikovat pouze tradiční erb rodu Valdštejnů, který se nachází ve středu. Tento bývá v literatuře spojován s postavou Jindřicha z Valdštejna, majitele a zakladatele samostatného panství Dolní Olešnice, jemuž náleží zásluhy za dokončení výstavby kostela (tzn. realizaci západní hranolové věže v letech 1608-1611). Znak po levé straně, směrem k východu je interpretován jako erbovní znamení Jindřichovy manželky Magdalény, purkrabínky z Donína, jejíž náhrobek zhotovený z dolomitického vápence nalezneme, jak bylo zmíněno výše, ve spodních partiích severní fasády na západní straně. Třetí znak je označována jako Silbersteinský a jeho přítomnost zde bývá uváděna v souvislost s dcerou Jiříka z Valdštejna z prvního manželství, Magdalénou z Valdštejna, která se provdala za Karla Silbersteina ze Silbersteinu. Vhledem k těmto skutečnostem lze předpokládat, že erbovní znaky na severní fasádě vznikly druhotně, tzn. po realizaci korunní lunetové římsy, pravděpodobně při příležitosti výstavby západní hranolové věže v letech 1608-1611.

Na závěr nutno zmínit, že dochovaná renesanční sgrafitová výzdoba byla v průběhu staletí několikrát opravena. Dobře je dokumentován konzervační zásah, k němuž bylo přistoupeno v rámci celkové obnovy kostelního objektu v roce 1895²⁶², dále dílčí úprava z roku 1929 a neposlední řadě též restaurování - konzervace, které proběhlo v roce 2000.²⁶³

Z výše uvedeného je zřejmé, že provedené práce měly, až na výjimku, charakter konzervačního zásahu, což mj. znamená, že se nám v případě kostela sv. Jakuba v Dolní Olešnici dochoval jeden z mála příkladů „autentické“ renesanční sgrafitové výzdoby.²⁶⁴

²⁶² Viz Adolf Bohath, cit. v pozn. 63.

²⁶³ Ak. soch. Jiří Kašpar, cit. v pozn. 258.

²⁶⁴ Zmíněná výjimka spočívala v tom, že v roce 1929 byl podklad sgrafit opatřen scelujícím krycím nátěrem v červenohnědé barvě. Srovnej, ibidem.

4. 4. 2. Náhrobek Magdalény Valdštejské, purkrabínky z Donína († 1618)

K dochovaným movitým částem renesanční výbavy kostela sv. Jakuba Většího v Dolní Olešnici náleží především kamenný náhrobek, který je osazen v lícovém zdivu, při západním okraji severní obvodové zdi lodi.^{obr. 156} Z charakteru mechanického poškození okrajových částí náhrobku je zřejmé, že stávající umístění desky je druhotné. Tomu mj. napovídá též dozdívka z pálených cihel, viditelná pod opadanou omítkou.

Náhrobní deska je pravouhlá obdélná, s rozměry 83 x 150 cm, zhotovená ze světlý dolomitického vápence s červenohnědým žilkováním. Na pozadí ploché desky je rytou kresbou naznačena nika s půlkruhovým záklenkem, před níž je ve vysokém reliéfu zobrazena postava mladé ženy.

Ve spodní polovině desky je na heraldicky pravé straně umístěn erbovní znak rodu purkrabínů z Donína, který má charakter renesančního štítu s příkrývadly. Cvikly po stranách půlkruhového záklenku niky jsou opatřeny reliéfní výzdobou se stylizovaným rostlinným ornamentem.

Po obvodu náhrobní desky obíhá doprovodný reliéfní nápis, který se odvíjí z levého horního rohu a pokračuje ve směru hodinových ručiček po celém obvodu náhrobku.²⁶⁵

Typ písma: gotická minuskula (fraktura)

Rozměry (šířka x výška): 3,5 x 2 cm (minuska), 4 x 3 cm (verzálka)

Použitý jazyk: Text je psán v českém jazyce.

Transliterace nápisu:

„Leta Pane 1618 10 Decemb: Urozen[a]/

[---] [---] [---] [ziw]ot swug [dokonala]/

[---] [---] [---] [---]/

Pochowana gest nyní Radostneho wzkrisseni z mrtwych ocekavajice“

²⁶⁵ Pro větší názornost bylo přistoupeno k využití následujících pomocných znaků: „abc“ - ohraničení textu; [abc] - doplněný text; [...] - pravděpodobný počet chybějících písmen; [---] - počet chybějících písmen nelze určit; / - označení konce řádku.

III. 5. Farní kostel sv. Václava v Rudníku

5. 1. Základní údaje k lokalitě a objektu

Cizojazyčné a jiné názvy lokality: *Hermannseifen, Hermozeifte, Hermansseiffen, Heřmanovy Sejfy, Sejfy*

Datace a autorské určení objektu:

Původní sakrální stavba, pravděpodobně stejného zasvěcení, je svým vznikem vročena do druhé poloviny 14. století. Stávající stav je výsledkem pozdně goticko-renesanční přestavby, která proběhla v letech 1598-1602. Autorství přestavby je v literatuře, na základě stylové analýzy, připisováno Carlu Valmadimu. K následujícím stavebním úpravám dílčího charakteru došlo jednak v letech 1896-1898, kdy byla upravena kostelní okna a dále pak v roce 1969, kdy byl po požáru kostela opraven krov, vyměněna střešní krytina a restaurována původní renesanční výmalba klenby v presbytáři.

Stavebník: Hanibal z Valdštejna, Kateřina Valdštejnská, rozená Berková z Dubé a Lipé (1598-1602)

Lokace objektu:

Obec: Rudník

Bývalý okres: Trutnov

Kraj: Královehradecký

Katastrální území: Rudník

Parcelní č.: p. p. č. 184; s. p. č. 115

5. 2. Popis a rozbor stavby

Urbanistická situace a bližší popis hřbitovního areálu:

Areál farního kostela sv. Václava je situován na mírném návrší při severozápadním okraji obce Rudník.^{obr. 182} Areál je situován v těsné blízkosti objektu bývalé farní školy č. p. 134 (s. p. č. 114) a nedaleké fary č. p. 1 (s. p. č. 112). Podél části přístupové komunikace ke kostelu, která vede směrem od jihu k severu, se dále nachází dnes již zchátralý objekt bývalého renesančního zámku s hospodářskými budovami, který byl v 19. století tehdejšími vlastníky rozšířen a nově adaptován jako pivovar.²⁶⁶

Hranice pozemkové parcely areálu vymezuje zděná ohradní zeď zbudovaná na nepravidelném podélném půdorysu. Přístup do areálu zajišťuje jednak na jihovýchodě umístěná hlavní vstupní brána s přilehlým lichoběžníkovým schodištěm, dále boční vstupní brána na jižní straně a konečně sekundárně proražený vstupní otvor na severní straně ohradní zdi. Prostor areálu kostela je nadále využíván jako pohřebiště.

Již na první pohled je zřejmé, že ohradní zeď kolem hřbitova vznikla postupně v několika stavebních etapách. Její nejstarší úseky se nacházejí v bezprostřední blízkosti objektu kostela

²⁶⁶ Renesanční zámek byl vystavěn na počátku 17. století, přibližně ve stejné době, kdy došlo k přestavbě rudnického farního kostela sv. Václava (1598-1602). Jako objednatelka tohoto stavebně náročného projektu je v literatuře primárně zmíněna Kateřina Valdštejnská, rozená Berková z Dubé a Lipé, manželka Haníbala z Valdštejna, který se naopak zasloužil o výše zmíněnou renovaci staršího farního kostela. Viz Carl Leeder, cit. v pozn. 13, s. 20. Jméno stavitele bohužel neznáme, ačkoliv na základě stylové analýzy dochovaných částí původní zámecké budovy, lze vyslovit předpoklad, že jím byl, podobně jako v případě přilehlého farního kostela, stavitel Carlo Valmadi. Památkově chráněný objekt bývalého zámeckého sídla se v současnosti nachází v havarijním stavu.

na části jižní, jihovýchodní a severovýchodní straně. Zdivo má v těchto místech smíšený charakter, s dominantním podílem ručně opracovaných pískovcových kvádrů. Na lici je původní zdivo staticky zajištěno několika zděnými pilíři lichoběžníkového tvaru. Jižní úsek zdi, směrem více k západu a část zdiva na protější severní straně areálu vznikla v mladší etapě, pravděpodobně v souvislosti s rozšířením pozemku kapacitně již nedostačujícího hřbitova. Stavebním materiálem jsou strojově opracované masivní kvádry z arkózového pískovce spojené vápennou maltou. Krátký úsek ohradní zdi na severovýchodě, pocházející pravděpodobně ze stejné stavební etapy, byl nevhodným způsobem druhotně upraven. Západní a jihozápadní strana areálu je uzavřena novodobou cihlovou zdí s podezdívkou z pískovcových kvádrů. Zdivo je v ploše rytmicky členěno hranolovými pilířky ze stejného stavebního materiálu. V souvislosti se stoupajícím terénem jsou jednotlivé úseky zdi řazeny stupňovitě. Zdivo ohradní zdi je v celém rozsahu ponecháno bez omítek. Svrchní krycí desky jsou kamenné, lokálně nahrazené novodobými doplňky z litého betonu.

Hlavní vstupní bránu na jihovýchodě tvoří dva masivní hranolové pilíře se zdůrazněnými sokly, plasticky členěnými dřívky a profilovanými nástavci ve vrcholech (doplňující dekorativní prvky chybí). Materiálem je střednězrný pískovec světle okrového zbarvení. Na povrchu kamenného materiálu jsou zachovány fragmenty opakovaných monochromních nátěrů. V nástavcích pilířů je v kameni vysekán nápis s datací „Anno 1898“. Přístupové schodiště se sedmi podestami je zbudováno na půdoryse lichoběžníka, který se rozšiřuje směrem do prostoru kostelního areálu. Mladší vstupní brána, situovaná na jižní straně areálu směrem více k západu, je koncipovaná obdobným způsobem. Použitý kamenný materiál je ponechán v přírodním stavu bez sekundárních povrchových úprav. V kamenných nástavcích ve vrcholech je vysekán nápis s datací „ANNO 1901“. Ve hmotě dřívků jsou zapuštěny kovové závěsy, na nichž jsou osazena novodobá dekorativně pojatá křídlová vrata.

Exteriér:

Stavební parcela farního kostela sv. Václava v Rudníku se nachází ve východní části podélného hřbitovního areálu. Objekt kostela je vystavěn na mírně svažitém terénu. Jedná se o orientovanou jednodílnou stavbu s mělkým, polygonálně uzavřeným presbytářem.^{obr.} K presbytáři ze severní strany přiléhá pravoúhlá patrová přístavba sakristie s oratoří, na jejíž západní obvodovou zeď navazuje zděný objekt předsíně se schodištěm. Jižnímu průčelí pak dominuje masivní hranolová dvoupatrová věž. K východní i západní obvodové zdi věže jsou na úrovni přízemí připojeny další dvě drobné přístavby, jižní předsíně na západě a kryté přízdní schodiště s předsíní na východě.

Přízemní sokl, zhotovený z pískovcových desek obdélného tvaru, se nachází pouze po obvodu jižní věže. Svislé konstrukce vrcholí nezdobenou, hladce omítnutou lunetovou římsou, která obíhá po celém obvodu stavby, vyjma jižní věže. Zastřešení objektu kostela kombinuje různé materiály. Po stranách ustoupená sedlová střecha jednodílná a valbová střecha nad oratoří jsou pokryty šablonami z pozinkovaného plechu. Ze stejného materiálu jsou zhotoveny také pultové střechy jižních přístaveb a severního schodiště. Šablonami z měděného plechu je naopak opatřena cibulová bání jižní věže, složená ze dvou cibulí a středové lucerny na polygonálním půdorysu. Ve vrcholu střechy osazena hrotice se zlacenou měděnou makovicí s kovaným křížem latinského typu. Původní a starší části objektu jsou

vystavěny ze smíšeného zdiva s velkým podílem pískovcových kvádrů a lomového kamene. Použité bloky kamene se vzájemně liší velikostí, od masivních ručně opracovaných kvádrů po menší nepravidelné valouny. Doplňkovým stavebním materiálem jsou drobné úlomky pálených cihel.

Cihelná v celém rozsahu je pouze přístavba severního schodiště a jedné z jižních předsíní. Zdivo je pojené vápennou maltou a opatřené několika vrstvami světlých (vápenných a cementových) omítek.

Hladce omítnutá západní obvodová zeď lodi je prolomena čtveřicí hrotitých okenních otvorů, které jsou umístěny vždy po dvou oknech v řadě nad sebou. Vertikální osy oken na sebe nenavazují. Okna ve spodní řadě jsou velikostí menší, špaletová, opatřená profilovaným ostěním z pískovce arkózového typu. Skosené parapety ukončené profilovanými římsami jsou zhotoveny z hladce opracovaného přírodního kamene. Horní dvojice oken se liší především svými rozměry. Jedná se tradiční podélná kostelní okna s lomenými záklenky a pískovcovými vyžlabenými ostěními bez kružeb. Okna jsou osazena v hlubokých, hladce omítaných špaletách. Kamenné parapety jsou pouze mírně skosené. Západní průčelí završuje zastřešená lunetová římsa, na níž dále dosedá ustoupený sedlový štít. Ve spodních partiích štítu jsou ve středu umístěna dvě drobnější podélná okna se segmentovými záklenky. Jejich prostě profilovaná ostěni jsou kamenná, zhotovená z arkózového pískovce.

V parteru severní obvodové zdi jednolodí je situován pouze jeden okenní otvor se segmentovým záklenkem, hladkým pískovcovým ostěním a vodorovným okenním parapetem. V horních partiích je severní obvodová zeď dále prolomena trojicí podélných lomených oken v hlubokých omítaných špaletách, opatřených pískovcovým ostěním a skoseným parapetem. Jejich charakter odpovídá okenním otvorům na západním průčelí. Plocha sedlové střechy je v dolní polovině doplněna trojicí novodobých, symetricky umístěných střešních oken. Přístavba schodiště přiléhající k části severní stěny jednolodí a k západní obvodové zdi sakristie, je založena na pravoúhlém obdélném půdorysu. Objekt je přístupný dvojicí pravoúhlých portálů s hladkými pískovcovými ostěními. Severní obvodová zeď přístavby je prolomena drobným podélným okénkem s lomeným záklenkem.

Navazující severní obvodová zeď sakristie, založené na pravoúhlém obdélném půdorysu, je prolomena dvojicí okenních otvorů s lomenými záklenky. Jejich utváření je totožné s okny v lodi. Ve spodních partiích východního průčelí sakristie je situován podélný, původně dveřní otvor s profilovaným pískovcovým ostěním.^{obr. 192} Vrcholový záklenek napodobuje tvar stlačeného oslího oblouku. Spodní třetina vstupního otvoru byla v minulosti zazděna a omítnuta, zbývající dvě třetiny vyplňuje dřevěný rám okna. Okolní partie východní obvodové zdi sakristie jsou značně poškozeny, především pak v souvislosti s nešetrným zavedením elektroinstalace. V horních partiích je východní obvodová zeď sakristie prolomena hrotitým špaletovým oknem s profilovaným kamenným ostěním a skoseným parapetem. Trojboce uzavřený presbytář je opatřen trojicí podélných špaletových oken s lomenými záklenky, jejichž členění a charakter je totožný s výše zmíněnými okny jednolodí. Okenní otvor ve středním poli závěru byl druhotně zaslepen cihelnou vyzdívkou. Další okenní otvor je situován v jižní obvodové zdi presbytáře. Jedná se okno se segmentovým záklenkem a plasticky členěnou štukovou šambránou. Ostění a vodorovný okenní parapet, ukončený

profilovanou římsou, je naopak zhotoven z kamenného materiálu. Po obvodu presbytáře jsou osazeny historizujícími náhrobky převážně z 19. století.

Přechod mezi presbytářem a hmotou jednolodí je řešen ústupkem ve zdi. K lodi na jižní straně přiléhá na podélném půdorysu založená přístavba schodiště, které na západě dále navazuje na obvodové zdivo hranolové věže. Na východním průčelí přístavby schodiště jsou v líci zdiva osazeny dvě kamenné pravoúhlé náhrobní desky. První z nich náleží objednateli renesanční přestavby kostela, Hanibalovi z Valdštejna († 1622), druhá je připisována Marianně Kaplířce ze Sulevic († 1603). Na protější západní straně schodiště je ve zdivu vyhloubena hluboká, valeně sklenutá předsíň s asymetricky umístěným lomeným vstupním portálem. Profilované kamenné ostění vstupu je zhotoveno z arkózového pískovce. Na povrchu kamene se v několika vrstvách dochovaly fragmenty barevných povrchových úprav. Přístavba je po obvodu obklopena nízkým kamenným schodištěm s podestou, které je na východě ukončeno zídou z ručně opracovaných pískovcových kvádrů.

Jižnímu průčelí kostela sv. Václava dominuje především masivní hmota hranolové dvoupatrové věže. Věž je založena na pravoúhlém čtvercovém půdorysu a hluboce zapuštěna do jižní obvodové zdi lodi. Zdivo věže je na úrovni prvního a druhého patra ve vnějším líci členěno průběžnými kordónovými římsami z kamenného materiálu. Není jasné zda-li je stávající výška věže původní. Je pravděpodobné, že třetí nadzemní podlaží bylo v minulosti sekundárně navýšeno o přibližně metrovou vrstvu cihlové nadezdívky a doplněno novou profilovanou korunní římsou. Na úrovni přízemí je na jižním průčelí situován hlavní vstupní portál s lomeným záklenkem.^{obr. 199} Profilaci kamenného ostění tvoří trojice střídajících se oblounů a výžlabků. Nad portálem je v lícovém zdivu osazena pravoúhlá obdélná pískovcová deska z roku 1598, doplněná dvojicí erbovních znamení a dedikačními nápisy.^{obr. 200} Co se týče erbů, jedná se o alianční znaky výše zmíněného stavebníka a donátora přestavby kostela sv. Václava v letech 1598-1602, Hanibala z Valdštejna a jeho manželky Kateřiny Valdštejnské, rozené Berkové z Dubé a Lipé. Znění doprovodných latinských nápisů je následující: „[H]ANNIBAL BARO/A WALDSTEIN/ IN ARNAV ET/ HERMOSEYFF/ EN-ETC:“ (vlevo nahoře), „Pervigilante Deo quid/ gens inimica nocemi?! Nam tacitos for/ tes spesq̄e fidesq̄e facit./ ESA/ 30“ (ve středu nahoře), „CATHARINA/ WALDSTEINIA/ NA BARONISSA/ A BEERCKAV ETC/ IN ARNAV ET HER/ MOSEYF/ FEN“ (vpravo nahoře) a konečně „ANNO DNI MDXCVIII“. Je zřejmé, že jižní portál v minulosti zastával funkci hlavní vstupní komunikace. Přízemí věže je na jižní straně v horních partiích dále doplněno malým střílnovým okénkem v pravoúhlém obdélném rámu z arkózového pískovce. Stejná okénka jsou prolomena také na východní a západní straně věže. V druhém nadzemním podlaží jsou všechny tři exponované obvodové zdi prolomeny vždy jedním, symetricky umístěným, pravoúhlým okenním otvorem s okoseným pískovcovým ostěním. Třetí nadzemní podlaží je na všech čtyřech průčelích členěno ve středu umístěným podélným oknem s hrotitým záklenkem a vyžlabeným kamenným ostěním. V ose nad jednotlivými okny je v lícovém zdivu, těsně pod profilovanou korunní římsou, dále osazena čtveřice plechových čtvercových desek s ciferníkem kostelních hodin.

Novodobá přístavba jižní předsíně je vklíněna mezi západní obvodovou zeď věže a část jižní fasády jednolodí. Je přístupná z jihu vstupním otvorem v nízké špaletě s lomeným

záklenskem. Na západním průčelí předsíně je zdivo v horních partiích prolomeno drobným pravouhlym špaletovým okénkem.

Jižní obvodová zeď lodi je opatřena dvojicí podélných hrotitých oken v hlubokých omítaných špaletách. Spodní polovině okna na východní straně byla druhotně zaslepena výše zmíněnou přístavbou jižní předsíně. Charakter a členění oken koresponduje s výše uvedeným popisem okenních otvorů na ostatních průčelích lodi.

Interiér:

Interiér kostela si v celkové koncepci zachoval výrazný pozdně goticko-renesanční charakter. Základní prostorovou jednotku tvoří podélný trojboce uzavřený presbytář, na který od západu navazuje loď, založená na pravouhlém obdélném půdoryse. Dominantním prvkem je vestavěná trojdílná zděná kruchta, umístěná podél severní, západní a jižní obvodové zdi lodi. Podélné osy jednolodí a presbytáře na sebe symetricky navazují. Tloušťka obvodového zdiva kostela není na všech místech stejná. Výrazně masivnější charakter má obvodové zdivo jižní hranolové věže. Tloušťka zdí presbytáře, lodi a přilehlé sakristie je shodná. Zřetelně slabší jsou pak obvodové zdi přístaveb jižních předsíní a severního schodiště.

Část stávající výmalby interiéru kostela, tzn. výmalba klenby v presbytáři, je původem renesanční, pocházející z přelomu 16. a 17. století. Stávající povrchová úprava klenb a obvodových stěn lodi je novodobá. Kombinuje barevnost přírodního vápna s odstíny okru a byla naposledy obnovena nejpozději v roce 1969.²⁶⁷ Bez nátěru zůstaly ponechány pouze toskánské sloupy arkád nesoucí kruchtu. Dekorativní keramická dlažba, která pokrývá podlahy hlavních prostor kostela, byla osazena pravděpodobně v závěru devatenáctého století. Odlišný charakter má pouze zádlažba prostoru v patře kruchty, která je zhotovena z hrubých terakotových tvarovek.

Převážná část podlahy presbytáře je položena zhruba o 40 cm výše, než úroveň okolní dlažby v trojlodí. Prostor polygonálního závěru osvětluje trojice lomených oken bez kružeb, situovaných v jižní obvodové zdi a ve středu bočních stěn trojbokého závěru. Okno ve středním poli bylo sekundárně zazděno, pravděpodobně v souvislosti s umístěním monumentálního hlavního oltáře z roku 1896. Severní obvodová zeď presbyteria je v dolních partiích prolomena vstupním otvorem s pravouhlym kamenným portálem, který zpřístupňuje prostor přilehlé sakristie. V hladce opracovaném pískovcovém ostění portálu se dochovala původní dveřní výplň (svlakové dveře pokryté plechovými pláty a pobité kovanými pásy). V patře nad sakristií je severní stěna dále prolomena obdélným otvorem s trojicí sdružených křídlových oken v dřevěných rámech. Lze předpokládat, že se jedná o druhotnou úpravu otvoru, která byla provedena pravděpodobně v souvislosti s opravou kostela v letech 1896-1898. Presbytář je zaklenut valenou klenbou s jedním párem lunetových výsečí a dále třemi styčnými výsečemi v polygonálním závěru. Vrcholy protilehlých výsečí se stýkají. Klenba je na líci dále doplněna podélným vrcholovým hřebenem. Klasická kamenná žebra jsou nahrazena vysokými, ve štuku vytaženými hřebínky. Stejným způsobem jsou plasticky

²⁶⁷ Tehdy byla, dle ústního pramene, v rámci obnovy interiéru odstraněna starší historizující šablonová výmalba lodi a presbytáře, pocházející pravděpodobně z druhé poloviny 19. století. Tuto informaci poskytla pí. Irena Linková, stávající správkyňe kostela sv. Václava v Rudníku, v červenci 2009 (in verb).

zdůrazněny také hrany lunetových výsečí. Dojem žebrové klenby umocňuje kruhový svorník zhotovený ze štuky a opatřený malířskou výzdobou s florálním motivem. Patky iluzivních klenebních žebor jsou svedeny bez konzol přímo do obvodových zdí. Výmalba klenby presbytáře je zaměřena výhradně na heraldické motivy. V lunetách jsou zobrazeny čtyři erbovní znaky s doprovodnými nápisy a motiv dvouhlavé říšské orlice. Co se týče zmíněných erbů, jsou zde vyobrazeny alianční znaky manželského páru donátorů Hanibala z Valdštejna a Kateřiny Valdštejnské, rozené Berkové z Dubé a Lipé. Doprovodné nápisy zní následovně: „*HANNIBAL Z WALDSSTEINA/ NA HOSTINEM A HERMOZEIFTE/ [A]NNO 16[02]*“ a „*KATERZINA WALDSSTEINSKA/ ROZENA BERKOWNA Z DUBE/ Z LIPEHO NA HOSTINEM A HERM*“. Zbývající dva erby náleží Magdaléně Valdštejnské z Lobkovic, matce Hanibala z Valdštejna a Markétě Vančurové z Řehnic a na Horkách. Doprovodné nápisy jsou následující: „*ALINA Z LOBKOVIZ A NA/ HOSTINEM*“ a „*MARKITA WANCZVROWA/ Z REHNIZ A NA HORKACH*“. Prostor přilehlé sakristie je založen na čtvercovém půdorysu a je sklenut valenou klenbou s dvojicí protilehlých lunetových výsečí. Tyto jsou na hranách opět zdůrazněny vysokými štukovými hřebeny. V místě styku vrcholů lunet je umístěn v ploše plasticky členěný kruhový svorník. Sakristie se osvětluje jedním oknem, které se nachází na východní straně, směrem k severu. V jižní obvodové zdi, kde se mj. nachází též výše zmíněný vstup do prostoru chóru, je v jihozápadním rohu situován dveřní otvor s přilehlým schodištěm vedoucím na kazatelnu, osazenou při jihozápadním nároží presbytáře. Ve zděném pravouhlém otvoru bez kamenného ostění jsou osazeny původní renesanční kazetové dveře, opatřené bohatou plastickou výzdobou. Prostor výše zmíněného oratoria v patře nad sakristií je přístupný pouze vnějším severním schodištěm. Oratoř je v současnosti, z bezpečnostních důvodů, veřejnosti nepřístupná. Při pohledu z presbytáře je zřejmé alespoň její zaklenutí, které tvoří, podobně jako v sakristii, valená klenba s lunetovými výsečemi a centrálním kruhovým svorníkem.

Triumfální oblouk s půlkruhovým záklenkem je zděný a v celém rozsahu hladce omítaný, ve spodních partiích doplněný dekorativní kovanou chórovou přepážkou. Výrazným prvkem v interiéru navazující lodi je trojdílná kruchta, vynášená subtilními sloupy toskánského typu. Nosné architektonické články, zhotovené z přírodního kamenného materiálu, jsou ve hmotě členěné na plintus s oblounem, hladký dřík, profilovaný prstenec a hlavičci. Sloupy vynášejí zděné arkády s půlkruhovými záklenky, na něž dále navazuje hladce omítaná poprsnice kruchty, vrcholící převislou profilovanou parapetní římsou. Prostor pod kruchtou je zaklenut valenou klenbou s lunetovými výsečemi. Hrany výsečí jsou zdůrazněny štukovými hřebínky. Způsob uspořádání lunet se v jednotlivých částech ramen liší. Kromě jednoho pole klenby v závěru severního ramene se vrcholy protilehlých lunet stýkají, ve výše zmíněném poli klenby jsou lunety uspořádány ve střídavém rytmu. Prostor lodi je sklenut renesanční valenou klenbou se třemi páry protilehlých lunetových výsečí. Vrcholy protilehlých výsečí se stýkají. Klenební vzorec je doplněn podélným vrcholovým hřebenem, mezilehlými příčnými žebry a celkem šesti hladkými kruhovými svorníky. Klenba je tak rozdělena do tří pravouhlých obdélných polí. Všechny klenební prvky mají podobu ostře vytažených štukových hřebínků. Patky žebor jsou svedeny bez konzol přímo do obvodových zdí. Malířská výzdoba klenby lodi je druhotná, obnovená v roce 1969. V kápích klenby jsou ve směru od východu k západu zobrazeny světecké postavy sv. Cecílie, sv. Alžběty a sv.

Barbory na severní straně a sv. Augustin, sv. Klement a sv. Jan Nepomucký na protilehlé straně jižní. Prostor lodi osvětluje trojice lomených okenních otvorů bez kružeb na straně severní, dvojice identických oken na straně jižní a konečně stejný počet okenních otvorů na straně západní. Okna jsou prolomena v osách lunetových výsečí. Skosené bankály oken jsou vyzděné a hladce omítané.

Zhruba ve středu jižní obvodové zdi trojlodí se v přízemí nachází vstup do prostoru podvěží. Zděný vstupní otvor s půlkruhovým záklenkem vede do předsíně, sklenuté křížovou klenbou bez žeber. Úroveň terénu podvěží je ve srovnání s podlahou v lodi viditelně snižená, cca o 50 cm. Jižní obvodová zeď je prolomena lomeným vstupním portálem ve špaletě se segmentovým záklenkem. V západní stěně předsíně je situován vstup do přilehlého vestavěného schodiště, které zpřístupňuje jižní rameno kruchty.²⁶⁸

Jižní obvodová zeď lodi je na úrovni přízemí dále směrem k východu prolomena lomeným pískovcovým portálem v hluboké okosené špaletě.

Samostatný vstup do vyšších podlaží jižní hranolové věže se nachází v patře, na úrovni druhého nadzemního podlaží. Vstupní otvor s masivním pískovcovým ostěním a půlkruhovým záklenkem je proražen v síle severní obvodové zdi a je přístupný po devítistupňovém, částečně dřevěném schodišti. V druhém nadzemním podlaží věže je umístěna komora, osvětlená trojicí úzkých střílnových okének v hlubokých okosených špaletách se segmentovými záklenky. Bankály výklenků jsou vyrovnány plochými bloky kamene ve vápenné maltě. Na povrchu segmentových záklenků jsou zřetelné stopy po dřevěném bednění. Stěny komory jsou neomítané, vyzděné z lomového zdiva. Další prostory věže se zvonicí ve vrcholu jsou přístupné pouze po novodobém vestavěném schodišti z dřevěného materiálu. Ve třetím nadzemním podlaží je situována předsíň, z níž je možné, nahrubo proraženým otvorem obdélného tvaru, vstoupit přímo do krovu nad lodí a presbytářem. Hladce omítané obvodové stěny předsíně jsou na všech čtyřech stranách prolomeny pravoúhlými okny s pískovcovými ostěními. Interiér vrcholové zvonice je opatřen novodobými cementovými omítkami a osvětlen čtveřicí podélných lomených oken. Okenní otvory jsou osazeny v hlubokých mírně okosených špaletách se segmentovými záklenky. Na korunu zdiva dále dosedá stávající dřevěný krov cibulové bání.

Jak bylo zmíněno výše, prostor krovu nad lodí a presbytářem je přístupný od severu, nízkým otvorem s fragmentárně dochovaným pískovcovým ostěním. Trámová konstrukce krovu je novodobá. K výměně krovu a střechy bylo přistoupeno v důsledku po požáru kostela v roce 1969. Krov lodi a presbytáře odděluje pravděpodobně novodobá cihelná nadezdívka, prolomená dvojjíci nestejně širokých otvorů s půlkruhovými záklenky. Charakter krovu nad prostorem presbytáře je identický jako v případě lodí, liší se pouze jeho rozpon. Odhalené ruby kleneb ukazují zděnou cihelnou konstrukci, zajištěnou diagonálními a příčnými pasy. Nadezdívky obvodových zdí objektu jsou zhotoveny ze smíšeného zdiva s převazujícím podílem ručně opracovaných pískovcových kvádrů. Koruna obvodového zdiva byla v rámci sanace kostela po požáru opatřena novodobým věncem z litého betonu. Omítaná západní štítová stěna je zhruba ve středu prolomena dvojjíci špaletových oken.

²⁶⁸ Zmíněná přístupová komunikace nahradila původní schodiště situované na východní straně hranolové věže. Starší schodiště bylo, dle ústního pramene, využíváno ještě v padesátých letech 20. století. Tuto informaci poskytlá pí. Irena Linková, stávající správkyňě kostela sv. Václava v Rudníku, v červenci 2009 (in verb).

Segmentové záklenky okenních špalet jsou vyzděny z pálených cihel. Kamenná ostění oken jsou zhotovena z přírodního pískovce.

Samonosná lunetová římsa, obíhající po obvodu lodi, presbytáře a patrové sakristie je zděná z pálených cihel, z rubu staticky zajištěná dřevěnou konstrukcí krovu a po vnějším obvodu vynášená okapovou vaznicí. Pravděpodobně původní sanktusníková věžička, která se nacházela ve střeše nad presbytářem kostela, nebyla po požáru v roce 1969 již obnovena.

5. 3. Historie a stavební dějiny

Stavební dějiny kostela je možné rekonstruovat jednak na základě informací z písemných pramenů a dochované literatury, avšak primárním pramenem poznání zůstává nadále samotná stavba kostela sv. Václava. Nepravidelná půdorysná dispozice objektu a variabilita konstrukčních prvků umožňuje rozdělit jeho architektonický vývoj do několika stavebních etap.

Počátky nejstarší sakrální stavby spadají velmi pravděpodobně již do období první poloviny 14. století.²⁶⁹ Dle literatury je stavba nejstaršího farního kostela poprvé písemně doložena v roce 1384²⁷⁰ a lze předpokládat, že se jednalo o stavbu s dominantním podílem konstrukcí z dřevěného materiálu. K významnější stavební úpravě kostela došlo pravděpodobně již v roce 1437, kdy patronátní práva náležela tehdejšímu majiteli panství Hostinné a Heřmanovy Sejfy, Hynkovi Krušinovi z Lichtemburka. Tento šlechtic v dochovaných pramenech vystupuje mj. rovněž v roli zakladatele (obnovitele) nedochovaného kostelního objektu.²⁷¹ Zda-li byla v rámci zmíněné přestavby původního, pravděpodobně dřevěného kostelíka realizována jeho úplná náhrada za stavbu zděnou, nelze s určitostí říci. Případné zbytky staršího sakrálního objektu se předpokládají ve hmotě stávajícího obvodového zdiva sakristie, případně též presbytáře.²⁷²

Následující stavební etapa byla realizována v letech 1598-1602.²⁷³ Jak bylo uvedeno výše, objednavatelem pozdně-goticko renesanční přestavby staršího farního kostela byl nový majitel panství Heřmanovy Sejfy, Hanibal z Valdštejna. Ten, spolu se svou manželkou Kateřinou Valdštejskou, rozenou Berkovou z Dubé a Lipé, vystupoval v roli štědrého donátora i v následujících letech, kdy byla pořizována především vnitřní kostelní výbava. Na náklady obou manželů byla zhotovena jednak dochovaná renesanční cínová křtitelnice z roku 1607, nový zvon z roku 1614²⁷⁴ a pravděpodobně též kazatelna, která je svým vznikem

²⁶⁹ Poprvé je existence nové osady zvané Sejfy v pramenech zmíněna k roku 1354, nelze však vyloučit, že k jejímu založení došlo o několik desítek let dříve. Viz František Jirásko, cit. v pozn. 117, s. 10.

²⁷⁰ Viz Emanuel Poche, heslo Rudník, in: Emanuel Poche (ed.), *Umělecké památky Čech III*, Praha 1980, s. 262-263, zvláště s. 262.

²⁷¹ Zmíněný objednavatel-donátor přestavby si údajně nechal kostelík upravit jako svou hrobku. Srovnej, viz Rudolf Müller, cit. v pozn. 62, s. 44.

²⁷² Předpoklad o existenci staršího zděného objektu podporuje též způsob osazení výše zmíněného bočního jižního vstupního portálu s lomeným záklenkem, který je ve vztahu s pravděpodobně pozdější přístavbou jižního schodiště na kruchtu umístěn asymetricky. Viz Průvodní fotodokumentace, obr. 195.

²⁷³ Zmíněná přestavba je z časového hlediska vymezena jedním datací 1598, která se nachází na kamenné nápisové desce nad hlavním jižním portálem a datací 1602, která je umístěna v renesanční výmalbě klenby presbytáře.

²⁷⁴ Lze předpokládat, že původní renesanční zvon z roku 1614 byl velmi pravděpodobně zhotoven v Hostinném, ve zvonařské huti rodiny Schröttrů. V důsledku poškození byl však v roce 1744 roztaven a odlit znovu. Rudolf Müller, ibidem, s. 44. Zmíněný zvon, spolu s dalšími dvěma zvony bohužel zanikl při požáru kostela v roce 1969. Tuto informaci poskytla pí. Irena Linková, stávající správkyňe kostela sv. Václava v Rudníku, v červenci 2009 (in verb).

časově vřočena do doby kolem roku 1600.²⁷⁵ Hanibal z Valdštejna nechal ze své vůle též vymalovat velmi honosný vývod valdštejnského rodu, který byl původně umístěn v prostoru oratoře.²⁷⁶ Z hlediska náboženského vyznání, náležela rudnická farnost, stejně jako její patronátní vrchnost, ke konfesi protestantské-luteránské.

Jméno architekta-projektanta výše zmíněné renesanční přestavby kostela se v dochovaných pramenech sice neobjevuje, avšak na základě stylové analýzy lze autorství projektu poměrně bezpečně připsat staviteli Carlu Valmadimu.

Podobně jako v případě analogické stavby kostela sv. Jakuba Většího v Dolním Lánově, byl stavitel při realizaci projektu limitován existencí starší stavby.²⁷⁷ Kromě pravděpodobně zděné kaple, která byla dle literatury situována v prostoru stávající sakristie,²⁷⁸ byl stavitel dále limitován samostatně stojící jižní hranolovou věží.²⁷⁹ Nelehkým úkolem Carla Valmadiho bylo opět včlenit mezi již zmíněné objekty hmotu nové lodi tak, aby výsledkem byla kompaktní, organickým způsobem utvářená stavba „nového“ renesančního kostela. Z dochovaných stavebních konstrukcí vyplývá, že Valmadi pravděpodobně navázal na dispoziční řešení původní kaple přístavbou polygonálně uzavřeného presbyteria. Výškový rozdíl mezi klenbou východního závěru a původní výškou stávající sakristie vyřešil dostavbou jednoho nadzemního podlaží, v němž byla posléze situována panská oratoř. Již na první pohled je zřejmé, že způsob zaklenutí presbyteria a oratoře je koncipován obdobným způsobem. Na obvodové zdivo sakristie a presbytáře, posléze stavitel navázal přístavbu lodi, do níž zapojil též masivní hmotu zvonice. Na rozdíl od lánovského kostela však osy stávajícího presbytáře a jednolodí na sebe navazují. Tento detail souvisí pravděpodobně s jednodušší dispozicí lodi, která je ve srovnání s trojlodím, co se rozměrů týče, méně náročnější. Nepochybně díky tomu bylo možné navázat boční empory na vítězný oblouk symetricky bez jinak nutných odchylek.²⁸⁰ V rámci dostavby rudnického kostela v letech 1598-1602 byla k jižní obvodové zdi polygonálního závěru připojena též přístavba schodiště na kruchtě. Zda-li bylo v této době realizováno také západní vnější přístupové schodiště na oratoř nemůžeme s určitostí potvrdit. Prostor oratoře je v současné době z bezpečnostních důvodů veřejnosti nepřístupný, tudíž nelze posoudit zda-li je stávající vstupní otvor v západní obvodové zdi oratoře původní, nebo zda-li byl proražen druhotně. Matoucí je v tomto ohledu též zajištění přístupu na kazatelnu. Za stávajících podmínek bohužel nelze zjistit, zda-li schodiště vedoucí ze sakristie na kazatelnu pokračuje dále do prostoru oratoře. Shrneme-li výše uvedené poznatky, pravděpodobným Valmadiho dílem je tedy jednak dostavba oratoře, přístavba presbytáře a lodi, včetně jižní předsíně se schodištěm na kruchtě. Mezi další dochované „renesanční prvky“ pak náleží především korunní lunetová římsa a trojramenná

²⁷⁵ Viz Emanuel Poche, cit. v pozn. 292, s. 263.

²⁷⁶ Srovnej, viz pozn. 33.

²⁷⁷ Kostel sv. Václava v Rudníku je se zmíněnou stavbou kostela sv. Jakuba Většího v Dolním Lánově srovnáván zcela záměrně. Nejen, že obě stavby vznikaly takřka současně (Dolní Lánov 1599-1603, Rudník 1598-1602), ale téměř shodné je též jejich půdorysné řešení. Srovnej, viz Průvodní fotodokumentace, obr. 2 a 180.

²⁷⁸ Viz Jaroslav Wagner, cit. v pozn. 65, s. 240, Štěpán Stránský, cit. v pozn. 19, s. 183.

²⁷⁹ Předpoklad o ranějším vzniku hranolové věže podporuje zmínka Rudolfa Müllera, který její založení datoval do roku 1590. Jako stavebníka uvedl již zmíněného tehdejšího majitele panství, Hanibala z Valdštejna. Pramenné písemné podklady pro svá tvrzení autor necitoval. Viz Rudolf Müller, cit. v pozn. 62, s. 44.

²⁸⁰ Zarážející se v tomto kontextu tvrzení Jaroslava Wagnera, který ve svém článku o renesančních kostelech v severovýchodních Čechách na neexistující vychýlení os presbytáře a lodi upozornil. Stejnou informaci po něm zopakoval i Štěpán Stránský. Viz Jaroslav Wagner, cit. v pozn. 65, s. 240, Štěpán Stránský, cit. v pozn. 19, s. 183.

patrová kruchta v interiéru. Co se týče povrchové úpravy vnějších fasád, je zřejmé, že kostel byl v rámci renesanční přestavby opatřen hladkými omítkami a finálním nátěrem v barevnosti přírodního vápna. Kamenná ostění oken, portály, kordónové římsy a nárožní armovací kvádry byly pravděpodobně ponechány v přírodním kameni. Existenci předpokládané sgrafitové výzdoby fasád nelze s určitostí potvrdit ani vyloučit. Přesto můžeme připustit, v souvislosti s analogickým pojetím kostela v Dolním Lánově, že barevně, nebo jiným způsobem byla odlišena minimálně korunní římsa s lunetami.

Poté byl kostel výrazněji stavebně upraven teprve v závěru 19. století. Tehdy byla v letech 1896-1898 realizována úprava velikosti a tvarosloví podélných kostelních oken²⁸¹ a především dílčí úpravy kostelního interiéru. Jednalo se především o novou šablonovou výmalbu prostoru presbytáře a trojlodí, která byla provedena v pseudohistorickém stylu. Je velmi pravděpodobné, že starší dochovaná, možná renesanční povrchová úprava obvodových stěn a kleneb je zakonzervována pod stávající vrstvou vápenného nátěru.²⁸² V rámci této stavební etapy lze připustit též navýšení koruny zdiva jižní hranolové věže, provedení nutných lokálních oprav konstrukce krovu, vnější lunetové římsy a případnou výměnu střešní krytiny.

V průběhu dvacátého století byly na kostele provedeny především opravné práce po požáru v roce 1969. Součástí zajištění havarijního stavu bylo statické zajištění kleneb, kompletní výměna krovu nad lodí i presbytářem, související výměna střešní krytiny a restaurování malířské výzdoby interiéru. Pravděpodobně v rámci stejné stavební etapy byl kostel opatřen stávajícími nevhodnými cementovými omítkami a byly realizovány terénní úpravy bezprostředního okolí kostela.²⁸³

²⁸¹ Jaroslav Wagner, cit. v pozn. 65, s. 240.

²⁸² Jaroslav Wagner v souvislosti s malířskou úpravou interiéru zmínil též odkrytí původní renesanční výmalby kleneb v presbytáři. Jaroslav Wagner, ibidem.

²⁸³ V tomto ohledu je třeba poukázat především na nekoncepční vydláždění terénu po obvodu kostela nevhodnými cementovými prefabrikáty, který zřejmě nahradil starší, pravděpodobně drenážní odvodňovací systém obvodového zdiva. Vztlínání spodní vody a související zasolení spodních partií způsobuje lokální korozi sekundární povrchové úpravy zdiva a odhalení původních renesančních omítek.

5. 4. Přehled vybraných umělecko-historicky hodnotných částí vybavení interiéru a exteriéru kostela

5. 4. 1. Figurální náhrobky Hanibala z Valdštejna († 1622) a Mariany Kaplířky ze Sulevic († 1603)

K dochovaným movitým částem renesanční výbavy farního kostela sv. Václava v Rudníku náleží mj. kamenné náhrobky, osazené v lícovém zdivu na pohledově exponovaném průčelí přístavby jižního schodiště.^{obr. 196} Z charakteru mechanického poškození okrajových částí náhrobků je zřejmé, že desky byly do líce fasády osazeny sekundárně, pravděpodobně při stavebních úpravách kostela v závěru 19. století. Tento předpoklad dokládá též připomínka Carla Leedera, který osazení náhrobku Hanibala z Valdštejna lokalizoval do ohradní hřbitovní zdi areálu.²⁸⁴ Náhrobek Mariany Kaplířky ze Sulevic bývá v literatuře někdy zaměňován s pravděpodobně nedochovaným náhrobkem Hanibalovy manželky Kateřiny Valdštejské, rozené Berkové z Dubé a Lipé.

I. Náhrobek Hanibala z Valdštejna († 1622)

Náhrobní deska je pravoúhlá, obdélná, s rozměry 206 x 111 cm, zhotovená z dolomitického vápence s červenohnědým žilkováním. Ústředním motivem figurální výzdoby je mužská postava šlechtice umístěná v iluzivní nice s půlkruhovým záklenkem.

V dolní části náhrobníku je, na heraldicky pravé straně, umístěn podélný štít s erbovním znakem rodu Valdštejnů.²⁸⁵ Na protější straně se nachází přílba s otevřeným hledím a ozdobnými pery ve vrcholu.²⁸⁶ Horní partie náhrobníku jsou v rozích, po stranách půlkruhového záklenku niky, doplněny reliéfní ornamentální dekorací.

Po obvodu náhrobní desky obíhá doprovodný reliéfní nápis, který se odvíjí z levého horního rohu a pokračuje ve směru hodinových ručiček po celém obvodu náhrobku.

Typ písma: gotická minuskula (fraktura)

Rozměry (šířka x výška): 2 x 4 cm (minuska); 3,5 x 6 cm (verzálka)

Použitý jazyk: Text je psán v německém jazyce.

Transliterace nápisu:

„[162]^a2 Den 21 April ist zu König gräf Gott/

Selliglich Entschlaffen der woll geborne Herr Herr Hanibal von Waldstain Auff Amau

HermanSeifen undt W[elichow]/

²⁸⁴ Carl Leeder, cit. v pozn. 13, s. 21.

²⁸⁵ Erbovní znak byl identifikačním symbolem jedince či rodu. Ve své základní významové rovině byl rovněž prostým poukazem na šlechtický původ. Reprezentativní erb často svým symbolickým jazykem odkazoval k erbovní legendě a tím též k rodové minulosti. V případě rodu Valdštejnů se jednalo o legendární rodinnou historiku o Jindřichovi (případně též Janovi, nebo Zdeňkovi) z Valdštejna, který v roce 1254, před tažením proti pohanským Prusům, předstoupil před krále Přemysla Otakara II. se šikem složeným ze čtyřadvaceti synů. Viz Petr Mat'á, cit. v pozn. 1, s. 92. S tímto projevem statečnosti a odvahy pravděpodobně souvisí přítomnost heraldických lvů v polích čtvercého štítu. Heraldická figura lva se jako symbol moci, síly, odvahy a statečnosti objevuje už od nejstarších dob.

²⁸⁶ Zmíněná přílba i štít s erbovním znamením byly tradičními součástmi smuteční pohřební výbavy, tzv. *arma*. Podrobněji, viz Václav Bůžek, Josef Hrdlička, Pavel Král et al, cit. v pozn. 98, s. 371-372.

[---] [---] [---] [---] [---]/

De König Kraizer Seines Alter 46 Jahr Dessen Seel gott Gn[aedig sei]^{b,c}

^a Doplněno, Rudolf Müller, cit. v pozn. 62, s. 44.

^b Ibidem.

II. Náhrobek Mariany Kaplířky ze Sulevic († 1603)

Náhrobní deska je pravouhlá obdélná, s rozměry 89 x 191 cm, zhotovená ze středně zrného pískovce tmavě okrového zbarvení. Na pozadí hladce opracované desky je ve vysokém reliéfu zobrazena postava starší ženy.

Ve spodní polovině desky se na heraldicky pravé straně nachází kruhový štít s erbovním znakem rodu Kaplířů ze Sulevic. Jedná se o čtvrcený renesanční štít s příkrývadly. Plastická dekorace štítu je v důsledku degradace kamenného materiálu již velice špatně zřetelná. V horních partiích kamenné desky jsou po stranách zobrazeny dětské okřídlené hlavičky andělů.

Po obvodu náhrobní desky obíhá reliéfní nápis, který se odvíjí z levého horního rohu a pokračuje ve směru hodinových ručiček po celém obvodu náhrobku. Znění textu je, rovněž v důsledku pokročilého stupně navětrání povrchových vrstev kamene, místy nečitelné.

Typ písma: gotická minuskula (fraktura)

Rozměry (šířka x výška): 4 x 8 cm (minuska); 3 x 5, 5 cm (verzálka)

Použitý jazyk: Text je psán v německém jazyce.

Transliterace nápisu:

„Leta Panie 1603 Dne 11 July Vroze/

na Pani Maryana Kaplirzka ze Svlevicz ziwot swuj v Panu dokonala [...]/

[---] [---] [---] [---] [---] [---]/

[---] [---] [po]chowana gest [...] Radostneho Wzkrzisseni oczekawa (vegetabilní ornament)“

5. 4. 2. Renesanční cínová křtitelnice

Jedním z nejvýznamnějších dokladů renesanční výbavy stávajícího farního kostela sv. Václava v Rudníku je bezesporu renesanční cínová křtitelnice z roku 1607.^{obr. 211} Objednavateli této cenné části renesančního mobiliáře byl manželský pár, Hanibal z Valdštejna a Kateřina Valdštejská, rozená Berková z Dubé a Lipé.

Křtitelnice je situována v prostoru lodí, před chórovou přepážkou na jižní straně. Je umístěna na dřevěném podstavci čtvercového půdorysu. Je koncipována tradičním způsobem. Skládá se z mísy ve tvaru obráceného zvonu, která je ve vrcholu dále opatřena krycím poklopem. Mísa křtitelnice je osazena na třech dekorativně zdobených nožkách. Statické zajištění objektu je podpořeno jednoduchým trojdílným podstavcem. Všechny části křtitelnice jsou bohatě plasticky členěny. Doprovodná sochařská výzdoba kombinuje motivy antropomorfní (lidské hlavy), zoomorfní (lví hlavy a tlapy) a heraldické (erby objednavatelů). Zhruba ve středních partiích křtitelnice jsou po stranách zobrazených aliančních znaků

donátorů umístěny doprovodné ryté nápisy v následujícím znění: „*Hanibal Herr Von &/ Walstein auf Arnau aus/ Hermonssefffen und &/ Welichow*“, „*Kataryna Waldstein/ geborne Berkin von der/ Taiiben und Leipen auf Arnau/ Hermonssefffen und Welichow*“. Nad oběma nápisy se dále nachází datace vzniku „1607“. Ve vrcholu krycího poklopu je osazen prostý hladký křížek latinského typu.

5. 4. 3. Renesanční kazatelna

K dalším dochovaným částem renesančního kostelního mobiliáře náleží kazatelna osazená při severozápadním nároží presbytáře.^{obr. 208} Svým vznikem bývá v literatuře časově vrocena do doby kolem roku 1600. V této souvislosti lze vyslovit domněnku, že se v roli objednavatelů-donátorů znovu uplatnili výše zmínění majitelé panství Heřmanovy Sejfy, Hanibal z Valdštejna a Kateřina Valdštejnská, rozená Berková z Dubé a Lipé.²⁸⁷ Náboženské vyznání objednavatelů bylo v obou případech protestantské-luteránské. Tato skutečnost se mj. promítá v ikonografii sochařské výzdoby (viz níže).

Kazatelna je v celém rozsahu zhotovena z dřevěného materiálu. Skládá se z řečniště na polygonálním půdorysu, které je přístupné po schodišti z prostoru přilehlé sakristie. Tradiční stříška umístěná nad řečništěm se buď nedochovala, nebo nebyla nikdy osazena. Z šesti stran polygonálního půdorysu řečniště se jich ve hmotě uplatňuje celkem pět. Křtitelnice je v celém rozsahu opatřena bohatou řezbářskou výzdobou s figurálními a ornamentálními motivy v pozdně renesančním, manýristickém stylu. Uvnitř obdélných polí jsou v iluzivním prostoru pod arkádami s půlkruhovými záklenky umístěny postavy čtyř evangelistů. Pořadí v umístění zmíněných figur je směrem od východu k severu následující: sv. Matouš („*S. MATTHAVS*“), sv. Marek („*S. MARCVS*“), sv. Lukáš („*S. LVKAS*“) a sv. Jan Evangelista („*S. IOANNES*“). Zobrazené světecké figury apoštolů postrádají svatozáře. Je zřejmé, že stávající polychromie dřeva není původní, jak mj. dokazuje starší barevná povrchová úprava, dochovaná na pohledově nepřilíživě akcentovaném, severozápadním poli řečniště.

²⁸⁷ Srovnej Rudolf Müller, cit. v pozn. 62, s. 44.

III. 6. Hřbitovní kostel Nanebevzetí Panny Marie v Horním Maršově

6. 1. Základní údaje k lokalitě a objektu

Cizojazyčné a jiné názvy lokality: *Marshendorff, Marssendorf, Marschendorf, Marssow, Maressow, Marešov*

Datace a autorské určení objektu:

Nedochovaná dřevěná stavba staršího protestantského kostela byla založena v roce 1568. Stávající sakrální objekt je novostavbou. Autorství projektu bývá v literatuře, na základě stylové analýzy, připisováno Carlu Valmadimu. Výstavba zděného kostela je časově vřočena do let 1603-1608, případně pak 1605-1608.²⁸⁸ V následujících staletích byl kostel výrazněji stavebně upraven jednak v závěru 17. století²⁸⁹ a dále v souvislosti s opakovanými požáry v roce 1740 a 1868. Další, blíže nespécifikovaná oprava kostela proběhla v roce 1880. Dílčí stavební úpravy, související s havarijním stavem jednotlivých částí objektu, proběhly v letech 1986-1991. Od roku 2003 se v jednotlivých etapách realizuje generální obnova objektu kostela.

Stavebník: Kašpar Nus von Raigersdorf (správce královských lesů)²⁹⁰

Lokace objektu:

Obec: Horní Maršov

Osada: Maršov III

Bývalý okres: Trutnov

Kraj: Královehradecký

Katastrální území: Horní Maršov III

Parcelní č.: p. p. č. 1; s. p. č. 1

6. 2. Popis a rozbor stavby

Urbanistická situace a bližší popis hřbitovního areálu:

Ohrazený areál hřbitovního kostela Nanebevzetí Panny Marie je situován na jižním okraji obce Horní Maršov, ve svahu nad západním břehem řeky Úpy. V blízkosti areálu na východní straně probíhá hlavní silniční komunikace ve směru Svoboda nad Úpou – Horní Maršov - Pec Pod Sněžkou.^{obr. 221} Nedílnou součástí sakrálního okrsku je také, ve stávající podobě barokní budova fary, situovaná na jihovýchodní straně od hřbitova. Zvýšenou pozornost si zaslouží též prastará lipová alej vysázená podél zpevněné přístupové komunikace na jižní straně areálu a socha sv. Jana Nepomuckého z roku 1717, umístěná v těsném sousedství hlavní vstupní brány.^{obr. 227}

²⁸⁸ Datace vychází jednak z dochované datace v nápisu na severní stěně v oratoři „1605“ a dále na toskánském sloupu kruchty „1608“. Srovnej, viz Průvodní fotodokumentace, obr. 253-254.

²⁸⁹ Dle dochované datace „1690“ na západním průčelí hranolové věže. Podrobněji viz níže.

²⁹⁰ Samostatné panství Horní Maršov vzniklo teprve na počátku dvacátých let 17. století, v rámci pobělohorských konfiskací v roce 1623 a jeho existence trvala pouze do roku 1636. Před tím byla osada Horní Maršov v letech 1590-1623 ve správě královských lesů. Výše zmíněný šlechtic, Kašpar Nus von Raigersdorf, minimálně v době započetí výstavby maršovského kostela v roce 1605, prokazatelně vykonával funkci v úřadu správce této územní jednotky. Úvaha o jeho uplatnění v roli objednavatele, případně donátora, je tedy nasnadě. Konkrétní informace o výkonu patronátního práva nad maršovským kostelem jinou osobou se nedochovala. Pro účast Kašpara Nuse z Raigersdorfu rovněž hovoří skutečnost, že za svého života podpořil přestavbu farního kostela sv. Václava v Horním Starém Městě u Trutnova, kde byl mj. v roce 1606 též slavnostně pochován. Informaci poskytl Mgr. Luděk Jirásek, pracovník Státního okresního archivu Trutnov, v září 2009 (in verb).

Ohrazený hřbitovní areál je založen na podélném, nepravidelně utvářeném půdoryse a je rozdělen na již nefunkční pohřebiště staré, nacházející se v bezprostřední blízkosti kostela a novodobý hřbitov s umovým hájem na severní straně. Obě části hřbitova jsou umístěny na samostatných pozemkových parcelách a jsou od sebe odděleny terénním valem. Přístup do areálu zajišťuje především hlavní vstupní brána s předloženým kamenným schodištěm orientovaným k jihovýchodu. Další tři vstupy drobnějších rozměrů jsou situovány na jihozápadě, západě a severovýchodě. Ohradní zeď obíhající po obvodu pozemkových parcel hřbitova je zděná, vystavěná v jednotlivých částech z různých materiálů. Úseky zdi po stranách hlavní vstupní brány, tj. východní strana a spodní část jižního úseku až k objektu márnice, jsou novodobé, vyžděné z pálených cihel, pojených cementovou maltou. Zdivo je ve vzdálenosti zhruba čtyř metrů rytmizované převyšujícími hranolovými pilířky s kamennými zákrytovými deskami. Stejným způsobem je opatřena také koruna zdiva v úsecích mezi pilíři. Zdivo původních částí ohradní zdi, tj. jihovýchodní a části západní linie, je zhotoveno z lomového kamene a pojené vápennou maltou. Krycí desky jsou v tomto případě břidlicové, široké cca 60 cm, částečně destruované a na povrchu zatravněné. Stará ohradní zeď je v celém rozsahu ponechána bez sekundárních povrchových úprav. Na severozápadní straně pozemkové parcely hřbitova je zdivo částečně rozebráno a ztrácí se v náletové zeleni.

Novodobá hlavní vstupní brána je založena na podélném pravoúhlém půdoryse. Její zděné svíslé konstrukce jsou završeny sedlovou střechou. Štíty jsou na obou stranách bedněné, zhotovené ze svíslých prken s hrotitým zakončením ve spodních partiích. Zdivo je na povrchu opatřeno novodobou omítkou světlého zabarvení. Východní průčelí brány je po stranách vstupního otvoru ve hmotě architektonicky členěno štukovými lizénami. Zmíněné boční vstupy pro pěší tvoří jednak původní branka se segmentovým záklenkem na jihozápadní straně staré ohradní zdi, dále sekundárně upravený vstupní otvor s pravoúhlým překladem, umístěný naproti západnímu průčelí kostela a konečně novodobá branka z cihlového zdiva při severovýchodním nároží areálu.

Nemovitou součástí hřbitova je, kromě hrabecí hrobky rodu Aichelburgů z šedesátých let 19. století, také samostatně stojící zděný objekt márnice, situovaný při ohradní zdi na jihovýchodní straně.

Exteriér:

Objekt kostela Nanebevzetí Panny Marie se nachází v západní části areálu starého hřbitova a je přístupný od jihovýchodu, po předsazeném kamenném schodišti. Kostel je orientovaný, koncipovaný jako síňové trojlodí s polygonálně uzavřeným presbytářem a západní hranolovou věží.^{obr. 219} K severní straně presbyteria přiléhá přístavba sakristie s oratoří v patře. Na protějším jižním průčelí je situována mladší přístavba předsíně. Kostel je vystavěn ze smíšeného zdiva s převažujícím podílem lomového a sběrného kamene. Stavebním materiál tvoří směs různých druhů přírodního kamene, především pak ruly, pocházející z místních zdrojů. Doplňkovým materiálem jsou pálené cihly, případně pak pískovcové bloky různé velikosti. Cihelné v celém rozsahu jsou pouze zděné přístavby jižních předsíní. Masivnost obvodových zdí, jejichž síla se na úrovni přízemí pohybuje mezi 135-160 cm vedla některé badatele k předpokladu o příležitostné fortifikační funkci sakrálního objektu. Zdivo je pojené vápennou maltou a v současnosti opatřené z části degradovanou vápennou omítkou světlého

zabarvení. Restaurovány byly prozatím fasády západní věže a severní průčelí trojlodí, včetně severní obvodové zdi přilehlé sakristie s oratoří. Cílem restaurátorského zásahu je navrátit objektu vzhled pocházející ze stavební úpravy, k níž došlo v závěru 17. století (1690-1699). Hladké vápenné omítky jsou řešeny ve dvou základních odstínech. Plochy obvodových zdí jsou pojednány ve světle okrové, architektonické členění fasád je zdůrazněno nátěrem v barvě přírodního vápna. Zastřešení kostela kombinuje různé typy střešních konstrukcí. Prostor trojlodí a navazujícího presbyteria je opatřen tradiční sedlovou střechou. Valbová střecha byla užitá nad závěrem presbytáře a u přístavby jižní předsíně. Sakristie s oratoří v patře je kryta střechou pultovou. Stejný typ zastřešení se nachází také na přístavbě drobné síňky, která na jižní straně navazuje na obvodovou zeď západní hranolové věže. Jako střešní krytiny bylo v celém rozsahu použito dřevěného řezaného šindele.

Třípatrová západní hranolová věž je na úrovni jednotlivých etáží po obvodu členěna horizontálními, v omítce provedenými kordónovými římsami. Nároží věže jsou armovaná. Kvádrování je opět iluzivní, odlišené barevností závěrečné povrchové úpravy. Západní obvodová zeď je v přízemí ve středu prolomena rustikálním pískovcovým portálem se segmentovým záklenkem. Horní polovina prvního nadzemního podlaží je členěna dvojicí mělkých obdélných výklenků, mezi nimiž je na střední ose umístěn kruhový okenní otvor. Na jižní straně je situována výše zmíněná, pravděpodobně novodobá, zděná přístavba drobné předsíně, založená na pravouhlém půdorysu. Severní strana přízemí věže je hladká bez architektonického členění. Na úrovni druhého nadzemního podlaží jsou fasády ve hmotě členěny vždy jedním mělkým pravouhlým výklenkem (paneláží). Na západní straně je výklenek ve spodních partiích doplněn o podélné okénko s dřevěnou roletovou výplní. Horní polovina je dekorována geometricky utvářeným, v omítce provedeným zrcadlovým rámem. V jeho středu se nachází Kristův monogram „IHS“ (*Jesus Hominum Salvator*), doplněný symboly Kristova utrpení, tj. motivem hřebů a kříže. Iluzivní architektonické členění se nachází rovněž na jižní straně, kde je ve spodních partiích na střední ose umístěn stylizovaný motiv kvadrilobu. Symetricky nad ním je zobrazen pravouhlý zrcadlový rám bez nápisu. Třetí nadzemní podlaží je ve hmotě utvářeno stejným způsobem, liší se pouze vnitřní uspořádání a charakter dekorativních a architektonických prvků. Na západním průčelí se ve spodní části výklenku nachází zrcadlový rám s datací „1690“. V horních partiích je v omítce zobrazeno pravouhlé ostění sekundárně zazděného okenního otvoru se segmentovým záklenkem. Stejný útvar se nachází také na severní a jižní straně, kde je plocha výklenku navíc doplněna o zrcadlový rám s nápisem a datací „Ren. 2003“. Východní obvodová zeď je na této úrovni prolomena drobným obdélným okénkem se segmentovým záklenkem. Ve čtvrtém nadzemním podlaží je na každé straně situován vždy jeden okenní otvor se segmentovým záklenkem a křídlovou roletovou výplní z dřevěného materiálu. Sekundárně navýšená koruna zdiva je opatřena jednoduše profilovanou římsou, na níž dosedá novodobá dřevěná konstrukce krovu.²⁹¹ Ve vrcholu zastřešení hranolové věže, která kombinuje typ

²⁹¹ Při restaurátorském průzkumu omítkových vrstev bylo zjištěno, že dochovaná nejstarší raně barokní omítka končí cca 20 cm nad horní úroveň mělkých výklenků. Nad touto hranicí pokračuje již vrstva omítky mladší, pocházející pravděpodobně z roku 1868-1869, kdy byl vnější plášť kostela kompletně rekonstruován po ničivém požáru. Není jasné, zda-li k navýšení čtvrtého nadzemního podlaží věže došlo teprve po roce 1868, nebo zda byla věž nastavěna už při předchozí opravě v roce 1747.

střechy stanové a jehlancové, je osazena měděná nezlacená makovice a subtilní kovaný kříž latinského typu.

Severní obvodová zeď trojlodí je prolomena trojicí oken s lomenými záklenky a pískovcovými ostěními. Dříve odhalená kamenná ostění oken jsou dnes opatřena nátěrem v barvě přírodního vápna. Okna jsou umístěna v hlubokých, doširoka rozevřených omítaných špaletách. Skosené parapety jsou vyzděné z plochých kamenných desek (rula, nebo břidlice). K obvodovému zdivu severního průčelí byla v minulosti připojena dnes již neexistující drobná přístavba kaple sv. Anny, která byla založena na pravoúhlém, pravděpodobně čtvercovém půdoryse a opatřena sedlovou střechou.²⁹² Její umístění a velikost byly zřetelné před opravou severní fasády, neboť v místech napojení nosných konstrukcí přístavby chyběla omítková vrstva. Předpoklad o druhotném vzniku kaple podporuje rovněž zaslepení jednoho z hrotitých oken trojlodí, viditelné na starších fotografiích kostela.^{obr. 223} K výstavbě kaple sv. Anny došlo pravděpodobně již v průběhu přestavby kostela v závěru 17. století, avšak vyloučit nelze ani stavební etapu po požáru v roce 1868. Vstupní otvor z kaple do prostoru trojlodí je v současnosti vyplněn novodobou cihelnou zazdívkou, do níž byly sekundárně osazeny dvě, svým charakterem pozdně barokní, náhrobní desky z první třetiny 19. století. Barevnost omítkové vrstvy na fasádě je pojednána obdobným způsobem jako v případě hranolové věže. Průčelí je včetně nároží členěno svislými lizénami v barvě přírodního vápna. Světlým vápenným nátěrem je zdůrazněna rovněž horizontální kordónová římsa, která se nachází v horních partiích fasády nad lomenými okny a vnější orámování špaletových oken.

V závěru hřebene střechy trojlodí je na východní straně osazen drobný dřevěný sanktusník založený na půdorysu šestiúhelníka. Jehlancová stříška je pokryta dřevěným šindelem a ve vrcholu hrotice je osazen subtilní kovaný kříž latinského typu.

Severní obvodová zeď patrové sakristie je hladká bez oken. Dříve k ní přiléhala mladší dřevěná přístavba krytého schodiště na oratoř. Nedochovaný objekt připomíná jednak vyrovnání svažitého terénu zděnou zídou z lomového kamene a na starších fotografiích doložený, sekundárně prolomený vchod do oratoře, umístěný v horních partiích stěny směrem k východu.^{obr. 224} V průběhu restaurování severního průčelí bylo objeveno kamenné ostění původního okenního otvoru se segmentovým záklenkem, který je ve stávající povrchové úpravě fasády přiznán v omítce provedeným a barevně odlišeným iluzivním rámem. Východní obvodová zeď patrové sakristie je na úrovni obou podlaží prolomena dvojicí asymetricky umístěných obdélných okének s masivními pískovcovými ostěními. Spodní partie východní stěny byly spolu s částí jednoho z oken v minulosti zaslepeny nedochovanou přístavbou předsíně. Zděný objekt byl založen na pravoúhlém obdélném půdorysu a svrchu zajištěn pultovou střechou. S prostorem sakristie jej spojoval prostý pravoúhlý vstupní otvor bez kamenného ostění, nacházející se v přízemí na jižní straně. Z přístavby se dochovalo pouze torzo východní obvodové zdi, vystavěné z lomového kamene a ručně opracovaných pískovcových kvádrů.

Polygonálně uzavřený presbytář je vystavěn na nepravidelném půdorysu. Asymetrie je zřetelná především na severní straně trojbokého závěru. Obvodové zdi závěru presbyteria

²⁹² Kaple byla spolu s dřevěnou přístavbou schodiště na oratoř (viz níže) demolována v osmdesátých letech 20. století. Důvodem k odstranění byl především havarijní stav obou objektů.

jsou ve středu prolomeny vždy jedním podélným hrotitým oknem v hluboké omítané špaletě. Ostění oken jsou opatřena hladkou omítkou a povrchovým nátěrem v barvě přírodního vápna. Skosené parapety jsou oplechovány. Zhruba ve středu jižní obvodové zdi presbytáře se nachází další podélné špaletové okno s omítaným ostěním a oplechovaným skoseným parapetem. Segmentový záklenek špalety je vyzděn z pálených cihel. Stávající rámy oken je zhotoveny z dřevěného materiálu a pochází z let 1868-1869. Po obvodu presbytáře jsou umístěny kamenné náhrobky s různým časovým vnočením. Přechod mezi presbytářem a hmotou trojlodí je řešen ústupkem ve zdi. Východní obvodová zeď trojlodí je posílena zděným vnějším hranolovým pilířem bez odstínění, s okosenou kamennou stříškou ve vrcholu. Jižní obvodová zeď trojlodí je prolomena řadou čtyř symetricky umístěných okenních otvorů. Podélná okna s mírně hrotitými záklenky jsou stejně jako ostatní okna umístěna v hlubokých omítaných špaletách. Jejich charakter a vnitřní členění odpovídá popisu výše zmíněných oken v protější severní obvodové zdi trojlodí. Jižní obvodová zeď trojlodí je v přízemí při západním okraji dále prolomena jedním pravoúhlým špaletovým okénkem drobnějších rozměrů. K průčelí jižní boční lodi zhruba ve středu přiléhá mladší zděná přístavba předsíně, založená na pravoúhlém čtvercovém půdorysu. Přístup do ní zajišťuje dvojice pravoúhlých vstupních otvorů na jižní a východní straně. Východní obvodová zeď předsíně je dále prolomena podélným okenním otvorem s půlkruhovým záklenkem, umístěným vedle vstupního otvoru směrem k severu.²⁹³

Interiér:

Stejně jako vnější plášť kostela Nanebevzetí Panny Marie tak i jeho interiér reflektuje složitý průběh stavebního vývoje. V celkové koncepci si však objekt zachoval dominantní pozdně goticko-renesanční charakter. Základní prostorovou jednotku tvoří podélný trojboce uzavřený presbytář, na který od západu navazuje sňový prostor trojlodí, založený na pravoúhlém obdélném půdoryse. Dominantním prvkem interiéru je vestavěná trojdílná zděná kruchta, umístěná podél severní, západní a jižní obvodové zdi. Podélné osy trojlodí a presbytáře na sebe symetricky navazují. Tloušťka obvodového zdiva je na všech místech stejná. Zřetelně slabší jsou pouze obvodové zdi mladších přístaveb jižních předsíní.

Současná výmalba interiéru pochází z roku 1831, nelze však vyloučit, že byla sekundárně upravena v souvislosti s renovací kostela po požáru v roce 1868. Šablonová výmalba s dominujícím geometrickým ornamentem, je řešena v historizujícím stylu. Výzdobný aparát je zaměřen především na klenby presbytáře a trojlodí, a rovněž na architektonické články nosných konstrukcí. Zvýšenou pozornost si zaslouží, při restaurátorském průzkumu částečně odhalená, původní renesanční freska s motivy Kristových Pašijí.²⁹⁴

Podlahy hlavních prostor kostela jsou opatřeny zádlážbou z různých materiálů. V prostoru presbytáře se nachází novodobá keramická dlažba, pocházející pravděpodobně z druhé poloviny 19. století. Starší podlahová krytina zhotovená z kamenných pravoúhlých

²⁹³ Západní obvodová zeď jižní předsíně je částečně zhotovena ze smíšeného zdiva, z čehož lze usoudit, že stávající objekt je pravděpodobně výsledkem přestavby předsíně svým původem starší. Tomu odpovídá i zádlážba prostoru, která je zhotovena z kamenných desek nepravidelného tvaru a velikosti (tula).

²⁹⁴ Odkrytý fragment renesanční fresky se nachází na jižní obvodové zdi trojlodí, v prostoru pod jižním ramenem kruchty v sousedství stávajícího hlavního vstupu směrem k západu. Na fresce jsou zřetelné výše zmíněné symboly Kristových Pašijí, tj. sloup, kohout, žebřík a hřeby.

pískovcových desek, kladených podélně, nebo tzv. na stříh, se dochovala v prostoru trojlodí. Prostory pod kostelními lavicemi jsou opatřeny dlažbou z plochých kamenných desek nepravidelného tvaru. Část podlahy v severní boční lodi je zhotovena z podélných dřevěných prken.

Ve spodních partiích vnitřního pláště presbytáře obíhá po celém obvodu cca 2 m vysoký iluzivní sokl s historizující kobercovou malířskou výzdobou. Převážná část podlahy presbytáře je položena zhruba o 30 cm výše, než úroveň okolní dlažby v trojlodí. Obě prostorové jednotky odděluje dřevěná chórová přepážka. Presbytář osvětluje čtveřice lomených oken bez kružeb, situovaných v jižní obvodové zdi a ve středu stěn trojbokého závěru. Okenní otvor ve východním poli částečně zastíňuje monumentální oltářní architektura s bohatou sochařskou a malířskou výzdobou, pocházející z doby kolem roku 1700.²⁹⁵ Severní stěna je v dolních partiích prolomena vstupním otvorem s pravoúhlým kamenným portálem, který zpřístupňuje prostor přilehlé sakristie. Hladké pískovcové ostění portálu je na povrchu opatřeno krycím vápenným nátěrem. V patře nad sakristií je do severní obvodové zdi presbytáře zapuštěna vestavěná dřevěná konstrukce panské oratoře. Presbytář je zaklenut valenou klenbou s jedním párem lunetových výsečí a třemi styčnými výsečemi v polygonálním závěru. Hrany lunetových výsečí jsou zdůrazněny vysokými, ve štku vytaženými hřebínky. Klenba je na líci dále doplněna podélným vrcholovým hřebenem. Dojem žebrové klenby umocňují dva štukové kruhové svorníky, nacházející se v místech styčných bodů lunetových výsečí. Patky iluzivních žebek klenby jsou svedeny do subtilních římsových konzol. Prostor přilehlé sakristie je sklenut jedním polem křížové klenby se štukovými hřebínky. Patky žebek jsou svedeny přímo do obvodových zdí. Vnější přístup do sakristie zajišťuje vstupní otvor proražený ve východní obvodové zdi. Pravoúhlý podélný otvor bez kamenného portálu je osazen v hluboké, mírně okosené a hladce omítané špaletě. Sakristie se osvícena jedním oknem, které se nachází rovněž na východní straně, avšak směrem k severu. Jak bylo uvedeno výše, v patře nad sakristií je situována oratoř. Její prostor je přístupný jednak z trojlodí točitým schodištěm v síle severní obvodové zdi a dále přímo ze severního ramene patrové kruchty, obdélným zděným vstupním otvorem se segmentovým záklenkem. Oratoř je založena na obdélném půdoryse a zaklenuta stejným způsobem jako výše zmíněná sakristie v přízemí.

Triumfální oblouk s půlkruhovým záklenkem je zděný z pálených cihel a v celém rozsahu hladce omítaný. Uplatňuje se pouze v horních partiích, boční pilířové příložky chybí.

Architektonické řešení trojlodí představuje kombinovaný typ pozdně goticko-renesančního síňového prostoru, s dílčími doplňky z pozdějších stavebních etap, které proběhly v závěru sedmnáctého a v devatenáctém století. Výrazným prvkem interiéru je trojdílná dvoupatrová kruchta. Konstrukci původní trojdílné kruchty vynáší masivní nečleněné hranolové pilíře, na které v patře navazují toskánské sloupy nesoucí klenby hlavní a bočních lodí. Předsazená mladší část druhého patra kruchty, situovaná pouze na západní straně, je nesena dvojicí masivních pilířů na polygonálním půdorysu, na něž na úrovni prvního patra navazují pilíře s tvarově složitějším členěním hmot. Jako doplňující podpůrné prvky slouží hladké sloupy, zhotovené z dřevěného materiálu a opatřené povrchovým krycím nátěrem v červenohnědé barvě. Prostor pod kruchtou je zaklenut dvěma poli křížové klenby s

²⁹⁵ V současnosti je sochařská složka oltáře deponována a probíhá její postupné restaurování.

vytaženými štukovými hřebínky. Na střední ose západní obvodové zdi trojlodí je v parteru umístěn vyvýšený vstupní portál do prostoru podvěží, osazený v hluboké okosené špaletě. Obvodové zdivo jižní vedlejší lodi je zhruba ve středu prolomeno pravouhlym obdélným portálem s pískovcovým, hladce opracovaným ostěním, který v současnosti zastává funkci hlavní vstupní komunikace. Po stranách portálu jsou v lici zdiva osazeny dvě kamenné pískovcové kropenky v podobě stylizovaných mušlí.

Trojlodí je sklenuto renesančními valenými klenbami se čtyřmi páry protilehlých lunetových výsečí. V případě zaklenutí vedlejších lodí jsou vrcholy příčně umístěných protilehlých výsečí spojeny krátkými příčnými žebry. Všechny klenební prvky mají podobu ostře vytažených štukových hřebínků. Konstrukci kleneb zajišťují tři dvojice nosných válcových sloupů toskánského typu. Hlavní loď je tak od lodí vedlejších na úrovni prvního patra oddělena mezilodními arkádami s půlkruhovými záklenky. Sloupy s profilovanými patkami tvoří hladké válcové dílky, které v horních partiích vrcholí oblounovými prstenci a čtvercovými krycími deskami s odstupněnou profilací (z typologického hlediska se jedná se o tzv. *polštářové*, nebo také *bochníkové* hlavice). Patky žebor jsou v bočních lodích svedeny přímo do obvodových zdí. Prostor trojlodí osvětluje čtveřice lomených okenních otvorů bez kružeb na straně jižní a trojice identických oken na protější straně severní. Okna jsou prolomena v osách lunetových výsečí. Skosené bankály oken jsou vyzděny z pálených cihel a hladce omítnuty. Zhruba ve středu západní obvodové zdi se v patře nachází vstup do prostoru druhého nadzemního podlaží přilehlé hranolové věže.

Do vyšších podlaží západní hranolové věže lze vystoupat též z prostoru již zmíněného podvěží, po vestavěném, částečně novodobém schodišti z dřevěného materiálu. Sínka v podvěží je přístupná mj. samostatným vstupním otvorem v západní obvodové zdi a rovněž z přilehlé druhotné přístavby jižní předsíně. Původní hlavní vstupní portál na západě, opatřený masivním pískovcovým ostěním, je osazen v hluboké okosené špaletě se čtyřstupňovým kamenným schodištěm. Na protější východní straně je situován již zmíněný vstup do prostoru trojlodí. Vstupní otvor se segmentovým záklenkem, bez kamenného ostění je umístěn v mělké špaletě s vodorovným překladem. Po levé straně vstupu je ve zdivu osazena pravděpodobně původní kamenná pískovcová kropenka. Podvěží je zaklenuto nepravidelným klenebním útvarem, který kombinuje tzv. placku a valenou klenbu s dvěma lunetovými výsečemi. Prostor je v celém rozsahu hladce omítnut. Podlaha je opatřena kamennými deskami nepravidelného tvaru a velikosti (rula). Na úrovni druhého nadzemního podlaží věže je na východní straně situován vstup do prvního patra západní kruchty. Jedná o prostý vstupní otvor s dřevěnými zárubněmi a pravouhlym překladem. Ve třetím nadzemním podlaží věže se dále nachází vstup na druhé patro kruchty se zpěváckou tribunou. Do prostoru krovu nad lodí a presbytářem lze vstoupit na úrovni čtvrtého nadzemního podlaží. Obvodové zdi věže jsou, až na výjimky, ponechány v režném stavu, bez povrchových úprav. Částečně omítnut je pouze interiér vrcholové zvonice, osvětlený čtveřicí podélných oken se segmentovými záklenky. Na korunu zdiva věže dále dosedá novodobý dřevěný krov stávající stanové-jehlancové střechy.

Trámová konstrukce krovu nad trojlodím a přilehlým presbytářem je novodobá, pocházející z opravy po požáru kostela v roce 1868. Odhalené ruby kleneb ukazují zděnou cihelnou konstrukci bez diagonálních a příčných pasů. Nadezdívky obvodových zdí objektu

jsou zhotoveny ze smíšeného zdiva s převazujícím podílem lomového a sběrného kamene. Západní štítová stěna se vstupním otvorem je téměř v celém rozsahu opatřena vrstvou hrubé vápenné omítky.

6. 3. Historie a stavební dějiny

Stavební dějiny kostela je možné částečně rekonstruovat na základě dochovaných písemných pramenů a literatury, avšak primárním zdrojem poznání nadále zůstává samotná stavba hřbitovního kostela Nanebevzetí Panny Marie. Nepravidelná půdorysná dispozice objektu a různorodost konstrukčních prvků umožňuje rozdělit architektonický vývoj objektu do několika stavebních etap.

Počátky maršovského bývalého farního kostela spadají do roku 1568, kdy byla postavena původní dřevěná stavba protestantského kostelíka (modlitebny) neznámého zasvěcení. Stávající zděný objekt vznikl pravděpodobně v letech 1603-1608. Jako alternativní varianta časového vročení vzniku stavby bývá v literatuře uváděna datace 1605-1608, vycházející z již zmíněných letopočtů dochovaných v interiéru kostela. Jedná se o nápis provedený hlinkou s letopočtem „1605“, který se nachází na západní obvodové zdi patrové oratoře. Druhý výše zmíněný letopočet „1608“, je situován na jednom z kamenných toskánských sloupů původní renesanční patrové konstrukce kruchty. Jedním z argumentů pro časnější vročení započetí stavebních prací na novém kostele je především souvislost s příchodem evangelického faráře Zachariáše Schmidta, který kromě výstavby kostela pravděpodobně inicioval též založení přilehlého objektu fary. Jako zcela neopodstatněný lze v tomto kontextu označit předpoklad Barbory Dvořákové, která na základě mylné interpretace dochovaného pramenného záznamu přednesla, kromě datace vzniku stavby, také autorské určení projektu a jméno údajného objednavatele.²⁹⁶ Je třeba zdůraznit, že výše uvedená zmínka k 5. březnu 1603 v pramenech sice skutečně existuje, avšak vztahuje se výlučně ke stavbě farního kostela v Dolním Lánově.²⁹⁷ Hypotéza o autorství Carla Valmadiho tak v případě maršovského kostela vychází primárně ze stylové analýzy a byla poprvé publikována Štěpánem Stránským v roce 1983. Předpoklad o účasti Hanibala z Valdštejna v roli objednavatele je vzhledem k historickým skutečnostem neudržitelný. Pokud tento šlechtic skutečně sehrál při realizaci projektu nového maršovského kostela nějakou roli, nejednalo se o roli stavebníka. Zvážit lze v tomto kontextu jeho úlohu potencionálního prostředkovatele, který na základě dobrých zkušeností výše jmenovaného stavitele doporučil.²⁹⁸ Hlavní příčinu vzniku novostavby zděného a svým měřítkem pravděpodobně většího kostela, lze spatřovat v příchodu dvou kolonizačních vln německého obyvatelstva v posledních dekádách 16. století. V souvislosti

²⁹⁶ Vznik maršovského kostela vročila výše uvedená autorka do roku 1603, autorství připsala Carlu Valmadimu a jako objednavatele označila Hanibala z Valdštejna. Srovnej, viz Barbora Dvořáková, *Sakrální architektura Horního Maršova*, diplomová práce, Olomouc 2003, s. 11.

²⁹⁷ Valerius Beyer, cit. v pozn. 20.

²⁹⁸ Jak bylo zmíněno výše, samostatné panství Horní Maršov vzniklo teprve na počátku dvacátých let 17. století, v rámci pobělohorských konfiskací v roce 1623 a jeho existence trvala pouze do roku 1636. Před tím byla osada Horní Maršov v letech 1590-1623, tedy v rámci sledovaného období, ve správě královských lesů. Hanibal z Valdštejna sice vystupuje jako objednavatel u několika dalších Valmadiho staveb, avšak tyto se nalézaly bez výjimky na jeho dědičném panství Hostinné, Heřmanovy Sejfy (Rudník) a později též Velichovky. V případě maršovského kostela se tedy jeho účast přirozeně jeví jako nelogická. Přesto nelze vyloučit, že mohl za určitých okolností sehrát úlohu zprostředkovatele tím, že dodal nezbytná doporučení o Valmadiho způsobilosti.

s přílivem poměrně vysokého počtu nových osadníků je zřejmé, že starší kostelík skromných rozměrů přestal potřebám farnosti stačit a bylo přistoupeno k jeho demolici. Jako případné vzory pro výstavbu nového sakrálního objektu mohly posloužit, přibližně ve stejné době realizované, protestantské kostely v Dolním Lánově (1599-1603) a nedalekém Rudníku (1598-1602). Zda-li se tohoto, v mnoha ohledech náročného projektu skutečně účastnil Carlo Valmadi, ať už v roli projektanta či projektanta-stavitele, zůstává nadále otevřenou otázkou. Stavba sice nesla a stále nese některé z charakteristických rysů Valmadiho sakrální architektury (tzn. utváření půdorysné dispozice, způsob zaklenutí hlavních prostor kostela, zdůraznění kleneb štukovými hřebínky, utváření kostelních oken, lunetová římsa, aj.), avšak na druhou stranu nelze pominout statické problémy, s nimiž se museli duchovní správci kostela od počátku potýkat.²⁹⁹ V porovnání s ostatními kostely užšího okruhu Valmadiho sakrálních staveb se maršovský kostel odlišuje také materiálovým složením zdiva a absencí typické sgrafitové výzdoby fasád. Oboje je však snadno vysvětlitelné specifickými místními podmínkami, ať už z hlediska dostupnosti zdrojů přírodního kamenného materiálu, tak nepříznivými klimatickými podmínkami, které souvisejí s polohou osady ve vyšší nadmořské výšce. V kontextu s problematikou autenticity přednesl Štěpán Stránský ve své studii z roku 1983 předpoklad, že si stávající objekt maršovského kostela podržel svou renesanční podobu takřka beze změn. Tuto hypotézu však vyvrátily jednak výsledky restaurátorského průzkumu a rovněž nálezy doplňujících ikonografických materiálů. Jedním ze nejvýznamnějších přínosů restaurátorů byl nález ukotvení pravděpodobně původní lunetové římsy, k němuž došlo v rámci restaurování omítek severní boční fasády v roce 2007. Objasněny byly i následné stavební úpravy kostela, k nimž docházelo především v průběhu sedmáctého a devatenáctého století. Je zřejmé, že k první zásadní změně renesanční podoby objektu došlo v posledních dekadách 17. století, jak mj. dokládá obnovený letopočet „1690“ na západním průčelí hranolové věže. Tato dílčí stavební úprava spočívala v obnovení omítkových vrstev na fasádách a to v takové podobě, která je postupně realizována v rámci stále probíhajícího restaurátorského zásahu. Ve stejném časovém horizontu byla západní hranolová věž kostela opatřena zcela odlišným typem střechy. Dle dochovaných ikonografických materiálů je jednalo o tradiční cibulovou baň s ochozem, hroticí a vrcholovým křížem latinského typu. Přestavba zahrnovala rovněž vestavbu druhého patra do původní renesanční konstrukce patrové trojdlílné kruchty v interiéru trojlodí. Na přelomu 17. a 18. století byl dále pořízen dochovaný hlavní oltář s bohatou malířskou a sochařskou výzdobou.

V širším kontextu souvisela proměna podoby původně luteránského kostela s rekatolizací českých zemí po roce 1620. Nutno zmínit, že k vyhnání výše zmíněného evangelického faráře Zachariáše Schmidta došlo již v roce 1622, kdy Horní Maršov získala jako konfiskát do vlastnictví Marie Magdalény Trčkové z Lípy. Následně zůstala farnost neobsazena až do roku 1628, kdy do údolí Horní Úpy přišel nový katolický farář, jezuitský mnich Petr Bonaventura. Po něm přirozeně následovala řada dalších duchovních a to až do roku 1682,

²⁹⁹ S drobnými anomáliemi, které souvisí pravděpodobně s nedokonalým převedením projektu do reality, se můžeme setkat i jinde, např. v klenbě trojlodí kostela sv. Jakuba Většího v Dolním Lánově, avšak žádná z ostatních Valmadiho doložených či připisovaných staveb neměla problémy takového rázu a rozsahu. V této souvislosti lze jako vysvětlení připustit možnost, že stavbu maršovského kostela realizovala skupina místních řemeslníků bez odborného vedení zkušeného políra, či případného projektanta-stavitele.

kdy se vedení farnosti ujal Balthasar Leonard Stanke. Byl to s velkou pravděpodobností právě on, kdo přestavbu farního kostela, s podporou tehdejší vrchnosti, inicioval. Lze předpokládat, že uvedená stavební úprava měla mj. reálným způsobem zviditelnit konečné ideové vítězství katolické víry.

V následujícím osmnáctém století došlo k opravě kostela jednak v roce 1740 a v roce 1797. Je nepochybné, že první zmíněná oprava souvisí s požárem kostela v témže roce, avšak specifikovat její rozsah a charakter je vzhledem k nedostatku pramenných zpráv velmi obtížné. Informace k druhé zmíněné opravě kostela v roce 1797 přednesl Josef Demuth ve vlastivědné publikaci z roku 1901, kde se mj. doslovně uvedl: „V roce 1797 byla z iniciativy Johanna B. Schaffgotsche provedena obtížná stavba velké a malé kostelní věže a obě věže pokryty plechem. Měděná makovice zůstala ponechána beze změn, jak byla pořízena 1699 v době výstavby kostela.“³⁰⁰ Následně byl kostel, v roce 1831 nově vymalován. Rozsahem náročnější stavební úprava byla posléze realizována v letech 1852-1853. Adaptován byl opět vnitřní prostor kostela, kde došlo k barevné povrchové úpravě jednotlivých kusů mobiliáře a především pak ke zhotovení nového vybavení panské oratoře. S oratoří situovanou v patře nad sakristií souvisí rovněž přístavba nedochovaného dřevěného schodiště a proražení nového vstupního otvoru na úkor původního okna v horních partiích severní obvodové zdi. Je pravděpodobné, že tehdy byla vystavěna také kaple sv. Anny, drobná přístavba situovaná při severní obvodové zdi trojlodí.³⁰¹ K roku 1861 se vztahuje zmínka o obnovení střešní krytiny na věži a opravě zlacení měděné makovice. O sedm let později, v roce 1868 došlo k rozsáhlému poškození krovu kostela při velkém požáru. V rámci opravy bylo přistoupeno k jeho kompletní výměně a současně osazení nové střešní krytiny (dřevěný šindel). Z dochovaných historických fotografií a grafik je zřejmé, že byla pozměněna výška hřebene sedlové střechy nad prostorem trojlodí. Na dochované vedutě Antonína Jana Venuta z roku 1821^{obr. 222} dosahuje hřeben původní renesanční konstrukce krovu až k parapetu drobného okenního otvoru se segmentovým záklenkem, který je situován v horních partiích východní obvodové zdi hranolové věže. Původní stav před opravou dobře dokumentuje také dochovaná historická fotografie z roku 1868.^{obr. 225} Nelze vyloučit, že právě v rámci této stavební etapy došlo rovněž k navýšení a ke změně vzhledu zastřešení západní hranolové věže. Další, blíže neurčená oprava kostela proběhla v roce 1880. Výsledkem poměrně bohaté stavební činnosti, která proběhla v průběhu devatenáctého století, jsou rovněž přístavby obou jižních předsíní, jejichž časové vročení nelze kvůli nedostatku pramenných dokumentů blíže specifikovat. Vznik jižní předsíně můžeme, na základě výše zmíněné veduty, datovat ante quem 1821. V případě předsíně na jižní straně západní hranolové věže lze předpokládat, že vznikla v rámci opravy kostela po požáru v roce 1868. Rozsah požáru napovídá, že kromě

³⁰⁰ Srovnej, viz Joseph Demuth, *Der Politische Bezirk Trautenau, Gerichtsbezirke Trautenau, Marschendorf, Schatzlar und Eipel*, Trautenau 1901, s 527.

³⁰¹ Obě výše zmíněné přístavby, tedy přistěnné kryté schodiště na oratoř a kaple sv. Anny byly demolovány v osmdesátých letech 20. století, poté co byly Štěpánem Stránským v nepublikované průvodní zprávě ke stavebně historickému vývoji kostela „Nanebevzetí Panny Marie“ v Horním Maršově z roku 1974 označeny jako „architektonicky nevhodné“ stavební zásahy do původních renesančních konstrukcí. Srovnej, viz Ing. Štěpán Stránský, *Průvodní zpráva ke stavebně historickému vývoji kostela „Nanebevzetí Panny Marie“ v Horním Maršově*, Vrchlabí, srpen 1974.

krovu kostela a přilehlé věže částečně vyhořela také dřevěná trámová konstrukce vnitřního schodiště. Od roku 1899, kdy byla definitivně dokončena novostavba nového farního kostela Nanebevzetí Panny Marie, se význam staršího kultovního centra farnosti zřetelně umenšoval. Statutárně došlo k proměně původně farního kostela na kostel hřbitovní, k čemuž pravděpodobně přispěla především specifická lokace objektu.

Stavební činnost byla obnovena prakticky až v druhé polovině osmdesátých let dvacátého století, kdy došlo k výše zmíněné demolici přístaveb severního schodiště a kaple sv. Anny. V devadesátých letech byl v rámci zajištění havarijního stavu objektu vyřešen problém statického narušení kleneb, opraveny krovy, vyměněna dožilá střešní krytina a bylo přistoupeno k první fázi sanace obvodového zdiva. V roce 2003 byl kostel zařazen do prestižního Programu záchrany architektonického dědictví MK ČR a od té doby je v jednotlivých etapách realizován náročný projekt generální obnovy.

6. 4. Přehled dochovaných umělecko-historicky hodnotných částí vybavení interiéru a exteriéru kostela

6. 4. 1. Renesanční křtitelnice z roku 1572

Jedním z nejvýznamnějších dokladů renesanční výbavy stávajícího hřbitovního kostela Nanebevzetí Panny Marie v Horním Maršově je renesanční kamenná křtitelnice z roku 1572.^{obr. 255} Tato cenná movitá kulturní památka byla původně součástí mobiliáře nedochované dřevěné sakrální stavby z roku 1568. Jméno objednavatele bohužel neznáme.

Křtitelnice je v současné době situována v prostoru presbytáře, za chórovou přepážkou na jižní straně. Je zhotovena ze středně zrného pískovce světlého zabarvení. Kámen je opatřen polychromní barevnou povrchovou úpravou. Křtitelnice je koncipována tradičním způsobem. Skládá se z hladce opracované kruhové mísy, osazené na masivním polygonálním podstavci, který je ve spodních partiích doplněn soklovou částí v podobě rustikálního kruhového bloku kamene. Mísa je zdobena jednoduchou rytou ornamentální kresbou s geometrickými motivy. Zmíněná barevná povrchová úprava kamenného materiálu, provedená vápennými nátěry, se dochovala v několika vrstvách.

IV. Závěr

Na základě poznatků čerpaných z dostupných pramenů, sekundární literatury a vlastního poznání nemovitých kulturních památek in situ, byl učiněn pokus vypracovat ucelený přehled vybraných sakrálních staveb, jejichž autorství je doloženo či připsáno staviteli údajně italského původu, Carlu Valmadiimu.

Pod Valmadiho vedením provedené stavební úpravy sledovaných objektů spočívaly bez výjimky v pozdně-goticko-renesančních přestavbách, které můžeme časově vřadit do období poslední třetiny šestnáctého a počátku první třetiny sedmnáctého století.

Další podstatnou skutečností zůstává, že své projekty Valmadi velmi často realizoval na zakázku objednavatelů z řad místní venkovské šlechty. Do této skupiny urozených patronů, donátorů a mecenášů byli, kromě vybraných členů hostinské větve pánů z Valdštejna, nově zařazeni též majitelé vrchlabského panství, Vilém Miřkovský ze Stropčic a Rozina z Gendorfu. Opomenout v této souvislosti rovněž nelze omezený, leč neméně důležitý přínos svobodných pánů Kappelů z Olešnice.

Z tohoto důvodu byla v jedné z úvodních kapitol pozornost věnována problematice šlechtické reprezentace a s ní spojeného uměleckého a náboženského mecenátu. V krátké stati s názvem „*Objednavatelé a mecenáši - umělecký a náboženský mecenát jako prostředek rodové a osobní reprezentace*“ byly v obecné rovině postihnuty základní principy fenoménu, jehož naplnění se ve své době stalo nezbytnou společenskou normou a který zásadním způsobem dlouhodobě ovlivnil široké spektrum raně novověké společnosti.

Jako konkrétní příklady byly v této souvislosti prezentovány stavební aktivity členů hostinské a lomnické větve pánů z Valdštejna, v jejichž službách působil Carlo Valmadi opakovaně. Otevřenou otázkou pak nadále zůstává Valmadiho hypotetická účast při stavebních podnicích výše zmíněného Viléma Miřkovského ze Stropčic a jeho manželky Roziny z Gendorfu.

Z dalších souvisejících témat, které byly v rámci diplomové práce řešeny, je třeba zohlednit též sporné otázky spojené s osobou samotného stavitele. Kromě předpokládané cizí národnosti Carla Valmadiho, k níž se někteří z badatelů vyjádřili ambivalentním způsobem, se jako problematický jeví též názor na délku a charakter Valmadiho působení v oblasti horního Polabí. Především pak z důvodu nedostatku písemných pramenných materiálů, nezbyvá než-li ponechat tyto sporné otázky dosud neuzavřené.

Z hlediska začlenění skupiny sledovaných kostelních objektů do celkového kontextu vývoje české pozdně-renesanční architektury, můžeme stavby obecně zařadit do širokého proudu pogotického umění druhé poloviny šestnáctého a první třetiny sedmnáctého století. Určujícím rysem tohoto „manýristického“ stylu, charakterizujícího především produkci církevního stavitelství, je uplatnění starší, původem gotické tradice, která je dílčím způsobem doplněna o renesanční architektonické detaily. S ohledem na kontextuální vnímání problematiky „*nachgotik*“ bylo v této souvislosti záměrně prezentováno stanovisko Viktora Kotrby, který pogotické umění interpretoval jako specifickou reflexi sociální a duchovní rozpolcenosti doby.

S ohledem na různými autory prezentované hypotézy o Valmadiho účasti na přestavbě sledovaných sakrálních staveb a jejich stylové analýze, byly vytvořeny tři následující kategorie: 1. *Sakrální stavby doložené v pramenech*, 2. *Sakrální stavby připsané na základě*

stylové analýzy – jádro skupiny a 3. Sakrální stavby připisované na základě stylové analýzy – autorství méně pravděpodobné.

Samostatného zpracování se dostalo stavbám prvních dvou uvedených kategorií. U staveb třetí skupiny, u nichž byl předpoklad o Valmadiho účasti z různých důvodů zpochybněn, byla v rámci řešení otázky autorství přednesena základní argumentace a nastíněna další možná alternativní vysvětlení.

Zvýšenou pozornost si v tomto kontextu zaslouží především farní kostel Nejsvětější Trojice ve Zdoňově, mezi jehož stavebníkem, Adamem Abrahamem Bohdaneckým z Hodkova a Valmadiho zaměstnavateli z hostinské větve pánů z Valdštejna, existovaly velice úzké sociální vazby.

Cílem této magisterské diplomové práce, jak bylo mj. naznačeno v úvodu, v žádném případě není definitivní uzavření sledované problematiky. Konfrontace různorodých badatelských názorů a hypotéz upozornila na řadu sporných otázek, které v současnosti nelze, především z důvodu nedostatku autentických pramenných materiálů, uspokojivě vysvětlit. Stávající text diplomové práce je tak nutno chápat především jako východisko pro další specializovaná bádání.

Na závěr bych ráda poděkovala Ph.D. Martinovi Pavlíčkovi, za odborné vedení magisterské diplomové práce, Mgr. Jiřímu Loudovi, Mgr. Zdeňce Flouskové, odborným pracovníkům Krkonošského muzea ve Vrchlabí a Mgr. Ludkovi Jiráskovi, odbornému pracovníku Státního okresního archivu Trutnov, za pomoc při vyhledávání historických pramenů a literatury. Velký dík náleží též panům farářům ThDr. Zbigniewu Żurawskemu, Mgr. Stanisławu Sykorovi, P. ThMgr. Dariuszovi Mogielnickému, ThMgr. Krzysztofu Bzdyrkovi, P. ThMgr. Janu Czekalovi, dále panu Tomáši Andělovi, kronikáři města Hostinné a paní Ireně Linkové, která po dlouhá léta zastává úřad správkyně farního kostela sv. Václava v Rudníku, za vstřícnost a ochotu, se kterou se mi po dobu mé práce věnovali.

V neposlední řadě bych také velice ráda poděkovala svým rodičům, za toleranci, nemalou finanční a často též morální podporu, kterou mi poskytovali v celém průběhu vysokoškolského studia.

V. Anotace

Jméno a příjmení autora:	Bc. Marta Žídková, BcA.
Název fakulty:	Filozofická fakulta
Název katedry:	Katedra dějin umění
Obor:	Dějiny výtvarných umění
Název magisterské diplomové práce:	Sakrální stavby Carla Valmadiho
Vedoucí magisterské diplomové práce:	PhD. Martin Pavlíček
Počet znaků:	271 121
Počet příloh:	2
Počet titulů použitých pramenů a literatury:	110
Klíčová slova:	sakrální architektura Carlo Valmadi pozdní renesance nachgotik mecenát Valdštejnové

Charakteristika magisterské diplomové práce:

V magisterské diplomové práci „*Sakrální stavby Carla Valmadiho*“ je pozornost věnována skupině následujících kostelních objektů, tzn. farnímu kostelu sv. Jakuba v Dolním Lánově, děkanskému kostelu Nejsvětější Trojice a bývalému hřbitovnímu kostelu Nejsvětější Trojice v Hostinném, dále farnímu kostelu sv. Jakuba v Dolní Olešnici, farnímu kostelu sv. Václava v Rudníku a též konečně stávajícímu hřbitovnímu kostelu Nanebevzetí Panny Marie v Horním Maršově. Společným jmenovatelem citovaných staveb je předpokládaná, či přímo doložená účast stavitele údajně italského původu, Carla Valmadiho, který v námi sledované oblasti bývalého trutnovského okresu dle předpokladu působil mezi lety 1572-1610.

V širším kontextu výše zmíněného tématu byl prostor poskytnut rovněž problematice šlechtického mecenátu a v souvislosti se začleněním staveb do vývoje pozdně renesanční architektury v Čechách byla okrajově zmíněna též související otázka pogotického umění druhé poloviny šestnáctého a první třetiny sedmnáctého století (tzv. *nachgotik*). Za ústřední část diplomové práce lze považovat samostatnou kapitolu monografických pojednání jednotlivých sakrálních objektů. Kromě standardních popisů architektur a zhodnocení jejich stavebního vývoje byly do pojednání zařazeny též přehledy dochovaných částí původních renesančních mobiliářů.

VI. Prameny a literatura

Prameny:

Státní oblastní archiv Praha, Fond Valdštejnský archiv, inv. č. 2199, A/III-197 Hannibal z Valdštejna 4 1609

Státní oblastní archiv Praha, Fond Valdštejnský archiv, inv. č. 2502, VIII-Q Rodokmen hostinské větve rodu Valdštejnů

Státní oblastní archiv Praha, Fond Valdštejnský archiv, inv. č. 2505, VIII-T Rozrod lomnické větve rodu Valdštejnů

Státní oblastní archiv Praha, Fond Valdštejnský archiv, inv. č. 2617, XI-B 1553-1617 Výpisy ze zemských desek se zprávami o členech rodu Valdštejnů

Státní oblastní archiv Praha, Fond Valdštejnský archiv, inv. č. 2624, XI-I Nápis na náhrobku Hanibala z Valdštejna a jeho manželky Kateřiny roz. Berkové z Dubé

Simon Hüttel, *Trutnovská kronika*, folio 266-267a, Trutnov 1591, Státní okresní archiv Trutnov, Fond Archiv města Trutnov 1489-1850, inv. č. 12, kronika města Trutnova Simona Hüttela z let 1578-1601, kniha č. 9

Stadt oder Erbregeistr von kamfen der Stadt Arnaw anffahendt das Jahres 1600 (1568-1655), folio 208a, Státní okresní archiv Trutnov, Fond Archiv města Hostinného, inv. č. 97, kniha 27 (v inventáři chybně zapsána pod č. 26)

Valerius Beyer, *Farní kronika Dolního Lánova*, fol. 26, 1603, Státní okresní archiv Trutnov, inv. č. 1, kniha č. 1

Ing. Štěpán Stránský, *Průvodní zpráva ke stavebně historickému vývoji kostela „Nanebevzetí Panny Marie“ v Horním Maršově, Vrchlábí, srpen 1974*

Ing. Vladimír Urban, CSc., *Znalecký posudek č. 12-3/87, O příčinách a odstranění vad kostela v Horním Maršově, okres Trutnov, Praha 1987*

Petr Macek, Jan Muk, Pavel Zahradník, *Hostinné – Františkánský klášter*, Stavebně historický průzkum, Praha 1990

Ak. soch. Jiří Kašpar, *Restaurátorská dokumentace, Renesanční sgrafitová výzdoba na hlavní římsě*, květen-září 2000

RNDr. Pavel Klimeš, Ing. Miroslav Klimeš, *Stavebně historický vývoj hřbitovního kostela Nanebevzetí Panny Marie v Horním Maršově, Horní Maršov, duben 2002*

Stavebně technický průzkum v objektu Hřbitovní kostel Horní Maršov, Královehradecký kraj, Diagnostika staveb – Dostál, Potužák, srpen 2003

Kateřina Krhánková DiS, Michal Šrůtek, Mgr. Jana Waissarová, *Restaurátorský průzkum kostela Nanebevzetí Panny Marie v Horním Maršově, Předběžná zpráva o výsledcích průzkumu, říjen-prosinec 2003*

Barbora Dvořáková, *Sakrální architektura Horního Maršova* (diplomová práce), Univerzita Palackého v Olomouci, Cyrilometodějská teologická fakulta, Katedra církevních dějin a křesťanského umění, Olomouc 2003

Akad. arch. Mikuláš Hulec, Ing. arch. Daniel Špička, *Obnova kostela Nanebevzetí Panny Marie v Horním Maršově, Souhrnná technická zpráva, Praha, leden 2004*

Miroslav Bodanský DiS, Magda Pichová DiS, Zuzana Wichterlová DiS, *Restaurátorská dokumentace, Restaurování pláště věže kostela Nanebevzetí Panny Marie v Horním Maršově, červenec-září 2005*

Miroslav Bodanský DiS, Magdaléna Pichová DiS, Zuzana Wichterlová DiS., *Restaurátorská dokumentace, Restaurování severní boční fasády kostela Nanebevzetí Panny Marie v Horním Maršově, červenec-září 2006*

RNDr. Vladimír Hašek, DrSc., Mgr. Jan Tomešek, *Zpráva o archeogeofyzikální prospekci na akci Hostinné - Kostel Nejsvětější Trojice, Brno 2006*

Kateřina Krhánková DiS, Jiří Bláha DiS, *Restaurátorský průzkum omítkových a barevných vrstev na fasádě děkanství v Hostinném, prosinec-leden 2008*

Petr Mach, *Carlo Valmadi (1550-1620), Renesanční architekt na Trutnovsku* (bakalářská práce), Univerzita Karlova v Praze, Katolická teologická fakulta, Ústav dějin křesťanských umění, Katedra Dějin křesťanského umění, Praha 2007-2008

David Zeman DiS., Ing. Karol Bayer, *Průzkum exteriérových omítkových a barevných vrstev na fasádě presbytáře farního kostela sv. Jakuba v Dolním Lánově, říjen-prosinec 2009*

Encyklopedie:

Ottův slovník naučný, ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí, I-XXVI, Praha 1996-2003

Emanuel Poche (ed.), *Umělecké památky Čech I-IV, Praha 1977-1982*

Karel Kuča, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku I-VI, Praha 1996-2000*

Milan Buben, *Encyklopedie heraldiky*, Praha 1999

Pavel Vlček, *Ilustrovaná encyklopedie českých zámků*, Praha 1999

Pavel Vlček, Petr Sommer, Dalibor Foltýn, *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 2002, s. 232-234.

Pavel Vlček, Věra Naňková, Pavel Zahradník et al, *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, Praha 2004

Monografie a periodika:

Joseph Schaller, *Topographie des Königreichs Böhmen XVI*, Bidschower Kreis, Prag-Wien 1790

Carl Leeder, *Beiträge zur Geschichte von Arnau I-II*, Prag 1872

Ludwig Schlesinger, *Simon Hüttels Chronik der Stadt Trautenau II*, Prag 1881

Rudolf Müller, Riesengebirgsfahrt, *Das Riesengebirge in Wort und Bild*, 12/1 n. 2 (43 n. 44) heft, Trautenau 1892, s. 11–22.

Rudolf Müller, Riesengebirgsfahrt, *Das Riesengebirge in Wort und Bild*, 12/3 n. 4 (45 n. 46) heft, Trautenau 1892, s. 37–46.

Adolf Bohath, Die Kirche in Nieder-Oels bei Arnau, *Das Riesengebirge in Wort und Bild*, 1 n. 2 (59 n. 60) heft, Marchendorf 1896, s. 27–30.

Joseph Demuth, *Der Politische Bezirk Trautenau, Gerichtsbezirke Trautenau, Marschendorf, Schatzlar und Eipel*, Trautenau 1901

Antonín Cechner, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu novopackém*, Praha 1909

Bonaventura Josef Wilhelm, Klement Minařík, *Dějiny klášterů františkánských v Čechách a na Moravě*, Třebíč 1909-1910

Josef F. Jirasek, *Der Politische Bezirk Hohenelbe, Heimatkunde des Bezirkes Hohenelbe*, Hohenelbe 1914

Josef Kern, Der gegenwärtige Stand der Heidensteinforschung, *Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen* 71. Jahrgang, Prag 1923, s. 149-158.

Carl Schneider, Die ältesten urkundlichen Nachrichten über Arnau, *Heimat (Beilage des Volksbote)* N 7, Trautenau 1924, s. 26-27.

Karl F. Kühn, Kunst und Kultur im Vorgelände des Riesengebirges bis zur Zeit der Gegenreformation I, *Jahrbuch des Deutschen Riesengebirges-Vereines (Sitz. Hohenelbe)* 14. Jahrgang, Hohenelbe 1925, s. 43-74.

Karl F. Kühn, Kunst und Kultur im Vorgelände des Riesengebirges bis zur Zeit der Gegenreformation II, *Jahrbuch des Deutschen Riesengebirges-Vereines (Sitz. Hohenelbe)* 15. Jahrgang, Hohenelbe 1926, s. 1-27.

Čeněk Langer, Podivný reliéf, *Památky archeologické XXXV*, Praha 1926–1927, s. 596–598.

Franz Proschwizer, Chronik von Hohenelbe, *Heimat* V-VI, Hohenelbe 1927-1928

Antonín Cechner, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese broumovském*, Praha 1930

Carl Schneider, *Der Arnauer „Heidenstein“*, Hohenelbe 1932

Europas Stadtebau und Volkswirtschaft - Die Tschechoslowakische republik, Das Riesengebirge, Prag 1933

Albert Hanke, Die Kunstdenmäler der Dekanalkirche, *Heimat (Beilage des Volksbote)* N. 31, Trautenau 1937, s. 124.

Emanuel Poche, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese královedvorském*, Praha 1937

Albert Hanke, Die Kunstdenmäler der Dekanalkirche, *Heimat (Beilage des Volksbote)* N. 32, Trautenau 1937, s. 127.

Antonín Jiřina (ed.), *Panorama východočeských kostelů a církevních památek: stručný průvodce památek diecése Královehradecké I*, Praha 1940

Jaroslav Wagner, Renesanční kostely v severovýchodních Čechách, *Zprávy památkové péče XIII*, 1953, s. 239-245.

Václav Šlisík, Historický nástin města Hostinného a jeho památky, *Hostinné, rodiště Karla Klíče*, Hostinné 1959 (nestránkováno).

Eva Šamánková, *Architektura české renesance*, Praha 1960

Vladimír Wolf, Počátky Dvora Králové nad Labem a Hostinného, *Krkonoše-Podkrkonoší*, Trutnov 1963, s. 16-23.

Viktor Kotrba, Mistr Martin Rainer – „Martino Rana“, pražský stavitel raného baroka, *Umění* XII, 1964, s. 487-497.

Viktor Kotrba, Die Nachgotische Baukunst Böhmens zur Zeit Rudolf II., *Umění* XVIII, 1970, s. 298-332.

Jarmila Krčálová, Kostely české a moravské renesance, *Umění* XXIV, 1971, s. 11-25.

Jaroslav Wagner, Obnova farní budovy v Hostinném, *Zprávy památkové péče* XXIV, 1974, s. 176-178.

Štěpán Stránský, Josef Bartoš, Galerie antického umění v Hostinném, in: *Krkonoše-Podkrkonoší* VI, Trutnov 1976, s. 201-206.

Karel Škrha, Vlašští stavitelé v Praze a jejich druzi (1530-1620), *Umění* XXI, 1976, s. 159-179.

Jiřina Hořejší, heslo Dubenec, in: Emanuel Poche (ed.), *Umělecké památky Čech* I, Praha 1977, s. 332.

Jiřina Hořejší, heslo Dolní Kalná, in: Emanuel Poche (ed.), *Umělecké památky Čech* I, Praha 1977, s. 298.

Jiřina Hořejší, Jarmila Vacková, heslo Horní Branná, in: Emanuel Poche (ed.), *Umělecké památky Čech* I, Praha 1977, s. 332.

Jiřina Hořejší, heslo Horní Staré Město, in: Emanuel Poche (ed.), *Umělecké památky Čech* I, Praha 1977, s. 419.

Emanuel Poche, heslo Hostinné, in: Emanuel Poche (ed.), *Umělecké památky Čech* I, Praha 1977, s. 443-444.

Bohuslav Syrový, *Architektura svědectví dob, Přehled vývoje stavitelství a architektury*, Praha 1977

Jiří Sigl, Vladimír Wolf, K počátkům města Hostinného, Příspěvek k problematice geneze podkrkonošských měst, *Archeologické rozhledy* XXXIX, Praha 1977, s. 658-665.

Theodor Lokvenc, *Toulky Krkonošskou minulostí*, Hradec Králové 1977-1978

Jiřina Hořejší, heslo Dolní Lánov, in: Emanuel Poche (ed.), *Umělecké památky Čech II*, Praha 1978, s. 300.

Jiřina Hořejší, heslo Dolní Olešnice, in: Emanuel Poche (ed.), *Umělecké památky Čech II*, Praha 1978, s. 303.

Jiřina Hořejší, heslo Lanžov, in: Emanuel Poche (ed.), *Umělecké památky Čech II*, Praha 1978, s. 208-209.

Jiřina Hořejší, heslo Maršov III, in: Emanuel Poche (ed.), *Umělecké památky Čech II*, Praha 1978, s. 358-359.

Josef Janáček, *Valdštejn a jeho doba*, Praha 1978

Ivo Kořán, heslo Křivice, in: Emanuel Poche (ed.), *Umělecké památky Čech II*, Praha 1978, s. 164.

Jiřina Hořejší, heslo Velichovky, in: Emanuel Poche (ed.), *Umělecké památky Čech III*, Praha 1980, s. 192.

Jiřina Hořejší, heslo Zdoňov, in: Emanuel Poche (ed.), *Umělecké památky Čech III*, Praha 1980, s. 359-360.

Emanuel Poche, heslo Rudník, in: Emanuel Poche (ed.), *Umělecké památky Čech III*, Praha 1980, s. 262-263.

Jarmila Krčálová, heslo Hostinné, in: Emanuel Poche (ed.), *Umělecké památky Čech IV - dodatky*, Praha 1982, s. 481-482.

Emanuel Poche, heslo Vrchlabí, in: Emanuel Poche (ed.), *Umělecké památky Čech IV*, Praha 1982, s. 275-278.

Josef Janáček, Italové v předbělohorské Praze (1526-1620), in: František Holec (ed.), *Pražský sborník historický XVI*, Praha 1983, s. 77-96.

Petr Klučina-Andrej Romaňák, *Člověk, zbraň a zbroj v obraze doby, 5.-17. století I*, Praha 1983

Štěpán Stránský, Život a dílo Carlo Valmadiho, *Krkonoše-Podkrkonoší VII*, Trutnov 1983, s. 161-202.

Jiřina Belcredi, Zvonařské hutě Schrötterů, *Krkonoše-Podkrkonoší VII*, Trutnov 1983, s. 109-159.

Antonín Hejna, *Písemné prameny k dějinám severovýchodních Čech, 10. – 1 polovina 16. století*, Trutnov 1986

Pavel Preiss, *Italští umělci v Praze, renesance, baroko, manýrismus*, Praha 1986

Josef Janáček, *Rudolf II. a jeho doba*, Praha 1987

Tomáš Šimek, *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku V*, Praha 1989

Eva Matyášová, Ikonografický rozbor a datace tympanonu v děkanském kostele v Hostinném, in: *Český lid 1990/4*, s. 221-227.

Jiří Roháček, Několik poznámek k publikování středověkých a novověkých nápisů, in: *Památky a příroda 16*, 1991, s. 85-86.

Irena Hrabětová, *Erbovní pověsti v českých spisech Bartoloměje Paprockého z Hlohov*, Brno 1992

Jan Halada, *Lexikon české šlechty, erby, fakta, osobnosti, sídla a zajímavosti*, Praha 1994, s. 169-171.

August Sedláček, *Hrady zámky a tvrze království českého V*, Praha 1995

Ludmila Kybalová, *Dějiny odívání, Renesance – 15. a 16. století*, Praha 1996

Jiří Roháček, *Nápisy města Kutné Hory*, Praha 1996, s. 15-16.

Miroslav Bartoš, Zdena Nováková, *Nejstarší obrazová mapa Krkonoš kronikáře Šimona Hiittela*, Trutnov 1997

Marie Koldinská, Petr Mat'á, *Deník rudolfínského dvořana, Adam mladší z Valdštejna 1602-1633*, Praha 1997

Jan Luštinec, Zámek Horní Branná, *Krkonoše X*, 1997, s. 26-27.

Jitka Svobodová, Poznatky z dokumentace pozdně renesančního typu krovů ve východních Čechách, *Zprávy památkové péče LVII*, 1997, s. 83-86.

Jiří Louda, Valdštejnové, *Krkonoše IX*, 1999, s. 36-37.

Petr Mašek, *Modrá krev, minulost a přítomnost 445 šlechtických rodů v českých zemích*, Praha 1999

Jiří Tomáš, Zdeněk Tomáš, *Lexikon české šlechty, erby, fakta, osobnosti, sídla, zajímavosti*, Praha 1999

Rudolf Zrůbek, Antonín Jan Venuto, život a dílo, *Ročenka Státního okresního archivu v Trutnově 1998*, Trutnov 1999, s. 129-132.

Philippe Ariés, *Dějiny smrti I*, Praha 2000

Zdeňka Floušková, Dědictví minulých století, *Krkonoše VII*, 2001, s. 24-25.

Václav Pražák, *Umění renesance východních Čech*, Hradec Králové 2000

Jan Royt, *Slovník biblické ikonografie*, Praha 2000

Štěpán Stránský, Carlo Valmadi – renesanční architekt a umělec, *Krkonoše V*, 2001, s. 18-19.

Petr Uličný, Město Hostinné ve středověku – opevnění, městský hrad a kostel Nejsvětější Trojice, *Ročenka Státního okresního archivu v Trutnově 2001–2002*, Trutnov 2001-2002, s. 145–169.

Soupisy, Veduty uložené ve Státním okresním archivu v Trutnově, *Ročenka Státního okresního archivu v Trutnově 2001–2002*, Trutnov 2001-2002, s. 37-144.

Václav Bůžek, Josef Hrdlička, Pavel Král et al, *Věk urozených, Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha-Litomyšl 2002

František Jirásko, Historie Lánovska, in: *Almanach Lánov 1355-2000*, ? 2000

Pavel Král, *Mezi životem a smrtí*, České Budějovice 2002

Zdeněk Kalista, *Valdštejn, Historie odcizení a snu*, Praha 2002

Ludvík Schmid, *Horní Branná*, Jilemnice 2002

Pavel Král, *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*, České Budějovice 2004

Petr Mat'á, *Svět české aristokracie (1500-1700)*, Praha 2004

Otto Weiss, *Die alte Heimat, Arnau an der Elbe im Riesengebirge I-II*, Marktobersdorf 2004

Petr Vorel, *Velké dějiny země koruny české VII (1526-1618)*, Praha-Litomyšl 2005

Zdeňka Hledíková, Jan Janák, Jan Dobeš, *Dějiny správy v českých zemích, od počátku státu po současnost*, Praha 2005

Milan Mysliveček, *Velký erbovník II*, Plzeň 2006

Václav Bůžek, Pavel Král (edd.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007

Jiří Flousek, Olga Hartmanová, Jan Šturma et al (edd.), *Krkonoše - příroda, historie, život*, Praha 2007

VII. Resume

The aim of this thesis is to present a survey of the history and building development of the churches which are attributed to the late Italian renaissance architect named Carlo Valmadi.

The churches are as follows: the Parish Church of St. Jacob in Dolní Lánov, the Dean's Church of Holy Trinity, former Cemetery Church of Holy Trinity in Hostinné, the Parish Church of St. Jacob in Dolní Olešnice, the Parish Church of St. Wenceslaw in Rudník and the Cemetery Church of Assumption of Virgin Mary in Horní Maršov.

It is necessary to say that these aforementioned sacred buildings are ranked among the most important and valuable architectural monuments in the upper part of the River Labe area. The concept of the thesis was influenced by the fact that most of these buildings were reconstructed by order of local nobility. Therefore, the first chapter of the dissertation consists of a short introduction into the problems of the aristocratic and nobiliary patronage in the era of early modern age.

The second chapter gives a summary of historical sources and related secondary literature. It also contains some information about general development of late renaissance sacred architecture in Czech lands in the second half of the 16th and early part of the 17th century.

In the third chapter we pay attention to the location of the churches within a local built-up area, the description of the churches from the architectural point of view, and finally, the reconstruction of building development.

The fourth part is the concluding chapter of the thesis and it is followed by bibliography and summary.

The last part consists of a large number of photographs relating to the respective church buildings.